

**ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ
ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ
ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ**

Μετέχουσες Σπουδάστριες:

**Μηλίτση Παναγιώτα
Μπούνα Βασιλική
Φωτιάδου Αικατερίνη**

**Υπεύδυνη Καθηγήτρια:
Γεωργοπούλου Λίλιαν**

**Πτυχιακή για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική
Εργασία από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της
Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του
Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πάτρας**

Πάτρα, Σεπτέμβριος 1996

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	1875
----------------------	------

“Σε μια δημοκρατική κοινωνία κάθε άνθρωπος πρέπει να συμπεριφέρεται με υπευθυνότητα αν θέλουμε να διαμορφώσουμε υπεύθυνους πολίτες, πρέπει να ξεκινήσουμε από το σπίτι μεγαλώνοντας υπεύθυνα παιδιά”

**“Σχολείο για Γονείς”
Δρ. Ντον Ντικμέγιερ,**

1980

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Ευχαριστούμε θερμά την υπεύθυνη Καθηγήτρια κ. Γεωργοπούλου Λίλιαν για την ουσιαστική συμβολή της στην ολοκλήρωση της συγκεκριμένης μελέτης μας.

Επίσης, ευχαριστούμε τους γονείς μας για την ηθική και υλική υποστήριξη κατά τη διάρκεια των σπουδών μας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.	1
Α.	Εισαγωγή	1
Β.	Σκοπός μελέτης	5
Γ.	Πρόβλημα και επιμέρους στόχοι †	6
Δ.	Περίληψη	10
Ε.	Ορισμοί όρων †	13
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ.	17
	ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	17
α.	Τα όρια της εφηβείας στην Αρχαία Ελλάδα	17
β.	Ο έφηβος στην Αρχαία Αθήνα	18
γ.	Ο έφηβος στην Αρχαία Σπάρτη	28
δ.	Η ψυχολογία των εφήβων κατά τον Αριστοτέλη	32
ε.	Ελληνιστική, Ρωμαϊκή και πρώτη Βυζαντινή εποχή	39
στ.	Μικρό χρονικό της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στην Ελλάδα (1959-1981)	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ.	72
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ	72
α. Διευκρίνιση των όρων ήβη και εφηβεία	72
β. Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των εφήβων κατά τομείς	77
γ. Ταυτότητα φύλου	89
δ. Επίδραση ορμονών	97
ε. Η σεξουαλικότητα κατά την εφηβεία	105
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV.	139
Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΦΟΡΕΑΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ	139
α. Τί είναι η γενετήσια αγωγή ή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση	139
β. Στοιχεία για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην Ελλάδα	141
γ. Η στάση και ο ρόλος της οικογένειας στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του εφήβου	150

δ.	Η διαψήτιση πρέπει να αρχίζει στην παιδική ηλικία - διαψωτιστική συζήτηση	165
ε.	Η σεξουαλική αγωγή στην Ελλάδα - Αποτελέσματα μιας εμπειρικής έρευνας σε γονείς, εκπαιδευτικούς, και εφήβους	190
στ.	Ερωτήσεις - Απαντήσεις	210

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V.

ΕΞΩΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΝ

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ

α.	Σχολείο και σεξουαλική αγωγή	228
α.1	Πότε για πρώτη φορά ο άνθρωπος μαθαίνει για το σεξ	230
α.2	Η κατάσταση στην Ελλάδα σχετικά με την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση	232
α.3	Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία	234
α.4	Πώς πρέπει να γίνεται η εκπαίδευση	237
α.5	Τί περιλαμβάνει το μάθημα της γενετήσιας αγωγής	239

α.6	Ποιά είναι τα μέσα διδασκαλίας και ενημέρωσης για το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής	245
α.7	Ποιός είναι ο ρόλος της μητέρας	248
α.8	Το αγόρι	249
α.9	Ποιά είναι η κατάσταση στη χώρα μας	250
β.	Ο ρόλος της Εκκλησίας στην σεξουα- λική διαπαιδαγώγηση	258
γ.	Μέσα μαζικής ενημέρωσης - οπτικο- ακουστικά μέσα	274
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI.	296
A.	Παρεκκλίσεις στην σεξουαλική συμπεριφορά	296
B.	Πορνογραφία	307
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII.	313
-	Συμπεράσματα - Προτάσεις	313
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	321
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	336

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις περισσότερες χώρες του κόσμου έχει αναγνωρισθεί η ανάγκη για εκπαίδευση των νέων πάνω σε θέματα που αφορούν τη γενετησιακή αγωγή. Σήμερα έχει πια γίνει αποδεκτό απ' όλους ότι η εκπαίδευση αυτή πρέπει να αρχίζει από την παιδική ηλικία. Δεν θα ήταν υπερβολή να πεί κανένας ότι τα πρώτα βήματα της αγωγής τα παίρνει ο άνθρωπος από την νεογνική κιόλας ηλικία, ανάλογα με τον τρόπο που τον μεταχειρίζεται η μητέρα του. Ο θηλασμός, η αγκαλιά, η φροντίδα της μάνας μπορεί να θεωρηθούν σαν οι πρώτες πληροφορίες μηνύματα ή εμπειρίες, που δέχεται ο άνθρωπος, αν και ορισμένοι τοποθετούν τις διασυνδέσεις αυτές και στην εμβρυική ακόμη ζωή.

Στην εφηβική ηλικία το παιδί βρίσκεται σε μια αστάθεια ενώ προσπαθεί να δημιουργήσει την δική του ταυτότητα, ανάλογα με τα μηνύματα και τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις, που παίρνει

από το περιβάλλον και κυρίως από τους γονείς του. Η σεξουαλικότητα που υπάρχει από την πρώτη ημέρα της ζωής γίνεται πιο ουσιαστική στην εφηβεία.

Παρ' όλα αυτά στα πρώτα χρόνια της εφηβείας ο έφηβος εξακολουθεί να είναι ασταθής, παλινδρομώντας πολλές φορές προς την παιδική ηλικία και μόνο προς το μέσο ή το τέλος της εφηβείας αρχίζει να καλλιεργεί σωστές σχέσεις με συνομηλίκους του και να γίνεται κοινωνικός. Αργότερα, ο έφηβος αποκτά μια πιο ολοκληρωμένη αντίληψη σχετικά με το άτομο του και είναι σε θέση να αναπτύξει κάποιο δεσμό ή ολοκληρωμένη σεξουαλική σχέση με το άλλο φύλο.

Είναι φανερό ότι για να υπάρξει σωστή διαπαιδαγώγηση των νέων πρέπει πρώτα απ' όλα να είναι σωστά ενημερωμένοι οι γονείς. Κυρίως η μητέρα, μια και αυτή έχει την μεγαλύτερη επαφή με το παιδί, πρέπει να είναι ενημερωμένη στα θέματα της σεξουαλικότητας. Αλλά και ο ρόλος του πατέρα δεν είναι μικρότερος, εφόσον κι απ' αυτόν το παιδί θα πάρει τις σωστές συμβουλές σχετικά με την συμπεριφορά του προς τους συνανθρώπους του και την κοινωνία γενικότερα.

Στη συνέχεια, οι δάσκαλοι και οι καθηγητές δεν πρέπει να χάνουν καμιά ευκαιρία για να πληροφορούν τους εφήβους, άσχετα με το αν το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής διδάσκεται ή όχι ακόμα στο σχολείο.

Δυστυχώς υπάρχουν ακόμα στην Ελληνική κοινωνία γονείς και εκπαιδευτικοί που αρνούνται να δεχθούν την πραγματικότητα.

Ο έφηβος δεν μπορεί να δεχθεί μηνύματα για το σεξ ή τον έρωτα αν δεν έχει πάρει προηγουμένως τις απαραίτητες βασικές γνώσεις.

Εδώ και δεκαετίες η ψυχολογία του βάρους προειδοποιεί ότι οι σεξουαλικά αδιαψώτιστοι άνθρωποι έχουν στη ζωή μεγάλες ψυχικές δυσκολίες και μπορεί να αρρωστήσουν από νευρώσεις, καταθλίψεις και ψυχικές αρρώστιες. Οι νέοι υποχρεώνονται να μαζεύουν τις σεξουαλικές γνώσεις τους στο δρόμο και σε άλλες σκοτεινές πηγές, με τη συνέπεια να γίνονται πολύ νωρίς θύματα εσφαλμένων και παραπλανητικών απόψεων.

Αν δεν γίνει τίποτα, όλα αυτά προϋποθέτουν ένα κίνδυνο ακόμα μεγαλύτερο. Οπωςδήποτε,

υπάρχει δυσκολία. Δεν μπορούμε όμως να απαρνηθούμε μια προσπάθεια που θα γεφύρωνε ένα χάσμα απαράδεκτο για το σήμερα, που θα έδινε κυρίως στα παιδιά μας μια καλύτερη γνώση του εαυτού τους.

Το σέξ δεν μπορούμε ούτε να το αποδεχθούμε ούτε να το απορρίψουμε γιατί και μόνο που υπάρχουμε, υπάρχει κι αυτό στη ζωή μας. Δεν μπορούμε να είμαστε παρά ή άντρας ή γυναίκα ή αγόρι ή κορίτσι.

B. ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη του συγκεκριμένου θέματος έχει σαν σκοπό να δείξει την σπουδαιότητα και την ιδιαιτερότητα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης των νέων. Στόχος μας επίσης είναι να τονιστεί η ανάγκη για επιμόρφωση ή τουλάχιστον ενημέρωση των εφήβων πάνω στα θέματα γενετησιακής αγωγής που θα πρέπει να αποτελεί υποχρέωση του κράτους και της οικογένειας.

Γ. ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ

Η σεξουαλική συμπεριφορά του ανθρώπου ήταν και εξακολουθεί να είναι ένα από τα δυσκολότερα θέματα για μια βαθύτερη μελέτη του ανθρώπου.

Η υπεύθυνη σεξουαλική αγωγή των νέων αποτελεί υπαρκτό πρόβλημα. Η έλλειψη συστηματικής διαπαιδαγώγησης αφήνει το μέσο Έλληνα στην άγνοια ή την ημιμάθεια, διαιωνίζει τους φόβους και τις προκαταλήψεις του και τον δυσκολεύει να πάρει ξεκάθαρη θέση για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση.

Η οικογένεια δεν παύει να είναι ο αρχικός "πυρήνας" που εκπαιδεύει και πρωτοενημερώνει τα μέλη της πάνω σε πολλά θέματα, από τα οποία, πολύ σημαντικό είναι και το θέμα της σεξουαλικής εκπαίδευσης. Όλα αυτά όμως, η άγνοια, η ημιμάθεια, τα ταμπού, οι προκαταλήψεις, οι φόβοι, δυσκολεύουν τους γονείς να παίξουν το ρόλο τους στην σεξουαλική αγωγή των παιδιών μέσα στα πλαίσια της γενικής ανατροφής.

Ο γονιός είναι αναντικατάστατος ως παιδαγωγός. Μπορεί όμως να παρακινηθεί να ζητήσει τη συνδρομή ειδικών, ή αντίθετα να γίνει

φανατικός πολέμιος της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο σχολείο ή αλλού. Αυτό συμβαίνει γιατί ίσως τη συγχέει με την πορνολογία ή την πορνογραφία, ή φοβάται μήπως το παιδί ενθαρρυνθεί με την σεξουαλική ενημέρωση. Οι γονείς δεν πρέπει να ξεχνούν ότι η σεξουαλική και ψυχική μοίρα του παιδιού τους θα εξαρτηθεί από την στάση τους απέναντι στην σεξουαλικότητα. Το έντονο σεξουαλικό ενδιαφέρον και η σεξουαλική διαφοροποίηση, που παρουσιάζουν σήμερα παιδιά, απαιτεί περισσότερη συνέπεια και όχι παραγνώριση της φυσικότητας και της σπουδαιότητας του σεξουαλικού προβλήματος.

Επισημαίνοντας το σύνθετο και δύσκολο πρόβλημα της σεξουαλικής αγωγής πολλά ερωτήματα τίθενται στον τομέα αυτό για τα οποία διατυπώνονται ποικίλες και αλληλοσυγκρουόμενες συχνά απόψεις και λύσεις. Το σημείο στο οποίο υπάρχει σχεδόν ομοφωνία είναι ότι πρόκειται για μια πλευρά της αγωγής που απαιτεί λεπτό και υπεύθυνο χειρισμό και την συμβολή και την συνεργασία πολλών παραγόντων και ότι στην εποχή

μας η σεξουαλική αγωγή είναι πλέον καθολικό αίτημα και η ευθύνη των αρμοδίων τεράστια.

Γνωρίζοντας ότι η σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή είναι ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα η οικογένεια και το σχολείο και τα ίδια τα παιδιά και οι νέοι, αναρωτιέται κανείς, αν γονείς και εκπαιδευτικοί, σαν υπεύθυνοι φορείς, αποδίδουν μεγάλη σημασία στο να υπάρχει και να δοθεί σωστή σεξουαλική αγωγή σε όλες τις ηλικίες.

Στην απέναντι όχθη τόσο η οικογένεια όσο και το σχολείο διαθέτουν σε επαρκή βαθμό τις απαραίτητες προϋποθέσεις (σχετική πληροφόρηση και ανάλογο παιδαγωγικό κίμα), ώστε να προσφέρουν σωστή σεξουαλική αγωγή, ενώ οι ίδιοι οι έφηβοι κρίνουν ότι δεν γνωρίζουν αυτά που χρειάζονται να ξέρουν;

Από ποιά ηλικία ενδείκνυται να αρχίζει η φροντίδα για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή και ποιά περίοδος ανάπτυξης θεωρείται ως η πιο κρίσιμη;

Κατά την σεξουαλική αγωγή πρέπει οι νέοι, εκτός από τις σχετικές πληροφορίες που παίρνουν,

να κατανοούν το βαθύτερο νόημα και το βασικό σκοπό της γενετήσιας λειτουργίας, καθώς και τη σημασία των σχέσεων μεταξύ των προσώπων των δύο φύλων;

Τέλος, ένα άλλο ερώτημα που τίθεται, είναι ποιά επίδραση ασκεί στα παιδιά και στους νέους η θέα άσεμνων σεξουαλικών σκηνών (σε ταινίες, αφίσσες, έντυπα ή αλλού) στην σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή τους;

Δ. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εφηβεία είναι ένα από τα σημαντικότερα στάδια της ζωής του ατόμου. Είναι η πιο κρίσιμη και καθοριστική ηλικία, μια περίοδο γεμάτη προβλήματα, γεμάτη ανακατατάξεις.

Στην εφηβεία πραγματοποιείται το πέρασμα του ατόμου από τον κόσμο του παιδιού, με την ανεμελιά και την εξάρτηση, στον κόσμο του ενηλίκου, με την υπευθυνότητα και την αυτοδιαχείριση. Όλα αυτά γίνονται μέσα σε ένα διάστημα 7 με 8 χρόνια. Στο διάστημα αυτό ο έφηβος δεν είναι ούτε παιδί, αλλά ούτε και ενήλικος.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται μια ιστορική αναδρομή, για την μορφή που είχε η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην Αρχαία Ελλάδα ως σήμερα. Γίνεται προσπάθεια να γνωρίσουμε τον τρόπο που άλλοτε έδιναν τις πρώτες γνώσεις για τον ερωτισμό και την σεξουαλικότητα, έννοιες που φοβίζουν και ξενίζουν τον νέο από μικρή ηλικία, όταν ανακαλύπτει ότι ο κόσμος είναι χωρισμένος σε δύο διαφορετικά φύλα.

Στην πορεία η αναφορά στα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και στην σεξουαλικότητα των εφήβων, δίνει άμεσα στοιχεία και πληροφορίες για τις ραγδαίες αλλαγές που επέρχονται στο σώμα των εφήβων, αλλαγές που του υποκινούν αυτόματα απορίες που πρέπει να λυθούν. 'Αλλωστε το σέξ δεν μπορούμε ούτε να το αποδεχθούμε, ούτε να το απορρίψουμε, γιατί και μόνο που υπάρχουμε, υπάρχει κι αυτό στη ζωή μας. Δεν μπορούμε να είμαστε παρά ή άνδρας ή γυναίκα ή αγόρι ή κορίτσι. Στόχος μας είναι όλοι να καταλάβουμε ότι το σέξ όχι μόνο το ζούμε, αλλά είναι η ίδια η ζωή μας, αφού πάνω του βασίζεται η διαφορά ενός πλάσματος από το άλλο.

Δεν χωρά αμφιβολία ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, απελευθερώνει από φόβους και άλλα κατασταλτικά συναισθήματα, πρέπει να ξεκινάει από την ίδια την οικογένεια. Επιδίωξη αυτής της μελέτης είναι να παρουσιαστεί ότι με την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση μπορούν να προετοιμαστούν οι έφηβοι, ώστε να είναι ισορροπημένοι και προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν τις μεταξύ τους σεξουαλικές

σχέσεις με την συναίσθηση της ευθύνης και της σωστής επιλογής που αρμόζει σε ανθρώπους με συγκροτημένη και ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Τονίζεται ότι οι γονείς επιβάλλεται να απαντάνε ειλικρινά και απλά στις ερωτήσεις του παιδιού τους από τη στιγμή που θα αρχίσει να τις πρωτοϋποβάλλει.

Επίσης, επιδίωξή μας είναι να δειχθεί ποιος είναι ο ρόλος της σχολικής εκπαίδευσης στο σεξουαλικό πρόβλημα, αν υπάρχει και ποιά η μορφή της, καθώς και τη συντηρητική θέση της Εκκλησίας απέναντι στην σεξουαλική μόρφωση και ενημέρωση των νέων της εποχής μας.

Με την ολοκλήρωση αυτής της μελέτης, πιστεύεται ότι θα διεξαχθούν αρκετά σημαντικά και χρήσιμα συμπεράσματα, που ενδεχομένως μπορεί να προβληματίσουν για την αλλαγή στάσης της κοινωνίας σε αυτό που ονομάζεται σεξουαλική διαφώτιση και διαπαιδαγώγηση των εφήβων.

Ε. ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

Οι ορισμοί που πάρθηκαν μέσα από την βιβλιογραφία που χρησιμοποιήσαμε εδώ αναφέρονται συγκεντρωτικά. Τους αναφέραμε και μέσα στην ανάλυση και επεξεργασία του θέματος.

Αυνανισμός: Χαρακτηρίζεται κάθε χάιδεμα ή τρίψιμο των γεννητικών οργάνων με σκοπό την ηδονή. (Γ. Κρεατσάς: Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, 1989)

Εκτρωση: Θεωρείται κάθε διακοπή της εγκυμοσύνης πριν την 24η εβδομάδα της κύησης. (Γ. Κρεατσάς: Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, 1989).

Ετεροφυλοφιλία: Είναι η σεξουαλική έλξη προς άτομα διαφορετικού φύλου, άνδρα προς γυναίκα και γυναίκα προς άνδρα. (Εγκυκλοπαίδεια Υγεία, Τόμος 3ος).

Ήβη: Αναφέρεται σε μια σχετικά σύντομη περίοδο διάρκειας 2 έως 4 ετών πρίπου, βιολογικής ανάπτυξης κατά την οποία πραγματοποιούνται οι βιοσωματικές αλλαγές που σχετίζονται με την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας. (Ι.Ν. Παρασκευόπουλου, Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος 4)

Ομοφυλοφιλία: Ομοφυλοφιλία είναι η σεξουαλική έλξη προς άτομα του ίδιου φύλου, δηλαδή άνδρας προς άνδρα και γυναίκα προς γυναίκα. Η ομοφυλοφιλία στον άνδρα λέγεται και "ομοερωτισμός" ή "παιδεραστία" και η ομοφυλοφιλία στη γυναίκα ονομάζεται "λεσβιασμός" ή "λεσβιακός έρωτας" από το όνομα του νησιού Λέσβος όπου ζούσε η ποιήτρια της αρχαιότητας Σαπφώ, με τις μαθήτριάς της. (Εγκυκλοπαίδεια Υγεία, Τόμος 3).

Πορνογραφία: Με την πορνογραφία εκφράζεται καθετί το άσεμνο. Βέβαια, ο ορισμός της πορνογραφίας ποικίλει από λεξικό σε λεξικό, γιατί η έννοια της αισχρότητας ποικίλει ανάλογα με τα γεωγραφικά πλάτη και μήκη και τις πολιτιστικές παραδόσεις των λαών, ενώ αυτό που σήμερα θεωρείται αισχρό, αύριο μπορεί να αλλάξει. Η κοινή γνώμη πολλών δυτικών χωρών και οι ίδιοι οι νόμοι τους θεωρούν την πορνογραφία σαν σκόπιμη προσπάθεια σεξουαλικής διέγερσης. (Εγκυκλοπαίδεια Υγεία, Τόμος 3).

Σεξουαλικές δυσλειτουργίες: Στις σεξουαλικές δυσλειτουργίες υπάρχει διαταραχή στην σεξουα-

λική λειτουργία. (N. Μάνος: Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής, 1988).

Σεξουαλικές παρεκκλίσεις ή παραψιλίες: (παρά = παρέκκλιση και ψιλία = αυτό το οποίο το άτομο ελκύεται) κατα τον Μάνο στις σεξουαλικές παρεκκλίσεις υπάρχει διαταραχή του σεξουαλικού σκοπού ή στόχου. (N. Μάνος: Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής, 1988).

Σεξουαλική ανάπτυξη: Η σεξουαλική ανάπτυξη υπάρχει από την ώρα της γέννησης του παιδιού. Προχωρεί και δυναμώνει όσο το παιδί μεγαλώνει. Βασικό της στοιχείο είναι η γενετήσια ορμή δηλαδή η τάση του ανθρώπου προς το αντίθετο φύλο. (I. N. Παρασκευόπουλου, Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος 4).

Σεξουαλική σχέση: Η είσοδος του πέους μέσα στον κόλπο της γυναίκας. Αυτό λέγεται και συνουσία.

(Γ. Κρεατσάς: Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, 1989).

Σεξουαλική ωρίμανση: Ο οργανισμός αναπτύσσεται και φτάνει σε ορισμένες διαστάσεις. Παρουσιάζονται πολλές αλλαγές, τόσο εξωτερικές όσο και εσωτερικές. (Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου, Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος 4).

Σχήμα (Schema): Χρησιμοποιούνται με την έννοια που αποδίδει στη λέξη αυτή ο J. Piaget. Σημαίνει μια βασική μονάδα γνώσης που προσδιορίζει την γνωστική συμπεριφορά του ατόμου για περαιτέρω διερεύνηση και οικοδόμηση νέας γνώσης. (Α. Κακαβούλη: Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή, 1995).

Γενετήσια αγωγή ή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση: Αναφέρεται στις αρχές, σύμφωνα με τις οποίες γίνεται η ενημέρωση του παιδιού ή του εφήβου πάνω στα θέματα των γεννητικών λειτουργιών και η διαψώτιση του, ως προς την στάση που πρέπει να τηρείται πάνω στις παρορμήσεις του γεννητικού ενστίκτου. (Γ. Κρεατσάς: Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, 1989)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

α. Τα όρια της εφηβείας στην Αρχαία Ελλάδα

Η λέξη "έφηβος" στην αρχαία εποχή αναφερόταν στο τέλος της περιόδου, που λέγεται σήμερα εφηβεία (adolenscence) και που λεγόταν τότε "ήβη" (Liddell H. Gaud Scott, 1968).

Με άλλα λόγια, εφηβεία στην αρχαιότητα σήμαινε το συμπλήρωμα της "ήβης", η οποία όπως και τώρα άρχιζε με την πρώτη εμφάνιση των εξωτερικών γνωρισμάτων του γένους (pubescence), μα τελείωνε όταν το αποφάσιζε ο νόμος, που ήταν διαφορετικός σε διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας.

Στην Αθήνα και γενικά στις Ιωνικές Πόλεις, η "ήβη", αυτό που εννοούμε σήμερα όταν αναφερόμαστε στην περίοδο της εφηβείας, τελείωνε μόλις ο νέος γινόταν 16 χρόνων (και κατά άλλες πηγές 14), στην Σπάρτη και γενικά στις

Δωρικές Κοινωνίες μόλις γινόταν 18. Για την κοπέλλα το τέλος της "ήβης" (ή εφηβικής περιόδου) σήμαινε ότι είχε ψτάσει σε ηλικία γάμου και ήταν γενικά πολύ πιο χαμηλά από του αγοριού. Στην Αθήνα τουλάχιστον συνέπιπτε με το τέλος της περιόδου που σήμερα ονομάζουμε "ήβη" (pubescence). Ας σημειωθεί ακόμα ότι η λέξη "έφηβος" εμφανίζεται μάλλον σπάνια σε αρχαία κείμενα, συνήθως χρησιμοποιείται ο όρος "νέος".

β. Ο έφηβος στην Αρχαία Αθήνα

Στην Αρχαία Αθήνα, η είσοδος της εφηβείας για τα αγόρια σήμαινε την εισαγωγή στο Γυμναστήριο, ή πλαίστρα, όπου περνούσαν τα δύο τρίτα της ημέρας τους. Η γυμναστική ή, όπως το λέει η λέξη, η άσκηση του γυμνού σώματος, ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος της εκπαιδευτικής αγωγής των νέων - οι διάφορες αθλοπαιδιές, όπως το τρέξιμο, η δυσκοβολία και η πάλη - αντικαθιστώντας τα παιδικά παιχνίδια, όπως τους βόλους, τις ομάδες και τα κότσια. Ακόμα για τον Πλάτωνα, η άσκηση του σώματος ήταν τόσο αναγκαία

όσο και η άσκηση του πνεύματος, γνωστή ως ρητορική που και τα δύο μαζί επέτρεπαν την αξιοποίηση της ψυχής, των έμφυτων πλατωνικών αρετών. Για τις κοπέλλες, η καθιερωμένη άσκηση ήταν ο χορός, μα και για τα αγόρια σαν εκδήλωση σεβασμού προς τον Απόλλωνα. Ας σημειωθεί ότι και στην αρχαία Κίνα, ένα μεγάλο μέρος από την εκπαίδευση των νέων, ύστερα από τα 13 τους χρόνια, ήταν ο χορός (Hall, G.S., *Adolescence*, New York: Appleton, 1905, Vol. 1).

Οι πλατωνικοί διάλογοι μας δίνουν τα πορτραίτα πολλών εφήβων, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν ο Αλκιβιάδης και ο Χαραμίδης. Οι έφηβοι αυτοί λαβαίνουν μέρος στις φιλοσοφικές συζητήσεις των ενηλίκων ανδρών και παρά την αμηχανία στην οποία τους βάζουν τα επιχειρήματα του κατά τ' άλλα συγκαταβατικού Σωκράτη, μαρτυρούν αξιόλογη μόρφωση, αλλά προπάντων μια μεγάλη επιθυμία για μάθηση. Συνήθως, αυτές οι συζητήσεις γίνονται στην παλαίστρα, όπου συχνάζουν οι έφηβοι με τους μεγαλύτερους σε ηλικία εραστές ή απλώς θαυμαστές τους, σε περιπάτους στα περίχωρα της πόλης ή τα βράδια σε

συμπόσια. Και οι νέοι αυτοί, όπως παρατηρεί ένας από τους πρώτους συστηματικούς σπουδαστές της εφηβικής ηλικίας ο G. Stanley Hall (1905), είναι αξιοθαύμαστα απλοί κι αυθόρμητοι, παρά το θαυμασμό, με τον οποίο τους περιβάλλουν μικροί και μεγάλοι. Ας σημειωθεί ότι ο ερωτισμός, δεσμός με ώριμους άνδρες, που χρησίμευαν ως πνευματικοί κηδεμόνες για τους νέους, επιδοκμάζονταν από την πολιτεία καθώς φαίνεται από το γεγονός ότι οι νόμοι του Σόλωνα απαγόρευαν σε ελεύθερο έφηβο να έχει ερωτικές σχέσεις με άνδρα μόνο αν ήταν δούλος.

Η θέση του εφήβου στην Κλασική Αθήνα ήταν καθαρά προνομιακή, κάτι που δεν συνέβαινε στις κοπέλλες της ίδιας ηλικίας. Και καθώς η συνηθισμένη ηλικία γάμου για τα κορίτσια ήταν πολύ μικρή, γύρω στα 14, όταν για τους άνδρες ήταν τουλάχιστον 30 (ο Πλάτωνας, στην Πολιτεία του, υποστήριξε πως η ιδανική ηλικία γάμου για τις γυναίκες ήταν τα 18 και για τους άνδρες τα 37 χρόνια), η διάρκεια της εφηβείας για τις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες ήταν λιγότερο από μισή. Συντομότερη ήταν επίσης, η διάρκεια

της ζωής τους, καθώς υπολογίζεται ότι ο μέσος όρος επιβίωσης για τις γυναίκες της Αθήνας ήταν γύρω στα 36 (με αυξημένη θνησιμότητα από τα 14 έως τα 20, προφανώς σαν συνέπεια της εγκυμοσύνης), ενώ για τους άνδρες ήταν τα 45 (εκτός από την τελευταία περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου (Paneroy, S.B., 1975).

Οι μαρμάρινοι Κούροι και οι Κόρες και οι Καρυάτιδες των Δελφών και του Ερεχθείου μας δίνουν μια ιδανική εικόνα των εφήβων της Αρχαίας Ελλάδας. Οι Κούροι, σε αντιθεση με τα Αιγυπτιακά τους πρότυπα, παρουσιάζονται γυμνοί, ενώ οι Κόρες είναι ντυμένες, μερικές με τον Ελαφρό Δωρικό πέπλο, οι περισσότερες με τον βαρύτερο Ιωνικό χιτώνα, που προβάλλει όμως γλαφυρά τα χαρακτηριστικά του σώματός τους, ιδίως τους γοφούς, που τόσο στα κορίτσια όσο και στ' αγόρια αποτελούσαν το πιο ελκυστικό στοιχείο του νεανικού κορμιού για τους αρχαίους Έλληνες.

Στην Αθήνα του 5ου αιώνα, οι γυναίκες της καλής κοινωνίας δεν εμφανίζονταν στους δρόμους, εκτός από σπάνιες περιστάσεις, όπως σε επίσημα θρησκευτικά πανηγύρια ή στο θέατρο (κι αυτό δεν

είναι βέβαιο), το πρόσωπό τους σκεπασμένο με βέλο και πάντα σχεδόν, με συνοδεία γυναικείου προσωπικού. Η ζωή τους, είτε παντρεμένες ήταν είτε γυναίκες ελεύθερες, είτε παιδιά, περνούσε στο σπίτι και μάλιστα σε ιδιαίτερο διαμέρισμα, που ονομαζόταν γυναικωνίτης. Οι άνδρες μπορούσαν να έχουν εξώγαμες σχέσεις με παλακίδες ή εταίρες. Οι σχέσεις αυτές επιδοκιμάζονταν από την κοινωνία, που ήταν φυσικά ανδροκρατούμενη και δε φαίνεται να επηρέαζε την ειρήνη του οικογενειακού βίου. Τα παιδιά τέτοιων σχέσεων έμεναν και αυτά στο σπίτι, αλλά χωρίς νόμιμη αναγνώριση από τον πατέρα ή την πολιτεία.

Στο γυναικωνίτη η νεαρή κοπέλλα μεγάλωνε με μόνη μόρφωση τις στοιχειώδεις πληροφορίες, που έπαιρνε από την μητέρα της, ή την τροφό του σπιτιού. Στην καλύτερη περίπτωση, θα μάθαινε λίγη γραφή και ανάγνωση, χορό ή μουσική. Εκείνο, που βάραινε την ανατροφή μιας κοπέλλας, ήταν η απόκτηση οικιακών τεχνών, κυρίως το ράψιμο, το γνέσιμο και η ύφανση, που εξασφάλιζαν τον οικιακό ρουχισμό, ενώ το μαγείρεμα ήταν δουλειά του υπηρετικού προσωπικού. Γιατί, τα

περισσότερα σπίτια μπορούσαν να συντηρούν δούλες, που χρησίμευαν ως μαγείρισσες, καμαριέρες, συνοδοί των γυναικών στους περιπάτους τους και τροφοί των παιδιών.

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες ασχολίες της νέας κοπέλλας ήταν η συμμετοχή της στην ύφανση του Πέπλου της Αθηνάς Παρθένας, που της αφιέρωναν κάθε τέσσερα χρόνια στα μεγαλύτερα Παναθήναια. Ο Πέπλος αυτός, στολισμένος με παραστάσεις ανδρών, που θεωρούνταν άξιοι γι' αυτή την τιμή, πορεύονταν με πομπή στον Παρθενώνα, συνοδευόμενος από νεαρές παρθένες αριστοκρατικών οικογενειών, που κουβαλούσαν καλάθια με ιερά αναθήματα και λέγονταν "κανηφόρες" (Mahatly, J.P. Social Life in Greece from Homer to Menander, London: Mac Millian, 1925).

Κάθε σχέση με αγόρια και γενικά με το άλλο φύλο ήταν απαγορευμένη. Και ο γάμος δεν άλλαζε πολύ τη θέση της κοπέλλας. Απλώς, από τον γυναικωνίτη του πατρικού της σπιτιού περνούσε στο γυναικωνίτη του άνδρα της, ο οποίος είχε την ευθύνη για την τιμή της, περιψρουρώντας τη

ζηλόφθονα με την βοήθεια ειδικών γυναικονόμων. Αυτό δε σήμαινε όμως ότι η ζωή στο σπίτι ήταν δυσάρεστη ή ότι έλειπε η ψυχαγωγία. Μόλο που αποκλεισμένες από το δημόσιο βίο και τον περισσότερο καιρό περιορισμένες στον κύκλο του δικού τους φύλου, είχαν την ευκαιρία να κουβεντιάζουν, να αφηγούνται ιστορίες, να χορεύουν, να παίζουν και να φροντίζουν το σώμα και το πρόσωπό τους με αρωματισμένα λουτρά, ψιμύθια και πολύτιμα κοσμήματα. Εκείνο που παραξενεύει όμως είναι, ότι μέσα στην πιο δημιουργική περίοδο της Ελληνικής Ιστορίας, δεν υπάρχει καμμία ένδειξη καλλιτεχνικής ή λογοτεχνικής εκδήλωσης από τις γυναίκες αυτές. Κι αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί στις συνθήκες ζωής, που τους επιβλήθηκαν, ιδιαίτερα κατά την κρίσιμη εφηβική ηλικία. Ήταν άλλωστε πολλές οι κοπέλες που υπέφεραν από ψυχιατρικές διαταραχές, σ' αυτή την ηλικία, υστερικές καταστάσεις και κρίσεις μελαγχολίας με τάσεις αυτοκτονίας, που ο Ιπποκράτης αποδίδει στην αμηνόρροια, συστήνοντας σαν θεραπεία το γάμο και την εγκυμοσύνη (Hippocrate, Oeuvres Completes,

Trad, Littre, Paris: Javal et Leblanc 193, Vol. 4, p. 133-134).

Θα πρέπει ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι ανελεύθερες συνθήκες, που περιγράψαμε παραπάνω, ίσχυαν κυρίως για οικογένειες, που είχαν μια οικονομική άνεση κι ανήκαν στην τάξη των ελεύθερων Αθηναίων. Γιατί, για τις γυναίκες των πτωχών, που έπρεπε να επιβιώσουν βοηθώντας στην καλλιέργεια της γης, ή εξασκώντας το μικροεμπόριο, και των μετοίκων, που ήταν μεν ελεύθεροι, αλλά δεν έπαιρναν μέρος στην διοίκηση της πόλης, οι περιορισμοί ήταν μικρότεροι. Όσο για τις γυναίκες που εμφανίζονται στις παραστάσεις αμφορέων να συναναστρέφονται δημόσια με άνδρες, συζητώντας, τρώγοντας ή χορεύοντας μαζί τους, όταν δεν πρόκειται για μυθικές μορφές είναι εταίρες, ή παλακίδες. Από την άλλη πλευρά, η αρχαία Ελληνική Μυθολογία είναι γεμάτη από μορφές ενεργητικών, αποφασιστικών και προβληματισμένων γυναικών, μεταξύ των οποίων αρκετές στην ηλικία της εφηβείας, όπως: η Ναυσικά, η Αντιγόνη και η Ηλέκτρα. Κι όσο κι αν εκείνες αντιπροσωπεύουν

κοπέλες παλαιών ηρωϊκών εποχών, τα πρότυπα, που ενέπνευσαν τους ποιητές της Κλασικής Αθήνας θα πρέπει να αναζητηθούν σε γυναίκες που υπήρχαν στο δικό τους περιβάλλον, μητέρες, αδελφές, ή πιο πιθανόν, ξενογεννημένες αριστοκρατικές εταίρες, όπως η Ασπασία του Περικλή και η Φρύνη του Πραξιτέλη, που παρακάθονταν σαν ίσες με τους άνδρες στα φιλοσοφικά τους συμπόσια ή στα φιλολογικά σαλόνια των δικών τους σπιτιών.

Αλλά, υπάρχει και η ψυχαναλυτική εκδοχή, κατά την οποία οι ισχυροί χαρακτήρες των γυναικών και οι δραματικές συγκρούσεις τους με τους άνδρες στα έργα των Αθηναίων τραγωδών αντανακλούν παιδικά αναμνήσεις μιας αμφιθυμικής σχέσης του αγοριού με την μητέρα. Μεγαλώνοντας με την κυρίαρχη παρουσία της στο γυναικωνίτη του πατρικού σπιτιού, το αγόρι αυτό θα γίνει αργότερα ακούσιος φορέας και εκφραστής της μητρικής διαμαρτυρίας για την καταπιεσμένη θέση της στην πατριαρχική κοινωνία της Κλασικής Αθήνας (Slater P. *The Glory of Hero*, Boston: Beacon Press, 1968).

Γενικά, οι γυναίκες θεωρούνταν από φύση τους κατώτερες από τους άνδρες και η πολιτεία τους αναγνώριζε περίπου όσα δικαιώματα και σ' ένα παιδί. Ο προορισμός τους ήταν ο γάμος και η δαιώνιση των οικογενειακών παραδόσεων. Χαρακτηριστικά, στον τάφο κοριτσιών, που πέθαναν προτού φτάσουν να παντρευτούν, βρίσκουμε κανάτια, που χρησίμευαν για το λουτρό του γάμου (λουτροφόροι, λήκυθοι) και είχαν επάνω τους ζωγραφισμένη μια κοπέλα ντυμένη νυφικά.

Η απομόνωση στο γυναικωνίτη μπορεί να μην τις έκανε δυστυχημένες, αλλά επέδρασε πολύ αρνητικά, στον χαρακτήρα και προπάντων στην πνευματική ανάπτυξη των κοριτσιών κατά τη διάρκεια της εφηβείας. Και ακόμα πρέπει να είχε σημαντική, αν όχι αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη των νέων της ίδιας της ηλικίας καθώς τους έκανε να καταφεύγουν στην κοινωνία των αγοραίων γυναικών και να αναπτύσσουν ομοφυλοφιλικές σχέσεις με συνομηλίκους και άνδρες ώριμης ηλικίας που, τόσο στην Αθήνα όσο και σε άλλα μέρη της Αρχαίας Ελλάδας, έπαιζαν το ρόλο του πνευματικού καθοδηγητή και προστάτη.

γ. Ο έφηβος στην Αρχαία Σπάρτη

Σε αντίθεση με τους Αθηναίους, οι Σπαρτιάτες δεν ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την πνευματική κατάρτιση των νέων. Από τα 12 ως τα 18 τους χρόνια, οι έφηβοί της Σπάρτης διδάσκονταν κυρίως ότι ήταν χρήσιμο για τον πόλεμο: τη σκληραγωγία, την αδιαφορία στον πόνο και την πειθαρχία. Έμεναν χωριστά από τους γονείς τους, οργανωμένοι σε κοινόβια, κάτω από τη διοίκηση εικοσάχρονων νέων, δηλαδή ανδρών, με δύο χρόνια πείρα ως ενήλικοι ποίτες, που ήταν υπόλογοι σ' επίσημους εκπροσώπους της πολιτείας. Στα κοινόβια αυτά, ο κάθε έφηβος ήταν υποχρεωμένος να προσφέρει μια υπηρεσία, συμπληρώνοντας την ισχνή μερίδα ψαγητού, που του προμήθευε η πολιτεία, με λαχανικά ή κρέας, που έπρεπε να κλέψει χωρίς να γίνει αντιληπτός. Γιατί αλλιώς τιμωρούνταν αυστηρά όχι για την πράξη της κλοπής, αλλά για την αδεξιότητα του να πιαστεί κλέβοντας.

Σε αντίθεση με τις κοπέλες της Αθήνας, οι νέες της Σπάρτης δεν ασχολούνταν άμεσα με τις δουλειές του σπιτιού ή τον ρουχισμό, που

αφήνονταν στους είλωτες και τις γυναίκες τους. Και ούτε ήταν υποχρεωμένες να μένουν κλεισμένες στο σπίτι. Μάθαιναν μουσική, και γύμναζαν τα κορμιά τους με ασκήσεις, όπως στο τρέξιμο, το ρίξιμο του λιθαριού και την πάλη, ώστε να εξασφαλίζουν την παραγωγή γερών παιδιών. Ασκούνταν και χόρευαν γυμνές μπροστά στ' αγόρια, που ήταν υποχρεωμένοι να τις κοιτάζουν χωρίς να προκαλούνται. Όπως και τα αγόρια, οι κοπέλες ήταν ελεύθερες ή ακόμα και ενθαρρύνονταν να έχουν ερωτικές σχέσεις με ώριμα μέλη του φύλου τους, ώσπου να φτάσουν σε ηλικία γάμου και η ηλικία αυτή, που ορίζονταν από την πολειτία και κρατιόταν αυστηρά, ήταν για τα μεν κορίτσια τα 18 χρόνια και για τα δε αγόρια τα 20. Χαρακτηριστικά, την γαμήλια νύχτα το κορίτσι έκοβε τα μαλλιά του κοντά και ντυνόταν ανδρικά. Κι όταν τελείωνε η νύχτα, ο γαμπρός ξαναγύριζε στο στρατόπεδό του, όπου εξακολουθούσε να ζει για δέκα ακόμα χρόνια μαζί με τους συντρόφους του και χωριστά από τη γυναίκα του, την οποία συναντούσε μόνο για σεξουαλικές σχέσεις, που έπρεπε να γίνονται μυστικά, έτσι που να

διατηρείται η ερωτική επιθυμία ζωηρή και να συλλαμβάνονται γερά παιδιά.

Η νέα κοπέλα μάθαινε, επίσης, να μην εκδηλώνει συναισθήματα, που δε συνέφεραν την πολιτεία, όπως για παράδειγμα λύπη αν το νεογέννητο παιδί της (κι αυτό αφορούσε μόνο τα αρσενικά παιδιά) ήταν καταδικασμένο να ριχτεί στον Καιάδα ως ακατάλληλο για να επιζήσει ή αν μεγάλωνε και σκοτωνόταν στον πόλεμο, ενώ ήταν υποχρεωμένη να δείξει περιφρόνηση αν κάποιο αγόρι ή άνδρας φέρονταν με δειλία. Η γυναίκα της Σπάρτης ψημίζονταν για την σεξουαλική της εγκράτεια και γενικά το ήθος της, μα, αν έμενε άτεκνη και της το υποδείκνυε η πολιτεία, δεν είχε αντίρρηση να πάει με άλλον άνδρα πιο γόνιμο από το δικό της. Και οποιοσδήποτε μπορούσε να την δανειστεί από τον άνδρα της, αν εκείνη είχε τη ψήμη μητέρας εκλεκτών παιδιών. Ο γάμος και η τεκνογονία ενθαρρύνονταν από το νόμο, που υποχρέωνε εκείνους που ήθελαν να παντρευτούν να περπατούν στην αγορά γυμνοί ακόμα και το χειμώνα, ενώ δεν τους επέτρεπε να παρακολουθούν γυμνούς χορούς των εφήβων (Πλούταρχος, Βίοι

Παράλληλοι, Λυκούργος και Νουμάς, Εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1939).

Αν και σ' άλλες Δωρικές πόλεις, όπως φαίνεται από τη νομοθεσία, που σώθηκε στο Γόρτυνα της Κρήτης, η κοινωνική δομή ήταν παρόμοια με της Σπαρτης, η ανατροφή των αγοριών διέφερε κατά το γεγονός ότι δεν απομακρυνόταν από τις οικογένειές τους και η εφηβική περίοδος των κοριτσιών διαρκούσε πολύ λίγο, καθώς θεωρούνταν έτοιμες για γάμο από τα 12 τους χρόνια. Ως προς τη δομή της οικογένειας και ιδιαίτερα τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία, ασ σημειωθεί πως ο Αριστοτέλης παρουσιάζει την κατάσταση στην Σπάρτη πολύ διαφορετική, απ' ότι άλλοι σύγχρονοί του, ή μεταγενέστεροι συγγραφείς. Κατά τον Αριστοτέλη, οι Σπαρτιατικοί νόμοι είχαν λιγότερες απαιτήσεις από τις γυναίκες, με αποτέλεσμα να χαλαρώσουν τα ήθη τους αφενός, κι αφετέρου να μεγαλώσει η δύναμή τους πάνω στους άνδρες και την πολιτεία γενικά.

Οτι ο Αριστοτέλης είχε κάποιο δίκιο, τουλάχιστον ως προς τον αποφασιστικό ρόλο που

έπαιζαν οι γυναίκες στη ζωή των Σπαρτιατών, δείχνει το ακόλουθο ανέκδοτο, που αναφέρει ο Πλούταρχος: "Όταν κάποιος ξένος παρατήρησε στη Γωργώ, γυναίκα του Λεωνίδα, πως οι Σπαρτιάτισσες ήταν οι μόνες γυναίκες στον κόσμο, που μπορούσαν να ελέγχουν τους άνδρες, εκείνη του απάντησε: "πολύ δικαιολογημένο, γιατί είμαστε οι μόνες γυναίκες, που ξέρουμε πως να ανατρέφουμε άνδρες" (Πλούταρχος, Εκδ. Ζαχαρόπουλος, 1939).

δ. Η ψυχολογία των εφήβων κατά τον Αριστοτέλη

Στον Αριστοτέλη, χρωστάμε επίσης, μια περιγραφή της ψυχολογίας των εφήβων της εποχής του, που αν τη δεχτούμε ως αξιόπιστη, θα μπορούσε να μας οδηγήσει σε ενδιαφέρουσες συγκρίσεις με την ψυχολογία των εφήβων της εποχής μας.

"Οι έφηβοι", γράφει ο Σταγειρίτης φιλόσοφος στη Ρητορική του (Αριστοτέλης, εκδ. Ιωάννου και Π. Ζαχαρόπουλου, 1940), "είναι από χαρακτήρα παρορμητικοί κι έτοιμοι να βάλουν σε τάξη κάθε επιθυμία που θα τους έρθει. Απ' όλες τις σωματικές επιθυμίες, εκείνες που τους

παρασύρουν πιο εύκολα είναι οι σεξουαλικές κι όταν πρόκειται για τις σεξουαλικές επιθυμίες δεν ασκούν κανένα αυτοέλεγχο (είναι ακρατείς). Είναι επίσης, ευμετάβλητοι και γρήγορα αισθάνονται κόρο, γι' αυτό που επιθυμούν, επιθυμούν κάτι σφοδρά και πολύ γρήγορα παύουν να το επιθυμούν, γιατί η θέλησή τους μπορεί να είναι έντονη, αλλά δεν είναι μεγάλη, ακριβώς όπως η πείνα και η δίψα στον άρρωστο άνθρωπο.

Είναι γιομάτοι ορμές και θυμώνουν εύκολα, παρασυρόμενοι από το θυμό τους σε πράξεις παράλογες. Είναι επίσης, σκλάβοι των ορμών τους, γιατί ο εγωισμός τους κάνει να μην ανέχονται την περιφρόνηση και αγανακτούν, όταν νομίζουν πως αδικούνται. Κι αγαπούν μεν τις τιμές, αλλά ακόμα περισσότερο τους αρέσει να νικούν. Γιατί η υπεροχή είναι το αντικείμενο της εφηβικής ψυχής και η νίκη είναι ένα είδος υπεροχής. Μάλιστα αγαπούν τις τιμές και τη νίκη περισσότερο από το χρήμα και ο λόγος, που ενδιαφέρονται τόσο λίγο για το χρήμα είναι ότι, όπως λέει το γνωστό γνωμικό του Πιπτακού* για τον Αμαφιάραιο*, δε δοκίμασαν ποτέ καμμία στέρηση. Και δεν έχουν

κακές διαθέσεις, είναι μάλλον καλοί, καθώς δεν έχουν δει ακόμα πολλές παλιανθρωπιές και είναι ευκολόπιστοι, καθώς δεν τους έχουν ακόμα εξαπατήσει συχνά. Είναι γιομάτοι ελπίδες, γιατί οι έφηβοι θερμαίνονται από τη φύση, όπως οι μέθυσοι από το κρασί χωριστά, που δεν έχουν δοκιμάσει ακόμα πολλές αποτυχίες. Ζουν κυρίως με την ελπίδα, καθώς η ελπίδα έχει να κάνει με το μέλλον και η μνημη με το παρελθόν, που είναι μικρό. Για το λόγο αυτό, ξεγελιούνται εύκολα, καθώς τους είναι εύκολο να ελπίζουν. Έχουν την τάση να είναι θαρραλέοι, γιατί είναι γιομάτοι ενθουσιασμό και ο ενθουσιασμός διώχνει το φόβο, ενώ οι ελπίδες δίνουν θάρρος. Αισθάνονται επίσης, εύκολα ντροπή, γιατί δεν έχουν ακόμα ένα ανεξάρτητο κριτήριο τιμής, καθώς έχουν ζήσει αποκλειστικά στο σχολείο της συμβατικής συμπεριφοράς.

Είναι μεγαλόψυχοι, γιατί δεν έχουν ακόμα εξευτελιστεί από την πείρα της ζωής και δεν ξέερον τί θα πεί ανάγκη των περιστάσεων. Εξάλλου, όποιος πιστεύει ότι είναι άξιος μεγάλων πραγμάτων, είναι και μεγαλόψυχος. Προτιμούν να

κάνουν εκείνο, που τους φαίνεται ωραίο, παρά εκείνο που τους συμφέρει, καθώς είναι η καρδιά μάλλον, παρά ο υπολογισμός, που κυβερνάει τη ζωή τους και όπως ο υπολογισμός έχει ως αντικείμενο το συμφέρον έτσι η αρετή ενδιαφέρεται αποκλειστικά για το ωραίο.

Η εφηβεία είναι η ηλικία, κατά την οποία ο άνθρωπος αποσιώνεται πιο πολύ από κάθε άλλη περίοδο της ζωής του στους φίλους του και τους συντρόφους του, καθώς σ' αυτή την ηλικία αρέσει υπερβολικά η κοινωνική επαφή και ο έφηβος δεν έχει μάθει ακόμα να κρίνει τους φίλους του ή ο,τιδήποτε άλλο με τα στρεθμά του συμφέροντος. Κι όλα τα σφάλματα των εφήβων προέρχονται από την υπερβολή σε αντίθεση με το ρητό του Χείλωνα "μηδέν άγαν", τραβούν το καθετί πολύ μακριά είτε αυτό είναι αγάπη, είτε μίσος είτε ο,τιδήποτε άλλο.

Νομίζουν ότι τα ξέρουν όλα και είναι αποκλειστικοί στους ισχυρισμούς τους, αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος, που τραβούν το καθετί πολύ μακριά. Επίσης, οι προκλήσεις τους χαρακτηρίζονται περισσότερο από αυθάδεια παρά

από κακία. Αισθάνονται εύκολα οίκτο, γιατί φαντάζονται πως άλλοι άνθρωποι είναι ενάρετοι ή τουλάχιστον καλύτερο απ' ό,τι είναι στην πραγματικότητα. Τέλος, τους αρέσει να γελούν και επομένως να κάνουν αστεία, γιατί τί άλλο είναι το αστείο παρά μια πολιτισμένη αυθάδεια.

Πολλά από τα χαρακτηριστικά, που αποδίδει ο Αριστοτέλης στον έφηβο της εποχής του (και κατά τα φαινόμενα αναφέρονται μόνο στ' αγόρια), είναι τυπικά της εφηβικής ηλικίας σε κάθε εποχή και σε κάθε κοινωνία: η παρορμητικότητα, η έντονη σεξουαλικότητα, ο ενθουσιασμός, ο ιδεαλισμός, η αφέλεια, η αυθάδεια, η αφοσίωση στους φίλους, η τάση για υπερβολή, η αποκλειστικότητα των αντιλήψεων, η διάθεση για αστειότητες και πειράγματα από τη μια μερά κι ευθυξία σε κάτι, που ερμηνεύεται ως προσβολή ή ταπείνωση από την άλλη, ο εγωκεντρισμός, η απιστία και η ευπιστία, η παλληκαροσύνη.

Πιο αντιπροσωπευτικά της εποχής εκείνης και ίσως της αρχαίας Ελληνικής αντίληψης για τον έφηβο γενικά, που θα ήταν δύσκολο να τ' αναγνωρίσει κανείς στην εποχή μας, είναι η

αισιοδοξία, η αυτοπεποίθηση, η μεγαλοψυχία, η ειλικρίνεια, η καλοσύνη, αφιλοκέρδεια κλπ. Τέτοια χαρακτηριστικά, που τόσο emphaticά περιγράφει ο Αριστοτέλης, θυμίζουν κάπως τον Erikson, χωρίς να αφήνει όμως πολύ χώρο για την αμφιβολία και το άγχος, για το πνεύμα διαμαρτυρίας και την περιφρόνηση της εξουσίας και της συμβατικότητας που χαρακτηρίζουν την αναζήτηση ταυτότητας στους εφήβους της εποχής μας (Erikson, 1968).

Σ' αυτό το σημείο, η παρατήρηση του Αριστοτέλη ότι ο νέος της εποχής του είχε αναπτυγμένο το συναίσθημα της ντροπής, επειδή ζούσε κάτω από την επίδραση των συμβατικών κανόνων του αμέσου περιβάλλοντός του, θυμίζει την ψυχολογία της ντροπής, που χαρακτήριζε τον Αρχαίο Έλληνα και διδάσκονταν στα παιδιά με το παράδειγμα των Ομηρικών ηρώων. Ενώ από την άλλη μεριά, δίνει την εντύπωση πως ο οικογενειακός και κοινωνικός έλεγχος των νέων ήταν πιο αποτελεσματικός από αυτόν της εποχής μας. Ο υπερβολικός τρόπος, με τον οποίο περιγράφει ο Αριστοτέλης την παρορμητικότητα του εφήβου και

ιδιαίτερα για τον έλεγχο της σεξουαλικότητας, δημιουργεί το ερώτημα αν πράγματι υπήρχε τέτοιο πρόβλημα για την κοινωνία, ή αν η αντιμετώπιση του σαν σοβαρό πρόβλημα επέτρεπε στην κοινωνία να εφαρμόζει τα κατάλληλα προληπτικά μέτρα.

Η αναφορά στην έλλειψη στερήσεων που κάνει τους νέους να περιφρονούν τα υλικά αγαθά, θυμίζει σύγχρονες αντιλήψεις για την ψυχολογία των εφήβων στην κοινωνία της αφθονίας, που χαρακτηρίζει την εποχή μας.

Θα μπορούσε όμως κανένας να αμφισβητήσει την αντικειμενικότητα του Αριστοτέλη, όπως με την μαρτυρία του για την ηθική στάθμη των γυναικών της Σπάρτης και του Σπαρτιατικού συστήματος ανατροφής των νέων, ως προς τις σεξουαλικές σχέσεις και τα αποτελέσματά της. Θα μπορούσε ακόμα κανείς να φανταστεί ότι, μιλώντας για τον τυπικό έφηβο, είχε υπόψη του έναν κάθε άλλο παρά τυπικό μαθητή του, τον Μέγα Αλέξανδρο.

ε. Ελληνιστική, Ρωμαϊκή και πρώτη Βυζαντινή
εποχή

Η Ελληνιστική εποχή έφερε μεγαλύτερη ελευθερία στη ζωή της γυναίκας, σα συνέπεια ίσως της επίδρασης των Μακεδονικών ηθών, που είχαν διατηρήσει κάτι από την Ομηρική απλότητα και σεβασμό προς τη γυναικεία φύση. Παράλληλα, με τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην Ελληνιστική κοινωνία, υπάρχει μια αισθητή άνοδος στην παιδεία των κοριτσιών κατά την εφηβική ηλικία. Επιδίδονται σε αθλητικές ασκήσεις και μαθαίνουν μουσική κι ανάγνωση, όπως γίνονταν πάντα με τους νέους. Νέες κοπέλες, και γυναίκες γενικά, λαβαίνουν μέρος στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Κι εμφανίζονται αξιόλογες ποιήτριες, όπως η Ερίννα, που αποκτάει τη ψήμη μιας δεύτερης Σαπφώς από τα εφηβικά της ακόμα χρόνια, και σε αντιθεση με τις κοπέλες της κλασικής εποχής, παραμένει ανύπαντρη έως το θάνατό της (Pancoury, 1970*).

Είναι γνωστό πως οι αιώνες, που ακολούθησαν το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και ως την οριστική επιβολή της Ρωμαϊκής κυριαρχίας,

χαρακτηρίζονταν από μια διαρκή αναστάτωση των λαών, οικονομική ανασφάλεια και ηθική αναρχία που βρήκε την έκφρασή της στην οικουμενική παραδοχή της ομοφυλοφιλίας και ιδιαίτερα της παιδεραστίας. Τα ποιήματα του Καβάφη περιγράφουν μια εκτεταμένη ευαισθησία την ψυχολογία, των εφήβων της εποχής εκείνης.

Τα χρόνια ζωής λιγοστεύουν, πέφτοντας στα 34 για τις γυναίκες και τα 40 για τους άνδρες. Ταυτόχρονα παρατηρείται μια προοδευτική ελάττωση του αριθμού των νέων κοριτσιών. Καθώς η ύπαιθρος ερημώνεται και οι οικονομικά εξουθενωμένες αστικές κοινωνίες παύουν να υποστηρίζουν ενεργά το θεσμό της οικογένειας, οι άνδρες προτιμούν να μην παντρεύονται κι όταν δημιουργούν οικογένεια προτιμούν τα αγόρια. Ανατρέφουν ένα το πολύ κορίτσι, αφήνοντας τα υπόλοιπα να πεθάνουν ή να πέσουν στα χέρια τρίτων, που θα τα χρησιμοποιήσουν αργότερα σε οίκους ανοχής.

Διάφορα φιλοσοφοκοινωνικά ρεύματα, όπως οι Στωϊκοί και οι Νεοπυθαγόρειοι και αργότερα ο Χριστιανισμός, που ασπάστηκε πολλές από τις

αρχές των Στωϊκών, προσπάθησαν να αναχαιτίσουν την υλιστική και μηδενιστική ροπή των καιρών, προπαγανδίζοντας την επιστροφή στις παραδοσιακές αξίες, την οικογένεια και τη διαφορική μόρφωση και γενικά, αντιμετώπιση των εφήβων, αγοριών και κοριτσιών. Το ίδιο έκαναν και οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες, αρχίζοντας από τον Αύγουστο, που έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην συμπεριφορά των γυναικών.

Είναι ενδιαφέρον ότι στη Ρώμη, οι γυναίκες άσκησαν μεγάλη επίδραση πάνω στους άνδρες. Ωστόσο, όταν πρόκειται για τις γυναίκες, δεν υπάρχει σχεδόν εφηβεία καθώς παντρεύονται από νωρίς, πολύ συχνά προτού φτάσουν ακόμα στην ηλικία της ήβης. Κι αυτό εξακολουθεί ως αργά το Μεσαίωνα, σε σημείο που να λογαριάζεται μια γυναίκα αμέσως τελειώσει να είναι παιδί (Aries P., *Centuries of childhood*, New York: Alfred A. Knopf, 1962).

Όσο για τα αγόρια, η παιδεραστία πήρε μεγάλη έκταση και συνεχίστηκε στα Βυζαντινά χρόνια, παρ' όλες τις προσπάθειες των Αυτοκρατόρων και των Πατέρων της Εκκλησίας.

Αναφέρονταν επανειλημμένα στο πρόβλημα που υπήρχε τόσο στον κοσμικό, όσο και στον ιερατικό κόσμο της εποχής τους και προσπαθούσαν να το περιορίσουν. Όπως μας αναφέρει ο Ιστορικός της Βυζαντινής Κοινωνίας Φαίδων Κουκουλές (1948) "παιδάρια εκδιδόμενα μπορούσε να συναντήσει κανείς σε πορνεία, σε συμπόσια, σε καπηλειά, σ' εργαστήρια και σε υπαίθρια θέατρα" (Κουκουλές Φ. Βυζαντινών Βίος και Πολιτεία, Αθήνα 1948, Τόμος Α').

Ο Ιουλιανός κατηγορήσε τους Αντιοχείς γιατί μεταξύ τους υπήρχαν "παιδάρια περί κάλλους ομιλόμενα ταις γυναιξί". Στον 6ο αιώνα ονομάζονται "δηλίκια" (από το λατινικό *deliciae*) και προσλαμβάνονται στα σπίτια των πλουσίων ως δούλοι ή ως ευνούχοι να φυλούν τις γυναίκες. Από την άλλη, όπως στη Ρώμη του Αυγούστου, οι κοπέλες προσφέρονται σε γάμο από τα πρώτα εφηβικά τους χρόνια ή και νωρίτερα, ενώ αρκετές προσπαθούν να ασπαστούν το μοναχισμό.

στ. Μικρό χρονικό της σεξουαλικής διαπαιδα-
γώγησης στην Ελλάδα (1959-1981)

Το μικρό αυτό χρονικό είναι σχεδίασμα μιας πρώτης απογραφής και καταγραφής γεγονότων που συνέβησαν την τελευταία εικοσαετία στον τόπο μας και είχαν άμεση, αλλά και πολλές φορές έμμεση σχέση, με το μεγάλο θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Επιδιώκει να δώσει όσο είναι δυνατόν μια σχετικά πλήρη διαχρονική εικόνα της ιστορίας προθέσεων, πρωτοβουλιών, προσπαθειών που έλαβαν χώρα, αλλά και αποτυπώθηκαν στον ημερήσιο ή περιοδικό τύπο της χώρας μας. Σ' αυτό περιλαμβάνονται επίσης ειδήσεις από το εξωτερικό σχετικές με το θέμα μας, που βρήκαν απήχηση, δημιούργησαν εντυπώσεις και προκάλεσαν αντιδράσεις. Δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι εξαντλεί όλη την πληροφόρηση που αναφέρεται στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Υπάρχουν στο κείμενο "γελοιογραφικά σχόλια" που συνόδευσαν τις ειδήσεις, γιατί το χιούμορ πρέπει να είναι ένας από τους τρόπους προσέγγισης της σεξουαλικής ζωής και διαπαιδαγώγησης.

"1959:

Με αφορμή περίπτωση μιας Ελληνίδας που αποπειράθηκε να απαλλαγεί με ψαλίδι από το έμβρυο μόλις έφθασε στον Καναδά, η Διακυβερνητική Επιτροπή Μεταναστεύσεως Ευρώπης (Δ.Ε.Μ.Ε.) ανέθεσε σε γυναίκα ψυχίατρο να διαφωτίσει τα κορίτσια σε θέματα σεξουαλικά.

1963: Μάρτιος

Η Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής οργανώνει στις 20 Μαρτίου 1963 Στρογγυλή Τράπεζα με θέμα: "Η σεξουαλική αγωγή των νέων". Με συντονιστή τον Ακαδημαϊκό Ν. Λούρο, συμμετέχουν οι Αθανασίου, Δοξιάδης, Κουρέτας, Παπανούτσος, Ραφαήλ Φυλακτόπουλος.

1964: Φθινόπωρο

Η Σχολή Γονέων εγκαινιάζει το Φθινόπωρο του 1964 ένα μάθημα περί "εφηβικής ψυχολογίας" και σταπλαΐσια αυτά ο τότε Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας Ευάγγελος Παπανούτσος ομιλεί (30.10.1964) περί σεξουαλικής αγωγής. Σε συνέντευξη του στο Βήμα της 1ης Νοεμβρίου,

αναφέρει ότι "το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησεως δεν έχει μέχρι σήμερα τεθεί επίσημα." Δεν υπάρχουν σχέδια, δεν υπάρχει πρόγραμμα, υπάρχει όμως η βεβαιότητα πως το ζήτημα θα απασχολήσει σύντομα και το Υπουργείο Παιδείας". Η δήλωση αυτή δεν εμποδίζει την Βιργινία Τσουδερού να επιγράψει άρθρο της στην^ο ίδια εφημερίδα (15.11.1964) και να ομιλεί για "ανύπαρκτη σεξουαλικής αγωγή", επισημαίνοντας ως κρίσιμο σημείο της το ποιοί θα διδάξουν τους νέους.

1966 - 1968:

Στις δραστηριότητες του Συμβουλευτικού Κέντρου Μελλονύμφων και Εγγάμων τη Ελληνικής Εταιρείας Ευγονικής εντάσσεται και η προσπάθεια σεξουαλικής διαψώτισης των προσερχομένων και η παροχή σχετικών πληροφοριών.

1969:

Ο Ελληνικός τύπος ενδιαφέρεται, όπως είδαμε, για το θέμα και από καιρού εις καιρόν δίνει σχετικές

ειδήσεις, είτε με εντυπωσιακούς τίτλους, όπως πχ. "απέτυχε η σεξουαλική διδασκαλία εις την Ρωσίαν", είτε τονίζοντας την αξία προγραμμάτων σεξουαλικής διαπαιδαγωγήσεως στο εξωτερικό.

1972 Δεκεμβριος:

Ενδιαφέρον επίσης υπάρχει για το τί επιτελείται στον τόπο μας, και επισημαίνονται διάφορες προσπάθειες προς κάθε κατεύθυνση. Στο τέλος του 1972, διαπιστώνεται "ότι πράγματι σήμερα τους Έλληνες και τις Ελληνίδες απασχολεί ζωηρά κάθε τι γύρω από το σέξ. Δεν φαίνεται όμως να υπάρχει επιστημονική κατεύθυνση και υπεύθυνη καθοδήγηση γύρω από το σέξ". "Κοινωνική υπηρεσία" προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται ότι επιτελούν "ειδικά" έντυπα που αποκαλύπτουν το σέξ και τα μυστικά του και επιδιώκουν να κατατοπίσουν τους νέους. Είναι βιβλία με προκλητικά εξώψυλλα και τολμηρούς τίτλους και αναμφισβήτητα κεντρίζουν το ενδιαφέρον και πωλούνται κατά χιλιάδες. Ο δημοσιογράφος διαπιστώνει ότι "η μύηση στα μυστικά του σεξ έχει αφηθεί στους εμπόρους...". Γι' αυτό, χαιρετίζει σαν αντίδραση στο εμπόριο

σεξολογίας την έκδοση ενός επαναστατικού βιβλίου για τα μέχρι στιγμής δεδομένα στην Ελληνική κοινή γνώμη από θρησκευτικής πλευράς, που έχει τον τίτλο: "Ποιός θα μου πει την αλήθεια για το σέξ;" Αυτό το βιβλίο, είναι η εκδήλωση ενός θρησκευτικού σωματείου της χώρας μας για το σέξ. Και είναι - από πλευράς βιβλίου τουλάχιστον - η μοναδική που υπάρχει. Πρόκειται για μια τολμηρή και πρωτοποριακή έκδοση της Αδελφότητας "Ζωή", γραμμένη από το Θεολόγο Γ. Μελέτη. Ο δημοσιογράφος επιγράφει το εκτενές άρθρο του "Θεολογία και Σέξ. Συμβουλές για τον έρωτα και τις προγαμιαίες σχέσεις" (Αλέκος Ρήγας στον Ελεύθερο Κόσμο της 3.12.1972).

1973: Ιούλιος

Όλες αυτές οι πληροφορίες, μαζί με άλλες, αντιφατικές πολλές φορές, όπως έρχονται από το εξωτερικό, θέτουν το ερώτημα "Ναι ή όχι στη σεξουαλική αγωγή;". Σ' αυτό το ερώτημα δίνουν απαντήσεις σε έρευνα του περιοδικού "Γυναίκα" (11-24 Ιουλίου 1973) ψυχίατροι, κοινωνικοί λειτουργοί και λοιποί επιστήμονες. Η συζήτηση

συνεχίζεται και στη σχετική αλληλογραφία του περιοδικού.

1974: Φεβρουάριος

Σε λίγους μήνες η "Απογευματινή" - που έχει δημιουργήσει εν τω μεταξύ "παράδοση" για παρόμοιες έρευνες - δημοσιεύει δύο άρθρα της Ελένης Χαλκούση με τίτλο: *Τα παιδιά και το μυστήριο της Ζωής "Δεν υπάρχουν πλέον... μυστικά! Γιατί πρέπει να υπάρξουν μυστικά για το θέμα που είναι η βάση της ζωής; Για το σέξ;"* (23.2 και 10.3.1974).

1975: Ιανουάριος

Τον Ιανουάριο του 1975 κυκλοφορεί σε μετάφραση *Το κόκκινο βιβλιαράκι των μαθητών*, που προκάλεσε τόσο θόρυβο, συζητήσεις και δίκες ακόμα.

Αρχές του 1975, κυκλοφορεί η είδηση ότι η διευθύνουσα του Αρσακείου Δημοτικού Σχολείου Πατρών, ζήτηση τη γνώμη των γονέων, των μαθητριών για τον τρόπο σεξουαλικής διαπαιδαγωγήσεως των παιδιών τους. Έτσι, ξανατίθεται το ζήτημα και δίνεται αφορμή στον

'Αγγελο Τερζάκη (Βήμα 2.4.1975) να μιλήσει για την "αινιγματική λειτουργία" - τοποθετούμενος μάλλον αρνητικά για μια σεξουαλική διαπαιδαγώγηση - και στις κυρίες Β. Τσουδερού και μ. Χουρδάκη να τονίσουν προς την εφημερίδα Ακρόπολη (30-11-1975) για "μαθήματα σέξ πρώτα στους δασκάλους" και υπαινίσσονταν ότι μάλλον ακόμα είναι νωρίς για τα παιδιά μας. Την ίδια χρονιά κυκλοφορεί σε ελληνική μετάφραση το βιβλίο που προήλθε από την τηλεοπτική εκπομπή του Β.Β.Σ. "*Πώς γεννιούνται τα μωρά*".

1976: Μάρτιος

"Τί ξέρουν όμως τα Ελληνόπουλα για το σέξ;" Σε άρθρο της η Φρίντα Μπιούμπι απαντά ότι "οι γνώσεις των πιο πολλών παιδιών έχουν μείνει στην εποχή του Πελαργού" (Βήμα 7.3.1976). Και των άλλων Ελλήνων; Μήπως οι γνώσεις αναζητούνται και ανευρίσκονται στα πορνογραφικά αναγνώσματα; Είναι ενδιαφέρον το πως ο Κώστας Μητρόπουλος σχολιάζει ελεύθερ(ι)α την επικαιρότητα (Ο Ταχυδρόμος, 8.4.1976).

Τα κενά έρχεται να καλύψει η Εγκυκλοπαίδεια της Σεξουαλικής Ζωής, σειρά πέντε τόμων υπό την επιστασία του Ακαδημαϊκού Ν. Λούρου. Η σειρά αυτή επιγράφεται "Η σεξουαλική αγωγή σε όλες τις ηλικίες" και κυκλοφορεί τον Απρίλιο του 1976.

Σε μετάφραση από τα Γερμανικά, κυκλοφορεί "Το πράσινο βιβλιαράκι των μαθητών", που είναι ο αντίποδας της αλήθειας του "Κόκκινου" και συνθέτει την άλλη όψη του νομίσματος, σύμφωνα με τη γνώμη του μεταφραστή στο αντί προλόγου σημείωμά του.

Μάϊος:

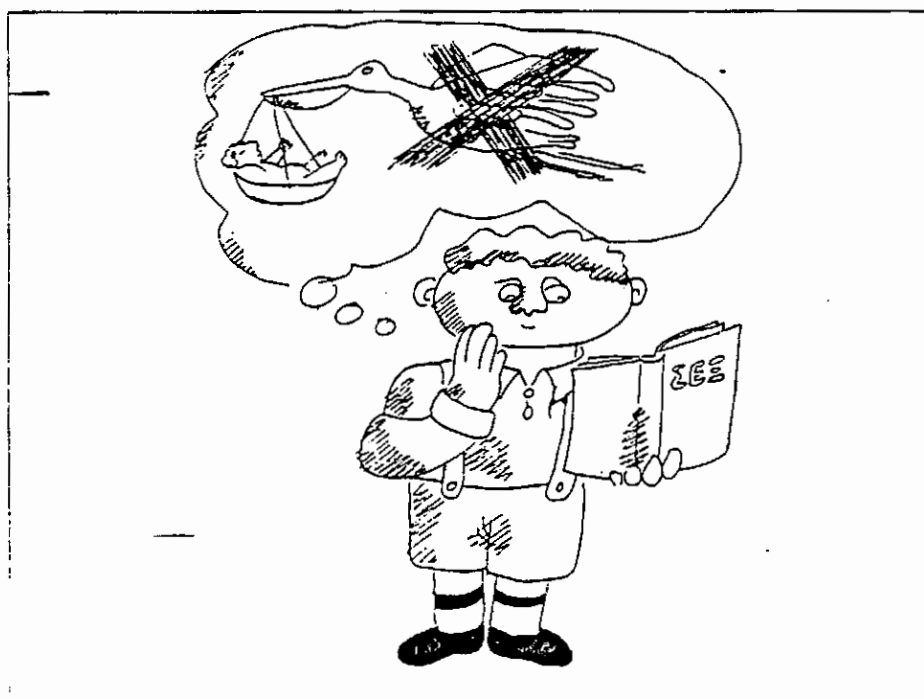
Το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγωγήσεως τίθεται σοβαρά και επιστημονικά τεκμηριωμένα σε Ετρογγυλή Τράπεζα, στα πλαίσια της 9ης Ετήσιας Παιδιατρικής Θεραπευτικής Ενημερώσεως (1η Μαΐου 1976), με συντονιστή τον Καθηγητή Ν. Ματσανιώτη. Συμμετέχουν επίσης οι Λάκου-Βουτετάκη, Θωμαΐδης, Μπακούλα, Νταλιάνη, Οικονόμου-Μαύρου.

Τον ίδιο μήνα, (Επίκαιρα, 20 Μαΐου 1976), μια Ετρογγυλή Τράπεζα οργανώνεται από μικρούς

μαθητές του Δημοτικού σχολείου γνωστού ιδιωτικού Εκπαιδευτηρίου με θέμα "Σεξ" και ακροατήριο τους γονείς τους. Πριν από αυτή τη συζήτηση τα παιδιά παρακολούθησαν μια ειδική σειρά έξι μαθημάτων σε στύλ σεμιναρίου.

1977: Ιούνιος

Τον Ιούνιο του 1977 η "Απογευματική" δημοσιεύει αποτελέσματα έρευνάς της μεταξύ μαθητών. Τις απαντήσεις στο ερώτημα: "Τί σκέπτεσαι, ποιά είναι η γνώμη σου για τις σχέσεις των δύο φύλων;" συνοψίζει στον τίτλο της: "Λιδάξτε μας σεξ για να μην είμαστε πονηροί". Ο Πελαργός ενοχλεί... αφάνταστα. Έτσι, σε επιφυλλίδες τους οι Α. Λιδωρίκης (Ελευθεροτυπία 20.6.1977) και Ν. Ζακόπουλος

(Ελευθεροτυπία 8.10.1977) μας προτρέπουν να ξεχάσουμε τον πελαργό, να εγκαταλείψουμε τη σιωπή γύρω από το σεξ γιατί είναι κίνδυνος για τα παιδιά μας, ο τελευταίος προτείνει να καθιερωθεί χωρίς αναβολή μάθημα συμπεριφοράς ή των σχέσεων στα δύο φύλα.

Φθινόπωρο:

Στα ίδια χρονικά πλαίσια υπάρχουν και αντίθετες απόψεις και επισημαίνονται οι κίνδυνοι από τα μαθήματα Σεξουαλικής Αγωγής, με αφορμή το ψόνο ενός μικρού κοριτσιού 4 ετών από ένα αγόρι 12 ετών που είχε αποπειραθεί να βιάσει για να ανακαλύψει τί είναι οι σεξουαλικές σχέσεις, που διδάχθηκε στο σχολείο του στην Αγγλία. Ο Αλέκος Σακελλάριος, στο χρονογράφημά του (Ελεύθερος Κόσμος 29.9.1977) κατέληγε: "Το παράδειγμα του μικρού δολοφόνου που πήγε να εφαρμόσει τα μαθήματα σεξουαλικής αγωγής που διδάχθηκε θα έπρεπε να διδάξει τους δασκάλους πόσο επικύνδυνη είναι αυτού του είδους η διδασκαλία". Στο ίδιο πνεύμα και η "Ακρόπολις" (4.10.1977): "As

προσέξουμε. Να μη δημιουργήσουμε προβλήματα εκεί που δεν υπάρχουν".

Το Φθινόπωρο του 1977 διδάσκεται στο Κολλεγιακό του "Deree Pear's College" στην Αγία Παρασκευή, από τον Αμερικανό Τζώρτζ Κοέν, Καθηγητή Ψυχολογίας, το μάθημα: "Aspects of Human Sexuality". Όπως είδαμε, στις εφημερίδες (ειδησεογραφία τον Ιανουάριο του 1978), δημιουργήθηκε ζήτημα μεγάλο κλήθηκε μέχρι και ο Επιθεωρητής Ξένης Εκπαιδεύσεως να υποβάλλει πόρισμα στον Υπουργό Παιδείας.

1978: Φεβρουάριος

Η αποπλάνηση ενός μικρού από τον 16χρονο αδελφό του, υπό την επήρεια ενός ψίλμ "πορνό" που είχε δει προηγουμένως και η καταγγελία τους από τον ίδιο τον πατέρα, επαναφέρει τη σκοπιμότητα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, ύστερα από δημοσίευση απόφασης της Εθνικής Ενώσεως Εκπαιδευτικών Λειτουργών της Βρεταννίας. "Η σεξουαλική εκπαίδευση στα σχολεία μπορεί να συμβάλλει στο να σωθούν τα παιδιά από την εκραυλιστική επιρροή που ασκεί η πορνογραφία"

(Καθημερινή 9.2.1978 και Ελευθεροτυπία 1.2.1978).

Σε έρευνα της "Απογευματινής", το Φεβρουάριο του 1978, ψάνηκε σαφώς από τις απαντήσεις ότι οι αναγνώστες της λένε: Ναι στο μάθημα του σεξ στα σχολεία.

Μάρτιος:

Φαίνεται μάλιστα ότι η παροχή σχετικής πληροφόρησης από το σχολικό έτος 1977-1978 στην Α' τάξη του Τεχνικού Επαγγελματικού Λυκείου, στα πλαίσια του μαθήματος "Περιβάλλον και Υγεία", που το διδάσκουν γιατροί, βρήκε ενδιαφέρουσα απήχηση στους μαθητές (Ακρόπολις 7.3.1978).

Ο Υπουργός Παιδείας Ι. Βαρβιτσιώτης, αλλά και ο Υφυπουργός Β. Κοντογιαννόπουλος, ομιλούν για το ενδεχόμενο, στους προσεχές μέλλον, εφαρμογής μαθημάτων αφού έχουν καλυφθεί άλλες εκπαιδευτικές προτεραιότητες (Απογευματινή 4.3.1978, Ελευθεροτυπία 7.7.1978).

Απρίλιος:

Ο Μητροπολίτης Περιστερίου Αλέξανδρος γράφει στα "Πολιτικά Θέματα" (1.4.1978) για την καθιέρωση της σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία.

Η Πρόεδρος της Σχολής Γονέων Μαρία Χουρδάκη προτείνει στο Υπουργείο Παιδείας να περιληφθεί στο πρόγραμμα των μαθημάτων της τελευταίας τάξης των Λυκείων η "προετοιμασία για την οικογενειακή και συζυγική ζωή". "Μόνον έτσι θα δημιουργηθούν βασικές προϋποθέσεις για την σωστή επιβίωση του οικογενειακού θεσμού στην κρίσιμη εποχή μας. Οι νέοι, ανάμεσα στις άλλες γνώσεις τους, πρέπει να μάθουν να ξεκινούν με επίγνωση και ωριμότητα το σοβαρότερο θέμα της ζωής τους που είναι η δική τους, η προσωπική τους οικογένεια" (Χουρδάκη 1978).

Μάϊος:

Στρογγυλή Τράπεζα με θέμα: "Σύγχρονοι προβληματισμοί της σεξουαλικής συμπεριφοράς" στα πλαίσια του 4ου ετήσιου Πανελληνίου Ιατρικού Συνεδρίου, με συντονιστή τον καθηγητή Κ. Στεφανή. Συμμετέχουν οι Αλεξανδρή, Αλιβιζάτος,

Παπαθωμόπουλος, Ραρπαβίλας, Φραγκουδάκη (6 Μαΐου 1978).

Φθινόπωρο:

Στα πλαίσια Συνεδρίου της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (Π.Ο.Υ.) με θέμα "Το παιδί και ο έφηβος στην κοινωνία", που έγινε στην Αθήνα τον Σεπτέμβριο του 1978, ανακοινώνεται ανασκόπηση για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στον Ευρωπαϊκό χώρο. Μεταξύ άλλων επισημαίνεται και η απουσία της στην Ελλάδα.

Εν τω μεταξύ δεν παύει ο προβληματισμός και προβάλλεται η ιδέα ότι "απέτυχε παταγωδώς η σεξουαλική αγωγή στα σχολεία της Γαλλίας" (Ακρόπολις 6.8.1978) ή ακόμα να χαρακτηρίζεται ως "ύποπτος ο θόρυβος για τη διδασκαλία του σεξ στα σχολεία" (Βραδυνή 18.10.1978).

1979:

Τις ανυπέρβλητες δυσκολίες που παρουσιάζει η εισαγωγή της σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία, τόνισε σε δύο άρθρα του το περιοδικό "Σύνδεσμος", όργανο της "Χριστιανικής Στέγης"

Καλαμάτας (Φεβρουάριος, Μάρτιος 1979, σ. 20, 28-29) "Δεδομένου ότι η αγωγή του σεξ έχει αποτύχει στα ξένα σχολεία, όπως λένε οι ίδιοι, είναι παράλογο να θέλουμε την εισαγωγή της στα σχολεία μας τάχα για να φανούμε σύγχρονοι και πολιτισμένοι". Προτείνει ως προτιμότερο να αναλάβουν αυτό το έργο οι γονείς.

Τον ίδιο καιρό υψώνεται κατηγορηματικός ο τόνος της φωνής που βλέπει την Σεξουαλική Εκπαίδευση ως παράγοντα αποπροσανατολισμού κοινωνίας κοινωνίας-οικογένειας - ατόμου, που υπηρετεί τα σχέδια της διεθνούς συνομοσίας" (Αντωναπούλου 1979, σ. 314-319).

Απρίλιος:

Η Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου (Ε.Ε.Ε. και Γ.Α.) και οι προσκεκλημένοι της, στο Συμπόσιο για την "Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση", που διοργάνωσε 31 Μαρτίου με 1 Απριλίου 1979 στην Αθήνα, με συμμετοχή ειδικών επιστημόνων και αντιπροσώπων διαφόρων οργανισμών, ελπίζουν να μην θεωρηθούν ως ύποπτοι

... και να εξετάσουν σφαιρικά και αντικειμενικά το όλο ζήτημα.

Η "Απογευματινή" φοβούμενη ότι οι απόψεις και τα συμπεράσματα των "διαπρεπών" επιστημόνων ίσως δεν ακουστούν εκεί που πρέπει, σ' εκείνους δηλαδή που ζούν μέσα στην άγνοια και στους άλλους που μπορούν να ανάψουν το "πράσινο φως" για την σωστή και υπεύθυνη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στη χώρα μας και το πολύ να τα ξαναβρούνε οι λίγοι σε κανένα βιβλιαράκι που θα υπάρχει μόνο στα γραφεία της Εταιρείας, δημοσίευσε σε συνέχειες από 2 έως 7 Απριλίου 1979 τις συζητήσεις του Συμποσίου κάνοντας τες γνωστές ανά το Πανελλήνιο. Ο τίτλος της σειράς ήταν: "Καιρός να μάθουμε...σεξ. Με σύγχρονες ιδέες και σωστές πληροφορίες. Βαθιά τομή στην ερωτική ζωή των Ελλήνων".

Η Χριστιανοσοσιαλιστική Σπουδαστική Κίνηση οργανώνει στις 5 Απριλίου 1979 ελεύθερη συζήτηση, με θέμα τη "Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του παιδιού", στο νέο αμφιθέατρο της Ιατρικής στο Γουδί. Από τους πέντε εισηγητές, οι τρεις ήταν εισηγητές στο συμπόσιο της Ε.Ε.Ε. και Γ.Α.

(Μαρκαντώνης, Μαύρου-Οικονόμου, Παπαθωμό-
 πουλος, Σταυρόπουλος, Φίλιας).

Μάιος:

Η "Απογευματινή" συνεχίζει τη διαφώτιση του
 Ελληνικού πληθυσμού και δημοσιεύει απόψεις
 "φωτισμένων θεολόγων, ιερωμένων, ψυχολόγων και
 άλλων απλών ανθρώπων" για το θέμα: "Θρησκεία και
 Σεξ" (7-11 Μαΐου 1979).

Την ίδια περίοδο, το περιοδικό (*Για όσους
 προτιμούν την συζήτηση*) συζητώντας μεταξύ μας
 (Θεσσαλονίκη), εγκαινιάζει την στήλη (γραμμένη
 με μεγαλύτερη τυπογραφικά στοιχεία από τη
 συνηθισμένη ύλη): "Πώς έρχονται τα παιδιά στον
 κόσμο;", που απευθύνεται σε παιδιά. Τα
 συμβουλεύει να διαβάζουν τις σελίδες αυτές, να
 συζητούν με τους γονείς τις ερωτήσεις που
 δημιουργούνται και να γράφουν τις απορίες τους
 στο περιοδικό με την ένδειξη "για τον φίλο". Με
 τον ίδιο τίτλο της στήλης, συνεργάτες του
 περιοδικού είχαν κυκλοφορήσει σε Ελληνική
 μετάφραση το γνωστό βιβλίο του Kurt Seelmann το
 1972.

Σεπτέμβριος:

Και ο κινηματογράφος όμως, με την επιστροφή στα θρανία και την έναρξη της χειμερινής περιόδου 1979-1980, προγραμματίζει "επιτέλους" για το Σεπτέμβριο την προβολή "και στην Ελλάδα" ταινιών γύρω από τα σεξο-ψυχολογικά προβλήματα των εφήβων. "Ρεπορτάζ γύρω από τις μαθήτριες" βασισμένο στο βιβλίο του Γερμανού σεξολόγου-ψυχολόγου Δρ. Γκούντερ Χάνολντ που έχει ειδικά ασχοληθεί με τα σεξουαλικά προβλήματα των μαθητριών. Μέρος 1ον: 'Ο,τι' οι γονείς δεν μπορούν να φανταστούν. Μέρος 2ον: Αυτό που κρατά τους γονείς ξάγρυπνους. Η διαφήμιση επιστά την προσοχή λέγοντας: Ουδεμία σχέση έχει αυτή η ταινία με τις διαφορες σεξοταινίες ή ταινίες τύπου "πορνό" που προβάλλονται κατά σωρό στους κινηματογράφους. Το έργο παιζόταν ταυτόχρονα σε οκτώ κινηματογράφους πρώτης προβολής (Νέα 3.9.1979).

Οκτώβριος:

Το θέμα προβληματίζει τα ίδια τα παιδιά. Είναι ενδεικτικό ότι στη διάρκεια της Πανελληνίας

Συνάντησης Γνωριμίας και Συνεργασίας Παιδιών, που ζουν σε Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας, που οργανώθηκε αρχές Οκτωβρίου 1979 με πρωτοβουλία του ιδρύματος Χατζηκώνστα και με την προστασία του Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών, εκπρόσωποι αυτών των παιδιών από 31 Ιδρύματα συζήτησαν και το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης (Καθημερινή 4.10.1979).

Πάλι αρχές Οκτωβρίου, σε Επιμορφωτικό Σεμινάριο που οργάνωσε το ίδιο Υπουργείο για σχολιάτρους, συζητείται μεταξύ άλλων (Προληπτική Ιατρική, ναρκωτικά, αφροδίσια) και το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Το γεγονός επαινείται από μερίδα του τύπου γιατί "οι σχολιάτροί μας προετοιμάζονται για ουσιαστική ενημέρωση των νέων της σχολικής ηλικίας" (Καθημερινή 4.10.1979).

Τον ίδιο μήνα γίνονται γνωστά δια του τύπου, τα πορίσματα μιας έρευνας της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (Π.Ο.Υ.) για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση σε 16 Ευρωπαϊκές Χώρες (στο Συμπόσιο της Ε.Ε.Ε. και Γ.Α. τον Μάρτιο υπήρχε ειδική ανακοίνωση για τα αποτελέσματα αυτής της

έρευνας). "Στην Ελλάδα, την Τουρκία και την Αλγερία, τις τρεις χώρες όπου δεν διδάσκονται καθόλου οι ανθρώπινες σεξουαλικές σχέσεις, η βιολογία των ζώων είναι η μόνη πηγή πληροφόρησης των μαθητών" (Καθημερινή 27.10.1979). Τα "Νέα" της 15.11.1979 δημοσιεύουν την είδηση με τον ακόλουθο τρόπο: Στα Ελληνικά Σχολεία η Ζωολογία υποκαθιστά το "σεξ"! "Συμβαδίζουμε με τους Τούρκους. Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση απουσιάζει λοιπόν από την Ελλάδα. Άλλη όμως μερίδα του τύπου, με αφορμή το Επιμορφωτικό Σεμινάριο των σχολιάτρων, εκφράζει την απορία της γιατί ανασύρθηκε και πάλι στην επιφάνεια το θέμα σαν επιτακτική ανάγκη για τη χώρα μας. Και γιατί "μερικοί φέρνουν ως παράδειγμα μιμήσεως την Σουηδία, όπου το θέμα αυτό έχει ενταχθεί ως μάθημα στο σχολικό πρόγραμμα. Αλλά η Σουηδία ακριβώς αποτελεί παράδειγμα προς αποφυγή. Πολλοί και επιφανείς παιδαγωγοί είναι σαφώς κηρυγμένοι κατά του είδους αυτού της διαφώτισης". Βέβαια, πρέπει να γίνεται διαφώτιση στα παιδιά, κυρίως από τους γονείς και όχι από το σχολείο. Προς αυτούς πρέπει να γίνουν

ειδικά μαθήματα και να δοθούν σχετικά απλά βιβλία (Ζωή 8.11.1979), σ. 312, Σύνδεσμος Αυγ.-Σεπτ. 1979, σ. 74).

Δεκέμβριος:

Όπως διαφαίνεται, στο θέμα σεξουαλική διαπαιδαγώγηση εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα ακόμα πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους απόψεις. Αυτό εξάλλου, τονίζεται και σε ανταπόκριση από τη Βόννη, στα μέσα Δεκεμβρίου 1979. Σε συνέδριο της Γερμανικής Εταιρείας για την Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση τονίστηκε εξάλλου ότι η σχολική ενημέρωση στον τόσο σημαντικό αυτό τομέα εξακολουθεί να παραμένει μη ικανοποιητική. Οι ελλείψεις οφείλονται βασικά στην ανεπαρκή προετοιμασία των δασκάλων. Πενιχρή είναι και η υποστήριξη που παρέχουν στους δασκάλους οι γονείς των μαθητών (Καθημερινή 15.12.1979).

1980: Απρίλιος

Το *Βήμα της Κυριακής* (Εβδομάδα 13.4.1980 σ. 20-21) δημοσιεύει αφιέρωμα στο θέμα: "Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ... στα σχολεία, ναι ή όχι;". Είσημαίνει αιτήσεις, εισηγήσεις, αναφορές προς το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων για να καθιερωθεί και στα Ελληνικά σχολεία ο θεσμός της σεξουαλικής διαπύττισης, τόσο από τους γονείς όσο και από την Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (Ο.Λ.Μ.Ε.) και τη Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας (Δ.Ο.Ε.). Περιλαμβάνει και απόψεις του Υφυπουργού Παιδείας Β. Κοντογιαννόπουλου. Ο Υφυπουργός δεν κρίνει σκόπιμο να καθιερωθεί ειδικό μάθημα και να επιστρατευτούν ειδικοί επιστήμονες. Η ανάγκη μπορεί να καλυφθεί με κατάλληλη αναμόρφωση του προγράμματος ορισμένων μαθημάτων (Βιολογίας, Ανθρωπολογίας, Ψυχολογίας, Οικιακής Οικονομίας). Προς την κατεύθυνση αυτή έχουν αρχίσει σχετικές μελέτες στο Υπουργείο, χωρίς να μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια η έναρξη αυτής της προσπάθειας. Ο δημοσιογράφος που έγραψε το ρεπορτάζ (Ν. Χασαπόπουλος) σημειώνει

ότι "η Εκκλησία δεν έχει καμιά αντίρρηση να καθιερωθεί το μάθημα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία, φτάνει να διδάσκεται υπεύθυνα από ειδικευμένους παιδαγωγούς και συστηματικά, για να μην προκαλούνται "ψυχικά τραύματα" στα παιδιά και κυρίως να μην δημιουργούνται προβλήματα στις μελλοντικές τους σχέσεις με το άλλο φύλο". Κατέληγε ως εξής: "Η Εκκλησία, που τώρα δίνει συγκατάθεση για την καθιέρωση του θεσμού στα σχολεία, ουδέποτε μέχρι σήμερα έχει ασχοληθεί με την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Αντιθέτα, έχουμε περιπτώσεις που χαρακτηρίζει "αμαρτωλή" κάθε προσπάθεια διαψώτισης των ανηλίκων".

Μάιος:

Η ειδησεογραφία των εφημερίδων μεταφέρει το σάλο που έχει προκαλέσει στη Δ. Γερμανία η έκδοση ενός "οδηγού σεξ για νέους" από την Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Υγειονομικής Διαψώτισεως. Το βιβλιαράκι φέρνει τον τίτλο: Δεν πρέπει να γίνονται πια αναγκαστικοί γάμοι, και δίνει

οδηγίες στους νέους για αντισυλληπτικές μεθόδους (Νέα 28.5.1980, Καθημερινή 15.8.1980). Στα πλαίσια οτου μικρού αυτού χρονικού έχουν και τη θέση τους προσπάθειες για την εξυγίανση του γενικού κλίματος και την απομάκρυνση των κινδύνων που απειλούν την ψυχική και σωματική υγεία των παιδιών. Επισημαίνουμε λοιπόν την εκδήλωση της Πανελλήνιας Ένωσης για τα δικαιώματα του παιδιού με θέμα: "Μέτρα εναντίον των κινδύνων της διαφθοράς που απειλεί τα παιδιά μας" (Καθημερινή 24.5.1980), καθώς και διαμαρτυρίες, ερωτητήσεις ακόμα και στη Βουλή για τη χυδαιότητα που χαρακτηρίζει ορισμένα ψίλμ, ανήθικα έντυπα, που εκτίθενται σε κοινή θέα, ή προσφέρονται στο καταναλωτικό κοινό από γκοφρέτες που προμηθεύονται στα περίπτερα (Εκκλησιαστική Αλήθεια 1-16.8.1980, Πάνθεον 16-30.9.1980 σ. 5, Καθημερινή 6.2.1979, άρθρο Αντ. Ταβουλάρη).

Σεπτέμβριος:

Παράλληλα, παρατηρείται η προσπάθεια περιοδικών μεγάλης κυκλοφορίας που απευθύνονται

σ' ένα μεγάλο κοινό, να θέλουν να βοηθήσουν τους γονείς, να εξηγήσουν στο παιδί τους... πως γεννιούνται τα παιδιά! Ετσι στο *Πάνθεον* (16-30 Σεπτεμβρίου 1980, σ. 68-75) δημοσιεύτηκε το: "Ήταν μια φορά ένα αυγό...", σεξουαλική διαπαιδαγώγηση με ειόνες.

Αλλά και κύκλοι που έχουν μια ιδιαίτερη ευαισθησία και ευθύνη στο ζήτημα αυτό επισημαίνουν την "ανάγκη έγκαιρης σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης των νέων μας" (άρθρο στο επίσημο όργανο της Πανελληνίας Ένωσης Θεολόγων, Κοινωνία, Ιουλίου-Σεπτεμβρίου 1980).

Οκτώβριος:

Στρογγυλό Τραπέζι με θέμα: "Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση" στα πλαίσια επιστημονικού συμποσίου για θέματα ιατροκοινωνικά, που οργάνωσε η Πανεπιστημιακή Παιδιατρική Κλινική και ο Ιατρικός Σύλλογος Ιωαννίνων, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, στα Ιωάννινα (18-19 Οκτωβρίου 1980). Συντονιστής ο παιδοψυχίατρος Ι. Τσιάντης. Συμμετέχουν οι Βαράκης, Ναβρίδης, Νασιάκου, κ.ά.

Νοέμβριος:

Οι αναζητήσεις όμως και τα ερωτήματα δεν αφορούν μόνο τα παιδιά και τους νέους, αλλά και τους πολύ μεγαλύτερους. "Οι νεοέλληνες ενημερωμένοι ή απληροφόρητοι, παραδέρνουν στην έρημο της μοναξιάς, της άγνοιας και του φόβου αναζητώντας μια "νέα ταυτότητα", σε σεξουαλική τους συμπεριφορά. Σ' αυτή τους την αναζήτηση δεν έχουν από πουθενά βοήθεια". Ετσι, κατέληγε μια έρευνα για το σέξ στη ζωή των Ελλήνων που δημοσιεύθηκε στο *Βήμα της Κυριακής* (Εβδομάδα 9-15 Νοεμβρίου 1980 Ζωή 20 Νοεμβρίου 1980).

1981: Ιανουάριος

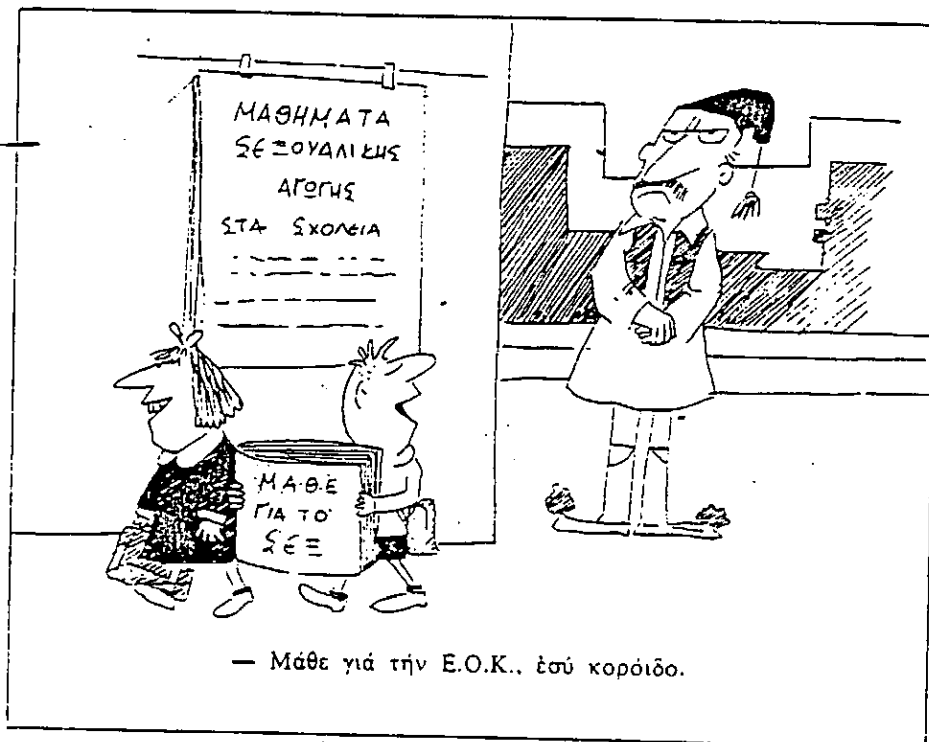
Ο Πρόεδρος της Ε.Ε.Ε. και Γ.Α. Ι. Δανέζης, συντονιστής "Στρογγυλής Τράπεζας" που διοργάνωσαν γνωστά εκπαιδευτήρια των Αθηνών, με θέμα: "Επάγγελμα γονεύς", στις 19 Ιανουαρίου, αναφέρεται στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και τονίζει τη συνεργασία γονέων και σχολείου (Καθημερινή 21.1.1981).

Η *Ακρόπολις* (22.1.1981) δημοσιεύει άρθρο του Ψυχιάτρου Ι. Τσιάντη που έχει τίτλο "Σύγχρονες

απόψεις για την σεξουαλική καθοδήγηση" και που είχαν διατυπωθεί σε ομιλία του στα πλαίσια σεμιναρίου σχολιάτρων. Πρόκειται για το επιμορφωτικό σεμινάριο στις αρχές Οκτωβρίου 1979.

Με αφορμή την συζήτηση στη Βουλή του Νομοσχεδίου για την προστασία από τα αφροδίσια νοσήματα (28 Ιανουαρίου 1981), ο Υπουργός Κοινωνικών Υπηρεσιών Σπύρος Δοξιάδης, δήλωσε ότι το Υπουργείο αντιμετωπίζει την καθιέρωση μαθημάτων σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία και ότι έχει συσταθεί ειδική επιτροπή σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας. Το Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Ερευνών (Κ.Ε.Μ.Ε.) μελετά ήδη την ύλη και την ειδικότητα των εκπαιδευτικών που θα αναλάβουν τη διδασκαλία. Το μάθημα θα ενταχθεί στον κύκλο της υποχρεωτικής φοίτησης. Προβλέπεται να καθιερωθεί με τη νέα αναμόρφωση του αναλυτικού προγράμματος από το 1981-1982 στα πλαίσια των μαθημάτων Ανθρωπολογίας και Υγιεινής. Στη συζήτηση ακούστηκαν ψωνές και υπέρ και κατά της σεξουαλικής αγωγής στο σχολείο, όπως φαίνεται από τον ημερήσιο τύπο εκείνων των

ημερών. Η Ακρόπολις (30.1.1981) σε σχόλιό της με χαρακτηριστικό τίτλο "Ποιός θα διδάξει ποιόν;" παρατηρούσε: "Πολύ φοβούμεθα ότι θα είναι το μόνο μάθημα στο οποίο οι διδασκόμενοι θα ξέρουν πολύ περισσότερα από τους... διδάσκοντες, θεωρητικά και πρακτικά".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

α. Διευκρίνιση των όρων ήβη και εφηβεία

Η εφηβική ηλικία είναι η τελευταία φάση της ανάπτυξης, το τελευταίο στάδιο στην πορεία του ατόμου προς την ωριμότητα. Καλύπτει τη χρονική περίοδο ανάμεσα στην παιδική και την ώριμη ηλικία και αποτελεί τη φάση της ζωής κατά την οποία πραγματοποιείται το πέρασμα του ατόμου από τον κόσμο του παιδιού με την ανεμελιά και την εξάρτηση στον κόσμο του ενήλικου, με την υπευθυνότητα και την αυτοδιαχείριση. Ο έφηβος δεν είναι πια παιδί ούτε όμως ακόμη ενήλικος. Παρουσιάζει χαρακτηριστικά που ορισμένα θυμίζουν την παιδική ηλικία και άλλα που θυμίζουν την ώριμη ηλικία. Γι' αυτό η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται ως περίοδος μεταβατική.

Παρά τον μεταβατικό της χαρακτήρα η εφηβική ηλικία αποτελεί μια ξεχωριστή αναπτυξιακή περίοδο, με αναπτυξιακά ειδικά γνωρίσματα και

ειδικούς αναπτυξιακούς στόχους που την διαφοροποιούν από τις άλλες εξελικτικές περιόδους. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τα χαρακτηριστικά της εφηβικής ηλικίας, διευκρινίζοντας συγχρονως την έννοια των όρων ήβη και εφηβεία που σχετίζονται με τα αναπτυξιακά φαινόμενα της περιόδου αυτής.

Η ήβη αναφέρεται σε μια σχετικά σύντομη περίοδο, διάρκειας 2 έως 4 ετών περίπου, βιολογικής ανάπτυξης κατά την οποία πραγματοποιούνται οι βιοσωματικές αλλαγές που σχετίζονται με την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας. Ορισμένες από τις αλλαγές αυτές, τα πρωτεύοντα γνωρίσματα της ήβης, αναφέρονται στα μέρη του γεννητικού συστήματος που συμμετέχουν και είναι αναγκαία για την αναπαραγωγή, όπως είναι η ωρίμανση των γεννητικών αδένων και η παραγωγή ώριμων σπερματικών κυττάρων κλπ. Τα δευτερεύοντα γνωρίσματα της ήβης, αναφέρονται σε εξωτερικά - ψυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι επικουρικά της γενετήσιας λειτουργίας και συμβάλλουν στην ετερόφυλη έλξη και τη σεξουαλική καταλληλότητα, όπως είναι η

ηβική κόμη, η διόγκωση των μαστών στα θήλεα, η τρίχωση του προσώπου στα άρρενα, η αλλαγή του τόνου της φωνής κλπ.

Η εφηβεία αναφέρεται σε μια μακρότερη αναπτυξιακή περίοδο διάρκειας 7 ως 8 ετών και περιλαμβάνει τις αλλαγές που συμβαίνουν και στους τέσσερις βασικούς τομείς της ανάπτυξης: το βιοσωματικό, το γνωστικό, το συναισθηματικό και τον κοινωνικό τομέα. Η εφηβεία δηλαδή, είναι έννοια ευρύτερη της ήβης και την εμπεριέχει. Η εφηβεία αναφέρεται σε όλες τις αλλαγές, τόσο τις βιοσωματικές όσο και τις ψυχολογικές και τις ψυχοκοινωνικές που επισυμβαίνουν στο χρονικό διάστημα ανάμεσα στην παιδική και στην ώριμη ηλικία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ορισμένοι μελετητές χωρίζουν την ήβη σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση, που λέγεται προεφηβεία, καλύπτει την περίοδο που έχουν μεν αρχίσει να αναπτύσσονται ορισμένα γνωρίσματα της ήβης-τρίχωση του εφηβαίου απότομη αύξηση των διαστάσεων του σώματος, διόγκωση των μαστών, των όρχεων. Η δεύτερη φάση καλύπτει την περίοδο όπου υπάρχει μεν παραγωγή

ώριμων σπερματικών κυττάρων, αλλά δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί η διαμόρφωση όλων των δευτερευόντων γνωρισμάτων της ήβης. (Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου, Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος 4ος, σελ. 11-15, 58).

Ένα άλλο θέμα, το οποίο είναι σημαντικό να αναφερθεί, είναι η χρονική οριοθέτηση της εφηβικής ηλικίας. Η χρονική οριοθέτηση της εφηβείας έχει ως αφετηρία την περίοδο όπου το άτομο είναι ικανό για αναπαραγωγή και ως πέρας το χρονικό σημείο στο οποίο το άτομο θεωρείται έτοιμο να αναλάβει το ρόλο του ενηλίκου. Και τα δύο αυτά χρονικά σημεία είναι δύσκολο να προσδιοριστούν επακριβώς. Είναι δύσκολο, πχ. να καθορίσουμε πότε ακριβώς το άτομο γίνεται ικανό για αναπαραγωγή, γιατί η ικανότητα αυτή σχετίζεται με την ωρίμανση εσωτερικών οργάνων και λειτουργιών. Τα εξωτερικά γεγονότα που χρησιμοποιούνται ως κριτήριο σεξουαλικής ωριμότητας, όπως είναι η πρώτη έμμηνη ρήση στα κορίτσια, η πρώτη εκσπερμάτωση στα αγόρια, η εμφάνιση της ηβικής κόμης, δεν είναι ασφαλή, γιατί δεν βρίσκονται σε απόλυτη συνάφεια με τις

εσωτερικές βιολογικές μεταβολές. Έχει διαπιστωθεί ότι συχνά τα κορίτσια δεν παράγουν ώριμα γονιμοποιήσιμα ωάρια για 1 έως 2 χρόνια μετά την πρώτη έμμηνη ρήση (εφηβική στειρότητα). Άλλωστε, υπάρχουν τεράστιες ατομικές και διομαδικές διαφορές στο χρόνο εμφάνισης των εξωτερικών αυτών φαινομένων. Έχει επισημανθεί επίσης ότι η πρώτη έμμηνη ρήση στο μέσο κορίτσι συμβαίνει στο 12ο ως 13ο έτος, ενώ η πρώτη εκσπερμάτωση στο μέσο αγόρι συμβαίνει στα 13 1/2 έως 14 1/2 χρόνια, δηλαδή σε μια χρονική απόσταση 1 έως 2 ετών. Τεράστιες διαφορές επίσης, παρουσιάζονται τόσο μεταξύ των κοριτσιών όσο και μεταξύ των αγοριών. Ό,τι συμβαίνει σε ένα έφηβο στην ηλικία των 11-12 ετών, πχ. μπορεί να συμβαίνει σε έναν άλλο έφηβο στην ηλικία των 15-16 ετών (πρώιμη ήβη, όψιμη ήβη)" (Ι. Παρασκευόπουλος, Εξελικτική Ψυχολογία, 4ος τόμος, σ. 13).

β. Αναπτυξιακά γνωρίσματα της εφηβείας κατά τομείς

Η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται ως η περίοδος της ταχύτατης σωματικής αύξησης και της βαθιάς βιοσωματικής μεταλλαγής, της έντονης συναισθηματικότητας και των ετερόφυλων διαφερόντων, της αφηρημένης σκέψης και του ιδεαλισμού, των προσωπικών αξιών και της κρίσης της ταυτότητας.

Στο βιοσωματικό τομέα, χαρακτηριστικό της έναρξης της εφηβικής ηλικίας είναι η γενετήσια ωριμότητα. Συγκεκριμένα, η δυνατότητα εκσπερμάτωσης στο αγόρι και η αρχή της εμμηνόρροιας στο κορίτσι δηλώνουν την έναρξη της και διαφέρουν από άτομο σε άτομο.

Τόσο για το αγόρι όσο και για το κορίτσι η έναρξη αυτών των βιολογικών λειτουργιών προκαλεί κάποια αναστάτωση. Ο βαθμός της εξαρτάται βέβαια από την προετοιμασία του εφήβου για τη νέα αυτή κατάσταση, αλλά και από την στάση του στενότερου κοινωνικού περιβάλλοντός του.

Παρατηρείται ακόμη αστάθεια στους σφυγμούς, στην πίεση του αίματος και στην θερμοκρασία. Τα

συμπτώματα αυτά οφείλονται στις σωματικές αυξήσεις και αλλαγές και τις αρμονικές ανακατατάξεις, δηλαδή στις ραγδαίες αλλαγές που επισυμβαίνουν σε όλες τις παραμέτρους του σώματος: ύψος, βάρος, αναλογίες, περίγραμμα, θέση και λειτουργία οργάνων και οργανικών συστημάτων, με κορυφαία βιοσωματική μεταβολή την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας. (Νίκος Παπαδόπουλος, Εξελικτική Ψυχολογία, σ. 93-94).

Μία από τις πιο χαρακτηριστικές βιοσωματικές αλλαγές της εφηβείας είναι η απότομη και ραγδία αύξηση των διαστάσεων του σώματος, το λεγόμενο "αυξητικό τίναγμα της εφηβείας". Ήδη, από το 7ο ή 8ο έτος αρχίζει μια βαθμιαία επιτάχυνση στο ρυθμό της σωματικής ανάπτυξης, η οποία κορυφώνεται περί το 11ο-12 έτος στα κορίτσια και περί το 13ο-14ο έτος στα αγόρια.

Σωματομετρικές έρευνες με εφήβους έχουν δείξει ότι:

1. Το αυξητικό τίναγμα, στα μεν κορίτσια αρχίζει περί το 10 1/2 έτος, ενώ στα αγόρια αρχίζει δύο χρόνια αργότερα περί το 12 1/2 έτος.

2. Το αυξητικό τίναγμα, στα κορίτσια ολοκληρώνεται περί το 12 1/2 - 13ο έτος, λίγο πριν την εμφάνιση της ήβης, ενώ στα αγόρια συνεχίζεται και μετά την εμφάνιση της ήβης.
3. Η ανάπτυξη ολοκληρώνεται στα κορίτσια περί το 18ο έτος και στα αγόρια περί το 20ο έτος.
4. Το αυξητικό τίναγμα για το βάρος είναι πολύ πιο έντονο απ' ό,τι είναι για το ύψος. Κατά την εφηβεία το βάρος αυξάνεται κατά 50%, ενώ το ύψος αυξάνεται κατά 25%.
5. Τα κορίτσια έχουν σε όλες τις ηλικίες μικρότερες σωματικές διαστάσεις απ' ό,τι έχουν τα συνομήλικά τους αγόρια με μόνη εξαίρεση τις ηλικίες μεταξύ 10ου και 13ου έτους, γιατί τότε αρχίζει για αυτά το αυξητικό τίναγμα.

Αλλαγές επίσης, συμβαίνουν στις αναλογίες και στο γενικό σχήμα του σώματος. Κατά την εφηβεία, ραγδαία αύξηση παρουσιάζουν τα μακρά οστά (μηριαίο, κνήμη, βραχίονας, πήχυς). Η απότομη επιμήκυνση των οστών αυτών έχει ως αποτέλεσμα πολλοί έφηβοι να παρουσιάζουν μια αδεξιότητα στις κινήσεις τους που συχνά τους δημιουργούν αμηχανία, ανησυχία και ντροπή,

ανάλογα βέβαια και με την στάση που διατηρούν οι ενήλικοι στην κατάσταση αυτή.

Έκδηλες αλλαγές παρουσιάζουν επίσης και οι αναλογίες του προσώπου. Επειδή η ανάπτυξη ακολουθεί τη γενική κατεύθυνση "από τα άνω προς τα κάτω", ραγδαία ανάπτυξη κατά την εφηβεία παρουσιάζουν τα κάτω μέρη του προσώπου. Πρώτα επιμηκύνεται και πλαταίνει η μύτη. Συγχρόνως, τα δόντια παίρνουν τις τελικές τους διαστάσεις. Η νέα αυτή εμφάνιση (το πρόσωπο είναι όλο μύτη και δόντια) συχνά προκαλεί στον έφηβο - κυρίως στα κορίτσια - έντονη ανησυχία. Αργότερα, θα αναπτυχθούν το στόμα, τα χείλη και το σαγόκι και θα αποκατασταθεί η τελική αναλογία.

Ο σωματότυπος, ο οποίος αρχίζει να γίνεται σαφής ήδη από το τέλος της προσχολικής ηλικίας, παίρνει κατά την εφηβεία την τελική του μορφή και σχετίζεται ποικιλοτρόπως με την ανάπτυξη. Έχει διαπιστωθεί πχ. ότι τα εκτομορφικά άτομα (τα ισχνά, λεπτόσωμα άτομα) παρουσιάζουν απότομες εξάρσεις και ταχύτατο ρυθμό στις βιοσωματικές αλλαγές. Αντίθετα, τα ενδομορφικά άτομα (τα παχουλά, με σφαιρική εμφάνιση άτομα) ακολουθούν

ένα βραδύτερο και ομαλότερο ρυθμό. Τα μεσομορφικά άτομα (τα γεροδεμένα, αθλητικά άτομα) ακολουθούν ένα ενδιάμεσο ρυθμός ανάπτυξης.

Τα οργανικά συστήματα υφίστανται κι αυτά ανεξαιρέτως ουσιώδη μεταλλαγή. Δεν συμμετέχουν όλα όμως με τον ίδιο ρυθμό. Τις δραματικότερες αλλαγές υφίστανται το γεννητικό σύστημα. Για τα αγόρια οι όρχεις αρχίζουν να μεγαλώνουν σε μέγεθος, το όσχεο μεγαλώνει, το δέρμα τους αρχίζει να παρουσιάζει μελάγχρωση και να γίνεται τραχύ. Ακολουθεί επίσης αύξηση του πέους σε μήκος και σε διάμετρο, ο προστάτης και οι σπερματοδόχοι κύστες ωριμάζουν και στη συνέχεια γίνεται η πρώτη εκσπερμάτωση, είτε αυθόρμητα στον ύπνο-ονείρωξη είτε με αυνανισμό. Για τα κορίτσια η ηβική κόμη σκληραίνει και γίνεται βαθύτερου χρώματος, τα χείλη του αιδοίου μεγαθούν, ακολουθεί η πρώτη έμμηνη ρήση, το κοιλικό υγρό γίνεται όξινο και οι μαστοί διογκώνονται (Ι.Ν. Παρασκευόπουλος, Εξελικτική Ψυχολογία, σ. 16-17).

Στο νοητικό τομέα, σύμφωνα με τον Piaget, ο έφηβος είναι τώρα σε κατάσταση τέτοια που μπορεί να συλλαμβάνει τις θεωρητικές σχέσεις ενός προβλήματος και να αξιολογεί τα αποτελέσματα αυτής της σκέψης του. Πολλές αφηρημένες έννοιες, όπως ωραιότητα, δικαιοσύνη, ελευθερία συνείδησης, τιμιότητα κλπ. τις καταλαβαίνει το άτομο τώρα για πρώτη φορά. Η νόησή του μπορεί γενικά να λειτουργεί με έννοιες ανεξάρτητες δηλαδή από τα συγκεκριμένα πράγματα, σε αντίθεση προς την ηλικία της βασικής σχολικής περιόδου, όπου η νόηση είναι συνδεδεμένη στενά με συγκεκριμένα αντικείμενα. Στην εφηβική ηλικία επικρατεί προοδευτικά η ικανότητα της αφηρημένης σκέψης.

Ο έφηβος μπορεί να συλλαμβάνει και να επεξεργάζεται όχι μόνο ό,τι υπάρχει ή ό,τι έχει υπάρξει στην πραγματικότητα, αλλά και ό,τι θα μπορούσε να υπάρξει στο μέλλον ή που είναι ακόμη και αντίθετο προς την πραγματικότητα. Εξοπλισμένος λοιπόν με την αφαιρετική σκέψη, μπορεί να υιοθετεί εναλλακτικές λύσεις για κάθε θέμα, πέρα από αυτές που εφαρμόζονται στην

πραγματικότητα, να προτείνει θεωρητικά πρότυπα για την επίλυση των κοινωνικών και ατομικών μας προβλημάτων, να διαμορφώνει ένα προσωπικό σύστημα αξιολόγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς κλπ. Οι νέες αυτές γνωστικές ικανότητες του εφήβου τροφοδοτούν την ανακαινιστική διάθεση και οδηγούν στην αμφισβήτηση και στην κρίση της εφηβικής πρωτοτυπίας, όπως την αποκαλεί ο Debesse (Ψυχολογία του Παιδιού, Μετάφραση Εηροτύρη, σελ. 107).

Στο συναισθηματικό τομέα, κύριο αναπτυξιακό χαρακτηριστικό είναι η μεγάλη ένταση και αστάθεια της ψυχικής διάθεσης. Ο έφηβος εμφανίζεται ευερέθιστος, ανήσυχος και χωρίς εσωτερική αρμονία, αρμονία δηλαδή τάσεων, επιθυμιών, σκοπών και αναζητά νέους τρόπους συμπεριφοράς. Έτσι, ενώ στην παιδική ηλικία, η ανάπτυξη γενικά συντελείται κατά τρόπο αυτονόητο και "αθόρυβα", στην εφηβική ηλικία η όλη ανάπτυξη και συμπεριφορά του ατόμου έχει χαρακτήρα επανάστασης. Η συναισθηματική ζωή του εφήβου περιγράφεται γεμάτη μεταπτώσεις και ταλαντεύσεις ανάμεσα σε αντιφατικές και

συγκρουόμενες διαθέσεις, όπως μεταξύ υπερδιέγερσης και λήθαργου, πάθους και αδιαφορίας, χαράς και κατήφειας, φιλίας και εχθρικότητας, ευφορίας και μελαγχολίας. Μάλιστα, ο έντονος αυτός ψυχικός αναβρασμός της εφηβικής ηλικίας θεωρείται ότι είναι αποτέλεσμα των βιολογικών αλλαγών της ήβης και κυρίως του ορμονικού συστήματος του εφήβου.

Ο Freud έχει διευρύνει τη βιολογική αυτή ερμηνεία για να συμπεριλάβει στους αιτιολογικούς παράγοντες την αφύπνιση της σεξουαλικότητας και τις συγκρούσεις που δημιουργούνται από την αδιάκοπη πάλη ανάμεσα στις βιολογικές ενστικτώδεις απαιτήσεις του Εκείνο και στους κοινωνικούς περιορισμούς του Υπερεγώ.

Άλλοι όμως ερευνητές δεν συμφερίζονται την άποψη ότι η εφηβεία είναι περίοδος έντονης ψυχικής αναστάτωσης, η οποία μάλιστα έχει βιολογική προέλευση. Φαίνεται ότι το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ζει ο έφηβος αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στη μορφή και την έκταση

που παίρνει η θυμική αναστάτωση της εφηβικής ηλικίας.

Έχει διατυπωθεί επίσης, η άποψη (από τον Kroh) ότι η ψυχική εξέλιξη στην εφηβική ηλικία συντελείται σε τρία στάδια: το 1ο χαρακτηρίζεται από την αποχώρηση από τον έξω κόσμο και την απομόνωση, το 2ο από την αναζήτηση φίλων και συντροφιάς με κοινά ή παρόμοια ενδιαφέροντα και το 3ο στάδιο από την στροφή του εφήβου προς το περιβάλλον. Ο έφηβος προσπαθεί να ανακαλύψει τον εαυτό του και να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα "ποιός είμαι" ή "πώς είμαι". Οι σκέψεις του πάνω σε αυτό δηλώνουν την ανάπτυξη της ικανότητας να σκέπτεται τυπικά, λογικά και προϋποθέτουν την επέκταση του ενδιαφέροντός του στον ανθρώπινο εσωτερικό κόσμο. Απαντά στα παραπάνω ερωτήματα και θέματα σύμφωνα με τα ενδιαφέροντά του, τη σχολική του μόρφωση και την οικονομική και κοινωνική του κατάσταση. Την στροφή του στον εσωτερικό του κόσμο συνοδεύει και το ενδιαφέρον του για ψυχικά γεγονότα στους άλλους ανθρώπους (Νίκος Παπαδόπουλος, Εξελικτική Ψυχολογία, σελ. 96-97).

Στον κοινωνικό τομέα, ο έφηβος νιώθει έντονα την ανάγκη να κόψει τον ψυχολογικό "ομφάλιο λώρο" και να ανεξαρτητοποιηθεί από την οικογένεια. Η τάση για ανεξαρτητοποίηση από τους ενηλίκους ψθάνει στο αποκορύφωμά της. Συχνά παρουσιάζεται διακοπή της επικοινωνίας μεταξύ γονιών και εφήβων, γιατί οι τελευταίοι έχουν την τάση για αυτονομία και αυτοδιαχείριση. Παράλληλα, η επιθυμία του εφήβου για κακή αποδοχή οδηγεί στην δουλική συμμόρφωση και υποταγή στην ομάδα των συνομηλίκων. Οι εφηβικές ομάδες αποτελούν είδος "κλειστής κοινωνίας", με δικό τους κώδικα επικοινωνίας και με εξειδικευμένες μορφές συμπεριφοράς για τα μέλη τους. Ο έφηβος λαμβάνει και υιοθετεί τα πρότυπα συμπεριφοράς, ακόμη και τις ιδιορρυθμίες και τις συμβατικότητες της ομάδας (ενδυμασία, argot, γλώσσα). Σημαντική διαφοροποίηση υψίστανται οι διαπροσωπικές σχέσεις του εφήβου όχι μόνο προς τους ενηλίκους με κορυφαία εκδήλωση την ετερόφυλη σεξουαλική συμπεριφορά.

Οι αναπτυξιακοί στόχοι κατά την άποψη του Ι.Ν. Παρασκευόπουλου, τους οποίους πρέπει να

επιδιώξει ο έφηβος και να κατακτήσει μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

1. Να αποδεχθεί τη νέα μορφή που παίρνει τελικά το σώμα του και να χρησιμοποιεί τις νέες σωματικές και ψυχοκινητικές του δυνατότητες αποτελεσματικά.
2. Να διαμορφώσει μια ώριμη ετερόφυλη σχέση και να αποδεχθεί τον κοινωνικό ρόλο του φύλου του.
3. Να εξασφαλίσει μια βέβαιη προοπτική για οικονομική ανεξαρτησία με την εκλογή επαγγέλματος και την συστηματική προετοιμασία για την άσκηση του επαγγέλματος αυτού.
4. Να αποκτήσει συναισθηματική αυτονομία από τους γονείς και τους άλλους ενηλίκους.
5. Να διαμορφώσει νέες σχέσεις αμοιβαιότητας με τους συνομηλίκους του και των δύο φύλων.
6. Να αποκτήσει τις γνωστικές δεξιότητες και τις έννοιες που είναι αναγκαίες για την ενεργό συμμετοχή του στην κοινωνική και πολιτική ζωή.
7. Να διαμορφώσει ένα αξιολογικό σύστημα, μια φιλοσοφία της ζωής.
8. Να δώσει ικανοποιητική απάντηση στα ερωτήματα: "Ποιός είμαι;", "Από πού έρχομαι;",

“Πού πηγαίνω;”, να αποκτήσει δηλαδή αυτό που ο Erikson αποκαλεί ταυτότητα του εγώ.

Η εφηβεία μπορεί να είναι ηλικία ασυγκράτητης χαράς και παράλληλα απαρηγόρητης θλίψης και απώλειας συντροφικότητας και μοναξιάς, αλτρουϊσμού και εγωκεντρισμού ακόρεστης περιέργειας και ανίας, εμπιστοσύνης και αμφιβολίας για τον εαυτό του. Στη χρονική αυτή περίοδο ο έφηβος δεν είναι ούτε παιδί, ούτε άντρας/γυναίκα, αλλά βρίσκεται σε μια πραγματικά μεταβατική περίοδο. Πάνω από όλα όμως η εφηβεία είναι μια εποχή ραγδαίας αλλαγής: οργανικές, σεξουαλικές, νοητικές εσωτερικές και περιβαλλοντικές αλλαγές που δεν είναι μόνο γρήγορες, αλλά και απρόβλεπτες με θετικές ή αρνητικές επιδράσεις. Έτσι, μπορεί να δημιουργεί στον έφηβο πρόβλημα του να δέχεται τον καινούργιο του “εαυτό” ή να μην τον δέχεται.

Εμφανίζεται μια ιδιαίτερη ευαισθησία όσον αφορά τις συνέπειες για οποιαδήποτε πράξη, τον έλεγχο των φαντασιώσεων και την συμπάθεια προς τους ξένους προβληματισμούς. Πρέπει να τονιστεί ότι οι σεξουαλικές φαντασιώσεις της εφηβείας δεν

αφορούν μόνο την σεξουαλική πράξη, αλλά μια πληθώρα πραγμάτων, καλύπτοντας πολλά διαφορετικά επίπεδα. Η σεξουαλικότητα με τη στενή έννοια, δεν αφορά μια άμεση ικανοποίηση, αλλά μια γενικότερη συναισθητική επένδυση, η οποία καθορίζεται κυρίως και συμβαδίζει με την κοινωνική δομή στην οποία ανήκει ο έφηβος.

γ. Ταυτότητα φύλου

Ένα σημαντικό μέρος της γενικότερης ταυτότητας του ατόμου είναι και η ταυτότητα του φύλου, συνειδητοποίηση και παραδοχή της βασικής βιολογικής φύσης του άνδρα και της γυναίκας.

Οι συγκρούσεις της ταυτότητας του φύλου μπορούν να δημιουργήσουν σημαντικά προβλήματα στην ανάπτυξη μιας γενικότερης ταυτότητας που να δημιουργεί εμπιστοσύνη και ασφάλεια. Στην Κοινωνία που ζούμε, οι κοινωνικοί ρόλοι και οι ρόλοι του ανδρικού και γυναικείου φύλου αλλάζουν συνεχώς στις μέρες μας. Οι ευθύνες και τα προβλήματα, που συνδέονται με την ανεξαρτησία μπορούν να αλλάξουν. Το είδος της ατομικής και

κοινωνικής ταυτότητας που ταιριάζει και στο σήμερα και στο αύριο μπορεί να αλλάξει, κι όμως οι δεξιότητες παραμένουν ουσιαστικά οι ίδιες.

Κατά την παιδική ηλικία (7-12 ετών) τα αγόρια ακολουθούν διαφορετική πορεία από τα κορίτσια ως προς την ανάπτυξη της ταυτότητας του φύλου. Τα αγόρια ενισχύουν την ταυτότητά τους με ανδρικούς ρόλους και μορφές συμπεριφοράς. Η αυτοαντίληψή τους σχετικά με το φύλο τα παιδιά αυτής της ηλικίας αναφέρουν όλο και πιο πολλές στερεοτυπικές ανδρικές ιδιότητες (πχ. δραστήριος, περιπετειώδης, επίμονος, ανεξαρτητος κ.ά.), που τις θεωρούν ως τυπικά χαρακτηριστικά του εαυτού τους. Ο αριθμός αυτών των ιδιοτήτων αυξάνεται με την ηλικία.

Αντίθετα, τα κορίτσια, καθώς μεγαλώνουν, μειώνουν τις στερεοτυπικές γυναικείες ιδιότητες (πχ. ευγενής, λεπτή, συναισθηματική, κ.ά.), που τις θεωρούν ως τυπικά χαρακτηριστικά του εαυτού τους και αρχίζουν να υιοθετούν μερικά χαρακτηριστικά του ανδρικού φύλου. Ενώ προσανατολίζονται σαφώς προς το γυναικείο ρόλο και τη γυναικεία συμπεριφορά, ταυτόχρονα

υιοθετούν μια μεγαλύτερη ποικιλία χαρακτηριστικών και από τα δύο φύλα.

Στην αρχή όμως της εφηβείας, τόσο στα αγόρια, όσο και στα κορίτσια παρατηρείται μια απότομη στροφή του προσανατολισμού τους προς ρόλους και συμπεριφορά του δικού τους φύλου. Η αποκλειστική σχεδόν αυτή κατεύθυνση κάθε φύλου προς τα χαρακτηριστικά του μειώνεται στην ανώτερη εφηβεία και νεότητα κι αυτό συμβαίνει πιο πολύ στα κορίτσια, παρά στα αγόρια. (Hall and Halderstadt, 1980, Leahy and Eiter, 1980, χρησιμοποιήθηκε από τον Α.Κ. Κακαβούλη, 1995).

“Αυτές οι διαφορετικές εξελικτικές τάσεις που παρατηρούνται μεταξύ αγοριών και κοριτσιών αποδίδονται από τους ψυχολόγους τόσο στη διαφορετική γνωστική τους ανάπτυξη, όσο και σε κοινωνικές επιδράσεις. Η κοινωνία είναι γνωστό πως περιβάλλει γενικά με μεγαλύτερη εκτίμηση τις ιδιότητες και τους ρόλους του ανδρικού φύλου. Για το λόγο αυτό τα κορίτσια, καθώς μεγαλώνουν, συνειδητοποιούν αυτή τη διαφορά και αρχίζουν να ταυτίζονται με ανδρικά χαρακτηριστικά και να προτιμούν ανδρικούς ρόλους. Η αύξηση του

ενδιαφέροντος τους στην αρχή της εφηβείας για τους ρόλους και την συμπεριφορά του φύλου τους, πιθανόν να οφείλεται στις νέες ικανότητες της ηλικίας αυτής για κατανόηση της κοινωνικής προοπτικής που έχει το φύλο τους κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας.

Τους εφήβους, όπως είναι γνωστόν, απασχολεί ιδιαίτερα η γνώμη που έχουν οι άλλοι γι' αυτούς κι αυτό τους κάνει να νιώθουν τώρα πιο πολύ μεγάλη ανάγκη, να συμμορφώνονται με τις κοινωνικές συνήθειες και να αποφεύγουν να φαίνονται διαφορετικοί, απ' όσο ένιωθαν την ανάγκη αυτή στην παιδική ηλικία. Καθώς όμως προχωρούν στην διαμόρφωση ώριμης ταυτότητας της προσωπικότητάς τους, ενδιαφέρονται λιγότερο για το πώς κρίνουν οι άλλοι την συμπεριφορά τους και ασχολούνται πιο πολύ να ανακαλύψουν ουσιαστικές ιδιότητες για να τις ενσωματώσουν στην αυτοεικόνα τους. Αποτέλεσμα αυτού είναι να υποχωρεί η αυστηρή στερεοτυπική αυτοαντίληψη στην ανώτερη εφηβεία και τη νεότητα" (Α.Κ. Κακαβούλης, "Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή, ...", σελ. 98-99).

Η ανάπτυξη της ταυτότητας του φύλου ακολουθεί γενικά την πορεία που περιγράψαμε παραπάνω, αλλά παρατηρούνται σε όλες τις ηλικίες ατομικές διαφορές. Έχει διαπιστωθεί ότι ένα άτομο με περισσότερο ανδρική και λιγότερο γυναικεία ταυτότητα παρουσιάζει καλύτερη επίδοση στην κατανόηση του χώρου και των μαθηματικών. Τα κορίτσια στην εφηβική ηλικία με γυναικείο προσανατολισμό στη συμπεριφορά τους είναι πιο δημοφιλή ανάμεσα στους συνομηλίκους τους, αλλά οι έφηβοι και των δύο φύλων με ανδρικό προσανατολισμό είναι πιο θετικοί, πιο ανεξάρτητοι και έχουν μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση.

Οι παραπάνω διαφορές έχουν προκύψει από μελέτες συνάφειας μεταξύ των χαρακτηριστικών του φύλου και της αντιστοιχούς συμπεριφοράς. Δεν είναι ωστόσο σαφές σε ποιο βαθμό η ανδρική ή η γυναικεία αυτοεικόνα και ταυτότητα σε ένα άτομο προέρχεται από τις επιδράσεις προτύπων του περιβάλλοντος ή η ταυτότητα είναι αυτή που προσδιορίζει την συμπεριφορά του ατόμου. Μια νέα όμως θεώρηση για την προέλευση και τις συνέπειες του φύλου, η οποία ονομάζεται "θεωρία του

σχήματος του ψύλου" προσπαθεί να δώσει απάντηση στο ερώτημα αυτό.

Σύμφωνα με τη θεωρία, αυτοί οι ρόλοι και τα στερεότυπα αποτελούν "σχήματα", δηλαδή γνωστικά στοιχεία, που αναφέρονται στην έννοια του εαυτού και λειτουργούν για να οργανώσουν και να δομήσουν στο άτομο την αυτοεικόνα του και τη συμπεριφορά του.*

"Ο όρος "σχήμα" (schema) χρησιμοποιείται με την έννοια που αποδίδει στη λέξη αυτή ο Piaget. Σημαίνει δηλαδή μια βασική μονάδα γνώσης, που προσδιορίζει την γνωστική συμπεριφορά του ατόμου για περαιτέρω διερεύνηση και οικοδόμηση νέας γνώσης" (Α. Κακαβούλη, "Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή", σελ. 100).

Τα σχήματα κατευθύνουν τα άτομα στην επιλογή των πληροφοριών που πρέπει να αναζητούν στο περιβάλλον και στον τρόπο με τον οποίο να ερμηνεύουν τις πληροφορίες και να τις μεταβάλλουν σε συμπεριφορά. Οι νέοι επομένως μαθαίνουν από το περιβάλλον τις στερεοτυπικές έννοιες και τις μορφές συμπεριφοράς και τις ενσωματώνουν σε ανδρικές ή γυναικείες

κατηγορίες ή σε σχήματα του φύλου, τα οποία χρησιμοποιούν για να ερμηνεύσουν τον εαυτό τους και τους άλλους.

Το σχήμα του φύλου αρχίζει να αναπτύσσεται μόλις το παιδί είναι σε θέση να διακρίνει κάποιες διαφορές μεταξύ των προσώπων διαφορετικού φύλου, να συνειδητοποιεί το δικό του φύλο και να ξεχωρίζει τα δύο φύλα με κάποια σταθερότητα.

Το φύλο είναι σαφώς μια κατηγοριοποίηση των προσώπων σε δύο ομάδες και τα παιδιά φαίνεται ότι κατανοούν από πολύ νωρίς ότι πρόκειται για μια βασική αυτή διάκριση στα δύο φύλα λειτουργεί σε αυτά ως ένα είδος μαγνήτη για την αναζήτηση και συλλογή νέων πληροφοριών που έχουν σχέση με το φύλο.

“Η απόλυτη εφαρμογή του κανόνα (ή του σχήματος) του φύλου από τα παιδιά δίνει την εντύπωση ότι υπάρχουν ριζωμένα μέσα τους από πολύ νωρίς τα στερεότυπα των διαφορών μεταξύ των φύλων. Οι θεωρητικοί όμως του σχήματος του φύλου υποστηρίζουν ότι το φαινόμενο αυτό δεν επέρχεται από επιδράσεις του περιβάλλοντος, αλλά από τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο κανόνας του

ψύλου στα παιδιά. Έτσι, η αυστηρή και απόλυτη εφαρμογή του σχήματος του ψύλου, που παρατηρείται στα παιδιά ως προς τους ρόλους των δύο φύλων είναι ένα φυσιολογικό αναπτυξιακό φαινόμενο και δεν οφείλεται σε προκαταλήψεις ή κοινωνικά στερεότυπα. Εκείνο που επιζητούν τα παιδιά κατά την περίοδο αυτή, είναι η ύπαρξη κανόνων και τάξης, για να κατανοούν και να οργανώνουν τις εμπειρίες τους. Ένας κανόνας για το "τί κάνουν οι άνδρες" και "τί κάνουν οι γυναίκες" είναι ένα σχήμα που να βοηθά να ταξινομήσουν τα πράγματα και την συμπεριφορά των ανθρώπων και να υιοθετούν όσα αντιστοιχούν στο δικό τους φύλο. Προφανώς, ο κανόνας για τους ρόλους των φύλων που το παιδί αναπτύσσει εξαρτάται κατά ένα μεγάλο μέρος από τα πρότυπα που βλέπει στο περιβάλλον και από την ενίσχυση που παίρνει. Σημαντική επίδραση ασκούν ιδιαίτερα τα πρότυπα των γονέων και εκείνα που προβάλλονται από την τηλεόραση και τα βιβλία". (Bee, 1992, sel. 400, χρησιμοποιήθηκε από τον Α.Κ. Κακαβούλη).

δ. Η επίδραση των ορμονών

Οι ορμόνες είναι χημικές ουσίες, οι οποίες παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σωματικής δομής, τη ρύθμιση της ανάπτυξης και τη λειτουργία των οργανικών συστημάτων. Οι ενδοκρινείς αδένες που έχουν σχέση με την γενετήσια λειτουργία είναι η υπόφυση, οι γονάδες (όρχεις και ωοθήκες) και τα επινεφρίδια. Η υπόφυση είναι ένας απλός αδένας μικρού μεγέθους στη βάση του κρανίου, ο οποίος συντονίζει ολόκληρο το ενδοκρινικό σύστημα του οργανισμού, επομένως και τους γεννητικούς αδένες. Από τους όρχεις εκκρίνεται η ανδρική ορμόνη (τεστοστερόνη), η οποία είναι απαραίτητη για την σπερματογένεση, καθώς και για την ανάπτυξη και διατήρηση των δευτερευόντων σεξουαλικών χαρακτηριστικών και της γενετήσιας ορμής. Οι ωοθήκες συμβάλλουν στην εμφάνιση των δευτερευόντων σεξουαλικών χαρακτηριστικών στη γυναίκα, στη ρύθμιση της γενετήσιας λειτουργίας και στην προύλαξη της κύησης. Τα επινεφρίδια είναι μικροί αδένες στον ανώτερο πόλο των νεφρών

και των δύο φύλων. Είναι απαραίτητα για την φυσιολογική λειτουργία του οργανισμού και για τη διατήρηση της οργανικής ισορροπίας και της ζωής.

Στα άτομα του κάθε φύλου οι σεξουαλικοί αδένες εκκρίνουν μια χαρακτηριστική ορμόνη, η οποία ρυθμίζει την ανάπτυξη των δευτερευόντων χαρακτηριστικών. Κάθε φύλο όμως επεξεργάζεται τόσο τις δικές του, όσο και τις ορμόνες του αντίθετου φύλου. Η γυναίκα δημιουργεί και ανδρικές ορμόνες, καθώς και ο άνδρας θηλυκές. Έτσι, η κανονική ανάπτυξη των σεξουαλικών χαρακτηριστικών και της γενετήσιας λειτουργίας στηρίζεται σε κάποια ισορροπία ανδρικών και θηλυκών ορμονών σε κάθε φύλο.

Κατά την εμβρυική περίοδο οι ορμόνες συμβάλλουν στην αναπτυξη των γεννητικών και άλλων οργάνων στα έμβρυα των δύο φύλων και έχουν επίδραση στην οργάνωση και λειτουργία του κεντρικού νευρικού συστήματος, κυρίως του εγκεφάλου. Οι ανδρικές ορμόνες (τεστοστερόνη) και οι θηλυκές ορμόνες (οιστρογόνα, προγεστερόνη) υπάρχουν σε διάφορες αναλογίες στα δύο φύλα και οι αναλογίες αυτές είναι η αιτία

για τις διαφορες στη συμπεριφορά των φύλων (Hiues 1982).

Έχει διαπιστωθεί ότι οι διαφορές των φύλων οφείλονται, τουλάχιστον κατά ένα μέρος, στην άνιση κατανομή των σεξουαλικών ορμονών στα δύο φύλα. Από μελέτες σε ζώα έχει διαπιστωθεί ότι αλλαγές στην ορμονική ισορροπία ενός αναπτυσσόμενου οργανισμού είναι πιθανόν να έχει συνέπειες τόσο στην ανατομία, όσο και στην συμπεριφορά του ατόμου. Μολονότι, δεν υπάρχουν επαρκή δεδομένα, φαίνεται ότι και η ανάπτυξη του ανθρώπινου οργανισμού υπόκειται σε παρόμοιες ορμονικές επιδράσεις. Μεταξύ της 4ης και 8ης εβδομάδας μετά την σύλληψη η ανδρική ορμόνη (τεστοστερόνη) αρχίζει να εκκρίνεται από υποτυπώδεις όρχεις του αρσενικού εμβρύου. Ένα πολύ μικρό ποσοστό κυμμάτων μπορεί να παρουσιάσει το σύνδρομο θηλυκοποίησης, μια γενετική ανωμαλία στην οποία το αρσενικό έμβρυο δεν δέχεται τις επιδράσεις των ανδρικών ορμονών και αναπτύσσει στη συνέχεια θηλυκά εξωτερικά γεννητικά όργανα. Έχει επίσης διαπιστωθεί ότι μπορεί να συμβεί και το αντίστροφο, δηλαδή το

σύνδρομο της ανδροποίησης στο θηλυκό έμβρυο. Πριν γίνουν γνωστές οι συνέπειες του συνδρόμου θηλυκοποίησης, μερικές μητέρες που είχαν δυσκολία στο να φέρουν σε πέρας την κύηση έκαναν θεραπεία με φάρμακα που περιείχαν συστατικά ανδρογόνου ορμόνης, για να προλάβουν την αποβολή του κυήματος. Εάν η θεραπεία γινόταν κατά την περίοδο που αναπτύσσονταν τα γεννητικά όργανα, τα παιδιά που γεννιούνταν είχαν εσωτερικό σύστημα αναπαραγωγής θήλεως, αλλά εξωτερικά όργανα που έμοιαζαν με εκείνα του άρρενος. (Money, 1965 Money and Ehrhardt, 1972, Ehrhardt and Baker, 1974).

Οι επιστήμονες Money και Ehrhardt (1974) παρακολούθησαν μερικά από τα θήλεα έμβρυα που είχαν υποστεί αλλαγή των εξωτερικών οργάνων σε ανδρικά και αργότερα με χειρουργική επέμβαση είχαν αποκατασταθεί και μεγάλωσαν ως κορίτσια. Συγκρινόμενα τα κορίτσια αυτά με τις αδελφές τους και άλλα συνομήλικά τους κορίτσια, διαπιστώθηκε ότι πολλά από αυτά ήταν "αγοροκόριτσα" δηλαδή προτιμούσαν πιο πολύ να ντύνονται με παντελόνια, έδειχναν σχεδόν

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

αδιαφορία για κοσμήματα και σαφώς προτιμούσαν δυναμικές αθλητικές δραστηριότητες και αγόρια για σωματίκτες, αντί τους καθιερωμένους γυναικείους τρόπους ψυχαγωγίας. Επιπλέον, οι στάσεις τους εναντι της οικογένειας και των επιδόσεων ήταν παρόμοιες με εκείνες των ανδρών. Είχαν σαφώς ετεροφυλικές τάσεις και έδειχναν ενδιαφέρον για το γάμο και τη μητρότητα, αλλά προτιμούσαν να προχωρήσουν σε δημιουργία οικογένειας, αφού προηγουμένως εξασφαλίσουν κάποια σταδιοδρομία. Οι ερευνητές προχώρησαν στο να εξακριβώσουν μήπως οι γονείς ή άλλα πρόσωπα φέρθηκαν στα παιδιά αυτά, λόγω της αλλαγής που είχαν υποστεί, σαν να ήταν αγόρια, ώστε να διαμορφωθεί η ανδροπρεπής συμπεριφορά σε αυτά. Με συνέντευξη που πήραν από τους γονείς διαπιστώθηκε ότι δεν είχε σύμβει κάτι τέτοιο, γι' αυτό και κατέληξαν στο ασφαλές συμπέρασμα ότι η επίδραση της ανδρικής ορμόνης στα θηλυκά έμβρυα προκαλεί αργότερα αλλαγές στις στάσεις, τα ενδιαφέροντα, και τις δραστηριότητες κατά την ανάπτυξη και την μετέπειτα ζωή τους ως γυναίκες (Ehrhardt and Baker, 1974).

Άλλη μορφή συμπεριφοράς, η οποία διαφοροποιείται στα φύλα λόγω ορμονικών επιδράσεων, είναι η επιθετικότητα. Οι διαφορές των δύο φύλων ως προς την επιθετική συμπεριφορά εμφανίζεται πολύ νωρίς (από το 2ο περίπου έτος) και παρατηρείται σχεδόν σε όλα τα πολιτιστικά περιβάλλοντα, ώστε είναι δύσκολο να αποδοθούν μόνο στο διαφορετικό τρόπο ανατροφής των αγοριών και των κοριτσιών από τους γονείς. Υποστηρίζεται ότι τα αρρενα άτομα είναι πιο επιθετικά από τα θήλεα, επειδή το υψηλότερο επίπεδο τεστοστερόνης, που υπάρχει στον οργανισμό, τους ενεργοποιεί τις ανδρικές ορμόνες του φύλου, που θεωρούνται ότι προκαλούν επιθετικότητα. Έχει βρεθεί ότι αγόρια ηλικίας 16 ετών, τα οποία χαρακτηρίζουν τον εαυτό τους ότι εκδηλώνουν φυσική και λεκτική επιθετικότητα, έχουν πράγματι υψηλότερα επίπεδα τεστοστερόνης από αγόρια που θεωρούν τον εαυτό τους ως μη επιθετικά άτομα. Τα ευρήματα ωστόσο, αυτά πρέπει να ερμηνεύονται με επιψύλαξη, επειδή άλλα δεδομένα δείχνουν ότι το ορμονικό επίπεδο ενός ατόμου μπορεί να εξαρτάται και από τις εμπειρίες που

έχει σε μια δεδομένη στιγμή. Βρέθηκε πχ. ότι το επίπεδο τεστοστερόνης σε αρσενικούς πιθήκους είχε αυξηθεί μετά από μάχη στην οποία νίκησαν και είχε μειωθεί μετά από μάχη στην οποία νικήθηκαν. Η αυξομείωση επομένως των ανδρικών ορμονών μπορεί να είναι είτε η αιτία, είτε το αποτέλεσμα της επιθετικής συμπεριφοράς.

Τα τελευταία χρόνια οι ερευνητές έχουν διαπιστώσει ότι υπάρχει στενή σχέση μεταξύ του χρόνου που εμφανίζεται η εφηβεία και της επίδοσης των παιδιών σε tests αντίληψης του χώρου. Βρέθηκε δηλαδή, ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια, τα οποία ωριμάζουν σεξουαλικά αργότερα, ψθάνουν δηλαδή στην ικανότητα αναπαραγωγής σε μεταγενέστερο χρόνο από το μέσο όρο, έχουν υψηλότερη επίδοση στην κατανόηση του χώρου, συγκρινόμενα με εκείνα που ωριμάζουν νωρίτερα. Γι' αυτό το λόγο, και τα αγόρια, που ψθάνουν στην εφηβεία περίπου δύο χρόνια αργότερα από τα κορίτσια, παρουσιάζουν υπεροχή έναντι των κοριτσιών ως προς την αντίληψη του χώρου. Η ερμηνεία που δίνεται στο φαινόμενο αυτό είναι η λειτουργία κατανόησης του χώρου στο δεξιό

ημισφαίριο του εγκεφάλου αυξάνεται μέχρι την εφηβεία, γι' αυτό και τα παιδιά που ωριμάζουν νωρίτερα αποκτούν λιγότερο εξειδικευμένες δεξιότητες χώρου από εκείνα που ωριμάζουν αργότερα. Η υπόθεση ότι ο χρόνος ωρίμανσης της εφηβείας έχει σχέση με την κατανόηση του χώρου παρουσιάζει πράγματι ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον, τα ερευνητικά δεδομένα ωστόσο που την στηρίζουν είναι ακόμη πολύ περιορισμένα.

Περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν ακόμη πιο πρόσφατα δεδομένα από έρευνες σε ζώα, που έδειξαν ότι οι ορμονικές επιδράσεις στο έμβρυο επηρεάζουν όχι μόνο την ανάπτυξη των γεννητικών οργάνων, αλλά και την ανάπτυξη της δομής του εγκεφάλου. Διαπιστώθηκε δηλαδή ότι οι μεταβολές του εγκεφάλου κατά τη διάρκεια της κύησης επηρεάζουν τις εκκρίσεις των ορμονών κατά την εφηβεία. Σε κατώτερα είδη οι προγεννητικές ορμόνες επηρεάζουν μονίμως τη σεξουαλική συμπεριφορά του αρσενικού ή του θηλυκού ατόμου. Επίσης, έχει επισημανθεί ότι οι εμπειρίες του παιδιού στα πρώτα χρόνια της ζωής είναι κρίσιμες για την κατεύθυνση της σεξουαλικής του

ανάπτυξης, αλλά οι προγεννητικές ορμόνες πιθανόν να συμβάλλουν επίσης στη δημιουργία μιας τάσης για ετερόφυλη, ομόφυλη, ή αμφίφυλη κατεύθυνση ανάπτυξης στα μετέπειτα χρόνια (Hines, 1982, Meyer-Bahlburg, 1986, Money, 1987, Αλέξανδρος Κ. Κακαβούλης "Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή", σελ. 42-47.

ε. Η σεξουαλικότητα κατά την εφηβεία

Η εφηβική ηλικία αντιπροσωπεύει ένα στάδιο κρίσιμο στην ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου. Ένα ουσιώδες πρόβλημα κινητοποιεί την προσοχή του: η μεταμόρφωση του σώματος.

Αρχικά, ο έφηβος θα πρέπει να γνωρίσει το σώμα του και στη συνέχεια να μελετήσει πως έχει το σώμα στο άλλο φύλο. Η ευθύνη αυτή βέβαια ανήκει στους γονείς, κυρίως στη μητέρα και στη συνέχεια στους εκπαιδευτικούς και στην πολιτεία. Είναι απαράδεκτο στη σημερινή εποχή ένας έφηβος να μην ξέρει την ανατομία και την φυσιολογία των γεννητικών οργάνων, το πώς γίνεται η σύλληψη ενός παιδιού και πώς ο τοκετός.

Στα στάδια της εφηβικής μεταμορφώσεως ο έφηβος συχνά ανησυχεί για τούτη ή εκείνη την τροποποίηση της σωματικής του εμφανίσεως και μάλιστα μπορεί να νιώσει αγωνία. Ο διάλογος εφόσον δημιουργηθεί μπορεί να τον κάνει να καταλάβει ότι πρόκειται για μια μεταβατική ανάπτυξη και σε καμιά περίπτωση για ανωμαλία.

Ας δούμε όμως αναλυτικά τα προβλήματα και τις ανησυχίες που αντιμετωπίζουν ο κάθε έφηβος και η κάθε έφηβη ξεχωριστά.

"Ο έφηβος και το σώμα του"

"Οι έκδηλες ανησυχίες του εφήβου είναι :

- Ο φόβος για μια ανωμαλία των γεννητικών οργάνων
- Τα προβλήματα της στύσεως
- Τα προβλήματα της εκσπερμάτισεως
- Ο φόβος μιας ανωμαλίας των γεννητικών οργάνων

Το σύμπλεγμα του μικρού πέους

Τον έφηβο απασχολεί συχνά η ανάπτυξη του αναστήματός του και του πέους του. Το μικρό ανόστημα τον ενοχλεί στα ομαδικά παιχνίδια ή στις σχέσεις του με τα κορίτσια.

Ένα μικρό πέος που προκαλεί τους σαρκασμούς των στενών του φίλων, γίνεται πηγή άγχους, το οποίο ο ενήλικος δυσκολεύεται να φανταστεί. Στο μπάνιο, ο έφηβος δεν τολμά να ξεντυθεί μπροστά σε κάποιον και κατά από το ντούς μαζεύεται για να κρύψει το εξάρτημά του.

Οι γονείς, οι καθηγητές και οι παιδαγωγοί δεν θα πρέπει να παραλείπουν καμιά ευκαιρία να επιτρέπουν στον έφηβο να εκφράσει τους φόβους τους για μειονεκτικότητα στο σώμα του και ειδικότερα στα γεννητικά του όργανα. Για να τον καθησυχάσουν, μπορούν να επιμείνουν κυρίως σε δύο σημεία:

- η ανάπτυξη του αναστήματος και των γεννητικών οργάνων δεν φτάνει στην ωριμότητα στον ίδιο χρόνο σε όλους τους εφήβους. Ο έφηβος πρέπει να είναι πληροφορημένος για το συχνό ενδεχόμενο μιας καθυστερημένης εφηβικής εξελίξεως, που ωστόσο είναι κανονική.
- σ' ότι αφορά το μέγεθος του πέους, το βάρος πρέπει να ρίχνεται στο γεγονός ότι τούτο μπορεί να διαφέρει από άτομο σε άτομο, όπως ακριβώς

διαφέρει το μέγεθος των αυτιών, των χεριών ή της μύτης.

Το μέγεθος ενός πέους σε στύση δεν πρέπει να κρινεται από το μέγεθος ενός πέους που βρίσκεται σε ανάπαυση. Στο κάτω-κάτω αυτό το μέγεθος δεν καθορίζει ούτε την ερωτική έλξη ούτε τη σεξουαλική απόλαυση του ατόμου.

Από την άλλη μεριά, πολλοί έφηβοι ανησυχούν για ορισμένα πράγματα που νομίζουν ότι είναι ανατομικές ανωμαλίες όπως:

- ένας όρχις που κρέμεται χαμηλότερα από τον άλλον,
- η προεξοχή του σώματος της επιδιδυμίδας, που εξέχει συνήθως πάνω από τον όρχι, και την οποία ανακαλύπτουν τυχαία σε κάποιο ψάξιμο,
- η προεξοχή της ραχιαίας ψλέβας του πέους
- μια άχρωμη και γλοιώδης σταγόνα που ανακαλύπτουν στο επίπεδο του πόρου του πέους,
- και ακόμη η λοξή κατεύθυνση του πέους προς τ' αριστερά, ή δεξιά όταν βρίσκεται σε στύση.

Θα πρέπει να τους καθησυχάσουμε πως όλα αυτά είναι πολύ φυσιολογικά.

Τους εφήβους ανησυχούν επίσης πράγματα και καταστάσεις όπως: η μονόπλευρη υπερτροφία του στήθους, τα προβλήματα της στύσεως, της εκσπερμάτισεως και η ονειρώξη.

Η υπερτροφία του στήθους είναι κάποτε οδυνηρή και προκαλεί σε ορισμένους εφήβους έναν πανικό από το φόβο μιας τάσης προς θηλυκότητα ή και καρκινοπάθειας. Προκαλείται από μια μεταβατική ορμονική αντίδραση και εξαφανίζεται συνήθως σε μερικούς μήνες ή μερικά χρόνια. Ο γιατρός μπορεί σχετικά με αυτό το ζήτημα να διαλύσει όλες τις ανησυχίες και να διατάξει, στην αναγκη φάρμακα που θα επισπεύσουν την υποχώρηση της εξοιδήσεως του μαστού" (Σεξουαλική αγωγή για όλες τις ηλικίες, Εγκυκλ. "Φυσιολογία και Ψυχολογία", 1974-1976, σελ. 150-155).

Για τον έφηβο που είναι ταραγμένος από την βίαιη έκρηξη της σεξουαλικότητας της παρορμήσεως, η στύση δεν είναι άμοιρη προβλημάτων. Τα θριαμβευτικά πρωινά δεν εξαρτώνται μόνο από μια παρατσιτωμένη ουροδόχο κύστη. Η πρωϊνή στύση, καθώς και η νυχτερινή,

συνδέονται με τα ερωτικά όνειρα. Ο έφηβος, που είναι ενοχοποιημένος από την επιθυμία του τη δέχεται ασυναίσθητα. Η ερωτικοποιημένη φαντασία του τον καθιστά ευαίσθητο στους πιο ποικίλους ερεθισμούς. Ένα φιλί, η επαφή του σώματος της ντάμας του στο χορό ή ένα άγγιγμα του χεριού αρκούν για να προκαλέσουν μια στύση. Συχνά συμβαίνει να μην μπορεί να την ελέγξει. Περιέργως, μερικές φορές, συγκινησιακές καταστάσεις ακόμη και με ελάχιστη συγκινησιακή φόρτιση, τον αναστατώνουν κατά τη στιγμή μιας εξέτασης, μιας σύνθεσης, μιας άσκησης ή μιας απαγγελίας εμπρός στο ακροατήριο, το νευρικό σύστημα, ευαίσθητοποιημένο, απαντά στην αγωνία με μια στύση, εντελώς άκαιρη.

Οι γονείς και οι παιδαγωγοί οφείλουν να διαλύουν την αμηχανία και την ενοχή του εφήβου. Με τη στάση τους και τις εξηγήσεις πρέπει να του δίνουν να καταλάβει ότι αυτές οι αντιδράσεις είναι φυσιολογικές.

Η ανεξέλεγκτη στύση δεν είναι ούτε διαστροφή ούτε ασθένεια, ούτε αμάρτημα. Ο έφηβος θα πρέπει να πεισθεί σετικά για να μην σπαταλά την ενέργειά

του σε μια μάχη χωρίς ελπίδα. Η ίδια προβληματική τίθεται σε ότι αφορά την εκσπερμάτιση.

Εκείνο που πραγματικά επιβεβαιώνει στον έφηβο τον ανδρισμό του είναι η εκσπερμάτιση. Η πρώτη εκσπερμάτιση αφήνει μια αξέχαστη ανάμνηση. Κατά κανόνα ξαπνιάζει, αλλά μερικές φορές προκαλεί αγωνία και αίσθημα ενοχής. Ο έφηβος τη ζει μέσα σε μια διψορούμενη κατάσταση: ηδονή ανάμικτη με τρόμο, τρόμο μήπως αποκτήσει παιδί, μήπως αδειάσει από την ουσία του, ή μήπως πάθει κανένα έμφραγμα.

Ο έφηβος τη δοκιμάζει κατά τον αυνανισμό, και σπανιότερα με την ευκαιρία μιας ομοφυλοφιλικής θωπείας ή μιας ονειρώξης. Σπανιότερα, μπορεί να συνοδέψει τις τελευταίες εικόνες μιας ερωτικής ονειροπολήσεως στα ξύπνια. Σε πάνω από 90% των περιπτώσεων, η εκσπερμάτιση επέρχεται μεταξύ του ενδέκατου και δέκατου πέμπτου έτους. Το ζήτημα αυτό απασχολεί πολύ τον έφηβο, είτε γιατί ανησυχεί που έχει οργασμούς δίχως εκσπερμάτιση (πράγμα που συμβαίνει συχνά στις καθυστερημένες εφηβείες),

είτε γιατί έχει την εντύπωση ότι εκβάλλει ανεπαρκή ποσότητα σπερματικού υγρού, ή ακόμη γιατί εκσπερματίζει χωρίς ηδονή.

Η νυχτερινή εκσπερμάτιση ή ονειρώξη ("υγρό όνειρο" την ονομάζουν οι Αμερικάνοι), είναι συχνά μια πηγή ταραχής.

Βέβαια, έχει περάσει πια ο καιρός που ο Χάβερλοκ Έλλις πίστευε πως είναι θέμα μιας αγιάτρευτης διανοητικής διαταραχής, και διάβαζε με τρόπο στα βιβλία διάσημων σοφών το φοβερό τέλος που τον περίμενε. Αυτοί οι φόβοι συνέβαλαν αναμφίβολα πολύ στο να ενισχυθεί η κλίση του για την σεξολογία. Πολλοί γονείς εξακολουθούν και σήμερα να συνιστούν στα παιδιά τους προφυλάξεις. Τα συμβουλεύουν να φορούν καρδιά ρούχα, να διώχνουν τις ακάθαρτες σκέψεις όταν πέφτουν να κοιμηθούν, φτάνουν ακόμη να τους υποδείχνουν και την στάση του σώματος κατά τη διάρκεια του ύπνου. Αυτές οι υπεκφυγές, δεν κάνουν άλλο παρά να αυξάνουν στο πνεύμα του νέου το αίσθημα στεναχώριας και ενοχής.

Αντίθετα, πρέπει να του εξηγήσουμε το μηχανισμό αυτού για το οποίο πιστεύει ότι

αποτελεί ανωμαλία. Η εκροή σπέρματος κατά τη νύχτα συνδέεται με το όνειρο, αυτή τη βασιλική οδό του υποσυνείδητου, όπως το αποκαλούσε ο Φρόϋντ. Στο όνειρο, όπως και στο θρύλο, την τέχνη ή το μύθο, οι πιο κρυφές επιθυμίες εκφράζονται με την μορφή συμβόλου. Η ψυχανάλυση, από πολύ χρόνο, έχει συντάξει έναν εξαντλητικό σχεδόν κατάλογο των συμβόλων που αντιπροσωπεύουν το πέος ή τον κόλπο. Το έος αντιπροσωπεύεται από το μαχαίρι, το στιλέτο, το ξίφος, ενώ ο κόλπος από σώματα κοίλα και ευρύχωρα: ένα δωμάτιο, ένα αμάξι, ένα πλοίο κλπ.

Μία νύχτα ύπνου τεραχίζεται πάντα σε τέσσερις έως πέντε περιόδους ονείρων που ο παρατηρητής μπορεί να διαπιστώσει, χωρίς να γελαστεί, στην εμφάνιση γρήγορων κινήσεων των ματιών και στύσεων που δε λείπουν ούτε στο παιδί, ούτε στον γέρο, ούτε ακόμα και στον ανίκανο άνδρα. Έτσι, κάθε αρσενικός μπορεί να καυχηθεί για νυχτερινές στύσεις επί δύο τουλάχιστον ώρες.

Καταλαβαίνει κανείς τότε ότι ορισμένα από αυτά τα όνειρα έχουν ερωτικό περιεχόμενο ψανερό ή συμβολικό, μπορούν δε να καταλήγουν σε

οργασμό, τόσο στον άντρα όσο και στην γυναίκα. Ο άντρας, από τη βιολογία του δυσκολότερα μπορεί να το αποκρύψει. Αλλά η λαϊκή σοφία, τα έχει ανέκαθεν αναγνωρίσει και στα δύο φύλα.

Η σημασία αυτών των οργασμών και αυτών των ονειρώξεων είναι μόνο όπως συχνά ισχυρίζονται μερικοί, μια λειτουργία αντισταθμίσεως σε μια παρατεταμένη αποχή, μια ασφαλιστική δικλείδα που επιτρέπει στις σεξουαλικές παρορμήσεις να ξεφεύγουν από τις αυστηρές λογοκρισίες της άγρυπνης συνείδησης; Αυτό επαληθεύεται σ' ένα μικρό αριθμό περιπτώσεων. Ο Κίνσεϋ μπορεί να το αποδείξει σε ορισμένες γυναίκες που επιβάλουν στον εαυτό τους μια απaréκκλιτη εγκράτεια. Τις περισσότερες φορές όμως, δεν μπορεί να διαπιστωθεί καμμία σημαντική σχέση ανάμεσα στη σεξουαλική αποχή και το νυχτερινό οργασμό ή την ονειρώξη.

Ο ακαλλιέργητος άνθρωπος, χωρίς αμφιβολία λιγότερο προικισμένος με ερωτική φαντασία, έχει λιγότερα "υγρά όνειρα" από τον καλλιεργημένο. η σεξουαλική του επιθυμία δεν εξαρτάται τόσο από επεξεργασμένους ψυχικούς ερεθισμούς, όσο από

συγκεκριμένες πραγματοποιήσεις. Ο έφηβος δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να ενοχοποιεί τον εαυτό του γι' αυτές τις ονειρώξεις, που ξεφεύγουν, όπως και το όνειρο, από τον έλεγχο της συνειδήσεως. Δεν μαρτυρούν ούτε αρρώστια, ούτε ανωμαλία. Συνιστούν από κάθε άποψη μια κανονική φυσιολογική διαδικασία. Ο γιατρός, τον οποίο συμβουλεύεται ο έφηβος οφείλει να απαντήσει στις σωματικές και γεννητικές ανησυχίες του. Αποφεύγοντας την στάση κριτή ή γονιού, οφείλει να εκδηλώσει μεγάλη διάθεση για να ακούσει. Επιτρέπει έτσι στον έφηβο να εκφράσει όλους του τους φόβους, να διευκρινήσει τις σεξουαλικές του πληροφορίες.

"Η έφηβος και το σώμα της"

Εως τα τελευταία χρόνια, η έφηβος φαινόταν να νοιάζεται πιο πολύ για την αναπτύξη του στήθους της, τη γενική της εμφάνιση ή τα έμμηνά της, παρά για τα γεννητικά της όργανα, τα οποία γνώριζε άσχημα.

Η στάση αυτή ίσως αντικαθρέφτιζε την πολιτιστική της εξάρτηση από τον άντρα. Οι

περισσότερες ερωτήσεις που έθετε άρχιζαν με το: "Τί γνώμη έχει ένα αγόρι για το ... στήθος μου, τη στάση μου, το περπάτημα μου, την ομιλία μου ...;". Η τεκνοποιία αντιπροσώπευε τον άλλο πόλο του ενδιαφέροντός της. Αυτές οι αντιλήψεις παραμένουν, βέβαια, αλλά η επίτευξη μιας αποτελεσματικής αντισύλληψης συνέβαλε πολύ στο να "αυτονομοποιηθεί" η ερωτική λειτουργία της γυναίκας. Εδώ και μερικά χρόνια, η νέα κοπέλα τολμά να προσεγγίσει τα προβλήματα που αφορούν την ανατομία του φύλου της και εκείνα του αυνανισμού, που τα αποσιωπούσε άλλοτε ή τα απέκρυβε από τον εαυτό της σαν ένα επαίσχυντο αμάρτημα.

Πολλά κορίτσια εξακολουθούν ακόμη να έχουν λαθεμένες γνώσεις για τον παρθενικό υμένα, ο οποίος είναι φορτωμένος με μια σημαντική κοινωνική σημασία. Άλλοτε τον φαντάζονται σαν ένα στεγανό διάφραγμα, τοποθετημένο αμέσως πριν από τον τράχηλο της μήτρας. Άλλοτε νομίζουν ότι νιώθουν γύρω από τον υμένα "ένα πέος" που τις κάνει να φοβούνται την αρσενικοποίηση. Τις περισσότερες φορές, η μορφολογία του κάνει

δυνατή την εισαγωγή ενός δαχτύλου, πράγμα που επιτρέπει την χρησιμοποίηση ενδοκολπικών ταμπόν κατά την περίοδο της εμμηνορρησίας.

Οι δυσκολίες της διακορεύσεως - της εκπορθήσεως αυτού του απόρθητου οχυρού - εκτίθενται στα εγχειρίδια προετοιμασίας για το γάμο. Πράγματι, εκτός από τις σπανίζουσες περιπτώσεις αδιάτρητων υμένων, ή από τις περιπτώσεις όπου παραμένει μετά την εισαγωγή του πέους μια δύσκαμπτη υμενική ταινία, η οποία καθιστά τη σεξουαλική σχέση οδυνηρή, όλες οι δυσκολίες στις σεξουαλικές σχέσεις ανάγονται στην αυτόματη συστολή των μυών του περινέου και του κολπικού σφιγκτήρα.

Άλλο σημείο που μπορεί να έχει μια σπουδαιότητα είναι το ότι η εμφάνιση του υμένα δε συνηγορεί κατά τρόπο αποφασιστικό υπέρ ή κατά της παρθενίας. Το τυχαίο σχίσσιμο του υμένα κατά τη διάρκεια ενός αθλήματος κάθε άλλο παρά εξαίρεση είναι. Αντίθετα, ορισμένες γυναίκες διατηρούν ανέπαφο, και μετά από μια σεξουαλική σχέση, έναν υμένα που διαστέλλεται εύκολα εξαιτίας της ελαστικότητάς του.

Αυτές οι διαπιστώσεις θα έπρεπε να αρκούν για να μειωθεί, αν όχι να εκλείψει η ανισότητα που, σε ορισμένους πολιτισμούς, υποχρεώνει τη γυναίκα να αποδεικνύει την παρθενικότητά της.

Σε κάθε έφηβο κοπέλα πρέπει να προσεγγίσουμε κατ' αρχήν δύο σημεία:

- να την προειδοποιήσουμε για την συχνότητα των ασπριδερών εκκρίσεων του κόλπου, στις εβδομάδες ή τους μήνες που προηγούνται αμέσως της πρώτης εμμηνορυσίας. Αυτές οι εκκρίσεις δεν μαρτυρούν, όπως φοβούνται πολλές κοπέλες, κάποια μόλυνση, αλλά μια ορμονική τροποποίηση που αναγγέλει την ήβη.
- να της μάθουμε να καθαρίζει τις τυροειδείς εκκρίσεις ή σμηγμα, που συσσωρεύονται ανάμεσα στην κλειτοριδική βάλανο και την πόσθη της. Πολλές σεξουαλικές επαφές ή ο αυνανισμός είναι οδυνηρά εξαιτίας αυτών των προσψύξεων, που, για ορισμένους σεξολόγους ευθύνονται για πολλές ψυχρότητες. Φυσικά, ο γυναικολόγος ερωτάται συχνά από τις εφήβους ή από τους γονείς τους για το πρόβλημα των εμμήνων.

Τρία θέματα επανέρχονται συχνά:

- ο πόνος και η αδιαθεσία
- η ανώμαλη εμμηνορρυσία,
- οι περιορισμοί, που η κοπέλα πρέπει να επιβάλλει στον εαυτό της κατά τη διάρκεια της εμμηνορρυσίας.

Ο πόνος φαίνεται να έχει σχέση με το σπασμό της μήτρας, αλλά δεν μπορούμε να το βεβαιώσουμε πάντα. Μπορεί να ευθύνεται για τον πόνο κάποια οργανική αιτία: μια παιδική μήτρα, ένας παρθενικός υμένας χωρίς οπή που εμποδίζει τη ροή του αίματος των εμμήνων, μια κολπική μόλυνση, που θα πρέπει να εξεταστεί ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που αυτή η δυσμηνόρροια συμβαίνει ύστερα από σιωπή χρόνων. Αλλά και οι ψυχολογικοί παράγοντες δεν λείπουν ποτέ.

Παρουσιάζοντας στο κορίτσι την εμμηνορρυσία σαν ευτυχές γεγονός, σαν εγγύηση θηλυκότητας και γονιμότητας, οι γονείς θα προσφέρουν σε αυτό, με αυτόν τον ψυχολογικό τρόπο, ένα προληπτικό μέσο, συχνά αποτελεσματικό για τον πόνο των εμμήνων.

Θα πρέπει επίσης, να ενημερώσουν το νέο κορίτσι, οι γονείς για την σημασία:

- του υπογαστρικού πόνου στο μέσο του καταμήνιου κύκλου, ο οποίος επιτρέπει σε ορισμένες γυναίκες να εντοπίζουν με ακρίβεια την ημέρα της ωορρηξίας.
- της μικρής αδιαθεσίας πριν από την περίοδο (κόπωση, μελαγχολία, διόγκωση της περιοχής κάτω από τον οφθαλό, που η νέα κοπέλα οφείλει να γνωρίζει την πραγματική της αιτία. Πρέπει ακόμη να ξέρει ότι οι ψυχικές της καταστάσεις, που μερικές φορές εγγίζουν την κατάθλιψη, έχουν άμεση σχέση με την τροποποίηση της ορμονικής της ισορροπίας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι στα πρώτα χρόνια που ακολουθούν την ήβη, ο καταμήνιος κύκλος μπορεί να ποικίλει σε αισθητές αναλογίες, ο κανονικός του ρυθμός δεν ολοκληρώνεται παρά μόνο γύρω στα είκοσι χρόνια. η διάρκεια του κύκλου ποικίλλει τότε ανάμεσα στις είκοσι έξι και τριάντα τέσσερις ημέρες, με ένα ιδεώδες μέσο τις είκοσι οκτώ μέρες.

Το σταμάτημα των εμμήνων σε μια γυναίκα που βρίσκεται σε πλήρη γεννητική δραστηριότητα σημαίνει πριν από όλα το ενδεχόμενο μιας

εγκυμοσύνης, αλλά μπορεί ακόμη να οφείλεται και σε άλλες αιτίες: μια αλλαγή κλίματος, ένα συγκινησιακό σοκ, ο φόβος ή η επιθυμία της εγκυμοσύνης μπορούν να διαταράξουν την κανονική λειτουργία της εμμηνορυσίας.

Ορισμένες κοινωνίες, θεώρησαν ανέκαθεν τη γυναίκα που είχε έμμηνα σαν ακάθαρτη και βρώμικη. Η Βίβλος και το Κοράνι, απαγόρευαν κιόλας την σεξουαλική σχέση κατά το πενθήμερο της εμμηνορυσίας και κατά τις δύο επόμενες ημέρες, ασφαλώς όχι τόσο για να προφυλάξουν τον άντρα από μια μόλυνση, όσο για να του επιτρέψουν να χρησιμοποιήσει τις αυξημένες του δυνάμεις, ύστερα από την σεξουαλική αυτή ανάπαυση για τεκνοποιητικούς σκοπούς.

Ορισμένες πρωτόγονες φυλές πιστεύουν στις ακόλουθες προλήψεις: η γυναίκα που συνουσιάζεται κατά τη διάρκεια της εμμηνορυσίας γίνεται στείρα και ο άντρας που την πλησιάζει σ' αυτή την περίοδο χάνει τον ανδρισμό του. Αλλά και σήμερα ακόμη, ανάμεσα στους λεγόμενους πολιτισμένους λαούς, δαιωνίζονται μύθοι, που δε στηρίζονται ωστόσο σε καμία επιστημονική

βάση. Ο Δρ. Raulsen, του Κολλεγίου Πήμποντυ, σύνταξε ένα σπαρταριστό κατάλογο με αυτούς. Να μερικοί:

- μια γυναίκα δεν μπορεί να αντισταθεί στις σεξουαλικές προτάσεις ενός άντρα που μπόρεσε να της πάρει το ενδοκοιλιακό της ταμπόν διαποτισμένο με αίμα της περιόδου,
- μια περμανάντ δεν διατηρείται κατά την περίοδο των εμμήνων,
- ένα ταμπόν διαποτισμένο με αίμα της περιόδου και τοποθετημένο κάτω από το μαξιλάρι, εμποδίζει την σύλληψη κλπ.

Το γεγονός ότι αυτές οι προλήψεις είναι διαδομένες μεταξύ των σπουδαστών ενός σύγχρονου κολλεγίου μαρτυρεί για το πόσο γαθιά είναι ριζωμένες στο συλλογικό υποσυνείδητο.

Χωρίς αμφιβολία, όλες οι κοινωνίες έχουν συναισθανθεί την ανάγκη να διοχετεύσουν την σεξουαλική παρόρμηση της γυναίκας σε τεκνοποιητικούς σκοπούς. Αντίθετα προς το θηλυκό του ζωικού βασιλείου, που δε "ζητά" την σεξουαλική σχέση, παρά μόνο κατά την εκλεκτική

περίοδο του οίστρου, η γυναίκα μπορεί να συνουσιάζεται σε όλες τις εποχές.

Η εμμηνορυσία είναι μια φυσιολογική λειτουργία που μπορεί να συγκριθεί απόλυτα με την λειτουργία της θρέψεως και της κυκλοφορίας του αίματος. Δεν θα έπρεπε λοιπόν να συνεπαγεται κανέναν περιορισμό στις δραστηριότητες της νέας κοπέλας: μια νέα κοπέλα μπορεί κάλλιστα κατά την περίοδο της εμμηνορυσίας να κάνει μπάνιο ή ντους, να λούζεται, να επιδίδεται στα σπόρ που αγαπά κλπ.

"Σεξουαλική δραστηριότητα στην εφηβεία"

Ο έλεγχος της σεξουαλικής δραστηριότητας στην εφηβεία δεν είναι εύκολος. Τόσο το κορίτσι όσο και το αγόρι δύσκολα ψανερώνουν τις σεξουαλικές τους σχέσεις.

Όταν μιλάμε για σεξουαλική σχέση με την αυστηρή έννοια του όρου, αναφερόμαστε στην είσοδο του πέους μέσα στον κόλπο της γυναίκας. Αυτό λέγεται και συνουσία.

Σκοπός της επαφής είναι η αναπαραγωγή. Οι επαφές βέβαια δεν γίνονται πάντα με σκοπό την

αναπαραγωγή και δέν είναι πάντα ολοκληρωμένες. Μια σεξουαλική σχέση χαρακτηρίζεται ολοκληρωμένη μόνο όταν το πέος μπαίνει μέσα στον γυναικείο κόλπο. Γενικότερα, κάθε επαφή του ανδρικού γεννητικού οργάνου με τα γεννητικά όργανα της γυναίκας μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί σεξουαλική σχέση. Θα μπορούσαμε λοιπόν να διακρίνουμε την σεξουαλική σχέση σαν ολοκληρωμένη (πλήρης σεξουαλική επαφή) και μη ολοκληρωμένη.

Τα χαρακτηριστικά της σεξουαλικής δραστηριότητας διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία, το φύλο, και το μορφωτικό ή κοινωνικό επίπεδο των ατόμων. Η εκτίμηση της σεξουαλικής δραστηριότητας είναι ιδιαίτερα δύσκολη στην εφηβική ηλικία κι αυτό γιατί τα παιδιά δύσκολα φανερώνουν τις σεξουαλικές τους συνήθειες. Είναι απαραίτητο λοιπόν να γνωρίζουμε: τις συνήθειες για αυνανισμό, την ηλικία της πρώτης σεξουαλικής επαφής, την αντισύλληψη, τις κινήσεις και τις εκτρώσεις στην εφηβεία.

Οι περισσότερες από τις πληροφορίες προέρχονται από τα κορίτσια. Αυτό οφείλεται στο

ότι αρκετά κορίτσια έρχονται στα ειδικά γυναικολογικά κέντρα για την αντιμετώπιση διαφόρων ιατρικών προβλημάτων ή για αντισύλληψη. Με την ευκαιρία αυτή δίνεται σε αυτά ειδικό ερωτηματολόγιο - ανώνυμο και απόρρητο - στο οποίο τους ζητιέται να απαντήσουν πάνω σε θέματα σεξουαλικής δραστηριότητας.

"Τί είναι ο αυνανισμός;"

Σενα αυνανισμός χαρακτηρίζεται κάθε χάϊδεμα ή τρίψιμο των γεννητικών οργάνων (κυρίως του πέους ή της κλειτορίδας) με σκοπό την ηδονή.

Στην παιδική ηλικία ο αυνανισμός με την ευκαιρία κάποιου ερεθισμού των γεννητικών οργάνων. Στην συνέχεια διαπιστώνεται τυχαία ένα ευχάριστο συναίσθημα, οπότε το παιδί, συνεχίζει και επαναλαμβάνει την ίδια πράξη. Βέβαια δεν αποκλείονται και οι περιπτώσεις που το παιδί μαθαίνει την πράξη του αυνανισμού από κάποιο άλλο παιδί ή ενήλικα.

Οι περισσότεροι γονείς, όταν ανακαλύπτουν το γεγονός αυτό, μαλώνουν το παιδί ή εξασκούν κάθε είδους τιμωρία. Το αποτέλεσμα τότε είναι η

κατάσταση να χειροτερεύει, το παιδί να αντιδρά άσχημα και να φροντίζει να απομονώνεται για να επιτύχει την ηδονή αυτή.

Στους γονείς δίνονται οδηγίες:

1. για συνεχή και διακριτική παρακολούθηση του παιδιού,
2. να αποφεύγουν να μαλώνουν το παιδί, και
3. να αποσπούν την προσοχή του έγκαιρα πριν αρχίσει την πράξη του αυνανισμού

Σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι υπάρχουν ψυχολογικά αίτια, η εξέταση από ψυχίατρο μπορεί να βοηθήσει. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα αίτια εντοπίζονται σε έλλειψη ενδιαφέροντος από τους γονείς, πράγμα που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στην αντιμετώπιση της κατάστασης αυτής.

Ο αυνανισμός στον έφηβο διαφέρει από του παιδιού, στο ότι μπορεί να καταλήξει σε εκσπερμάτιση. Το 15ο έτος φέρεται σαν ηλικία με την μεγαλύτερη συχνότητα αυνανισμού. Υπολογίζεται τότε ότι, πάνω από 85% των αγοριών αυνανίζονται. Περισσότερο το αγόρι, και λιγότερο το κορίτσι πριν και κατά την διάρκεια του αυνανισμού ονειροπολούν, φέρνοντας στην

φαντασία τους μια παράσταση από φωτογραφία ή την τηλεόραση ή κάποια κινηματογραφική ταινία. Η παράσταση αυτή αυξάνει την ηδονή την ώρα του αυνανισμού. Όσο ο έφηβος μεγαλώνει τόσο οι συνήθειες για αυνανισμό ελαττώνονται μια και σήμερα οι σεξουαλικές σχέσεις αρχίζουν σε μικρότερη ηλικία απ' ότι στο παρελθόν.

Οι προλήψεις γύρω από το θέμα του αυνανισμού είναι πολλές και αρκετοί παλιότερα πίστευαν ότι ο αυνανισμός είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που μπορεί να οδηγήσει μέχρι και σε τρέλλα. Η τοποθέτηση στο θέμα αυτό είναι ότι ο αυνανισμός είναι ένα φυσιολογικό στάδιο της σεξουαλικής ωρίμανσης του εφήβου, ενώ μερικοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι έχει ακόμα και ευεργετική επίδραση στο παιδί, προετοιμάζοντας το για την σωστή έλξη και αντιμετώπιση του άλλου φύλου. Επιπλέον, οι έφηβοι δεν πρέπει να θεωρούν τον εαυτό τους ένοχο επειδή αυνανίζονται, αλλά να γνωρίζουν ότι βρίσκονται μέσα στον μέσο όρο των ατόμων της ηλικίας τους, που στην περίοδο της εφηβείας κάνουν την ίδια πράξη.

Τα παραπάνω βέβαια, δεν πρέπει να θεωρηθούν παρότρυνση για αυνανισμό. Ο έφηβος μπορεί να εκφράσει τη σωματική τους δραστηριότητα με τον αθλητισμό ή κάποιο σπόρ, έτσι ώστε η ανάγκη για εκτόνωση να μην φορτίζει μόνο τον σεξουαλικό του τομέα.

"Ποιά είναι η ηλικία της πρώτης σεξουαλικής επαφής;"

Σπάνια η πρώτη επαφή είναι ολοκληρωμένη. Στην εφηβεία προηγείται ένα μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα σχέσεων μεταξύ του αγοριού και του κοριτσιού, το οποίο τελικά μπορεί να καταλήξει σε μια ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή.

Μια συνηθισμένη περίπτωση, από πλευράς ηλικίας είναι η σύναψη σχέσης μεταξύ δύο παιδιών της εφηβικής ηλικίας. Στις περιπτώσεις αυτές η σχέση αρχίζει σταδιακά. Το ένα παιδί αρχίζει να ερευνά το σώμα του άλλου και πολλά πράγματα γίνονται από περιέργεια. Τις περισσότερες φορές, οι πρώτες επαφές από πλευράς κοριτσιού δεν είναι ολοκληρωμένες. Το αγόρι εκσπερματίζει χωρίς το πέος να μπαίνει στον κόλπο. Αυτό

συμβαίνει επειδή: (α) οι νέοι δεν γνωρίζουν την ανατομική και την φυσιολογία των γεννητικών οργάνων, (β) το κορίτσι δεν είναι έτοιμο από ψυχολογικής ή σωματικής πλευράς και επιπλέον υπάρχει ο φόβος της εγκυμοσύνης.

Είναι όμως πιθανή και η περίπτωση να αναπτυχθεί μια σχέση μεταξύ μιας εφήβου με έναν ενήλικα ή ενός εφήβου με μια μεγαλύτερη σε ηλικία γυναίκα. Στις δύο αυτές τελευταίες περιπτώσεις, το μεγαλύτερο σε ηλικία άτομο, που κατά κανόνα έχει και την εμπειρία, παίζει το ρόλο του καθοδηγητή. Η καθοδήγηση αυτή αρχίζει πριν την επαφή με λόγια και συζητήσεις που συνεχίζεται και ύστερα. Στην περίπτωση αυτή, είναι εύκολο ο/η έφηβος να παρασυρθεί από τις υποδείξεις του μεγαλύτερου με αποτέλεσμα να προκύψουν αργότερα ψυχολογικά ή ιατρικά προβλήματα.

Σ' αυτό το σημείο έρχεται πάλι βοηθός η σεξουαλική αγωγή. Το παιδί ξέροντας την ανατομική και την φυσιολογία των γεννητικών οργάνων, τους κανόνες αντισύλληψης και υγιεινής, αλλά και τις επιπλοκές που μπορεί να

προκύψουν από μια επιπόλαιη σχέση, μπορεί να σταθεί και να αντιδράσει σωστά στο άτομο που το πλησιάζει.

Παρακάτω παραθέτουμε ποσοστά ανάλογα με την πηγή που προέρχεται η πληροφορία που μας δείχνουν καθαρά από έρευνα σε διάφορα κέντρα για την ηλικία της πρώτης σεξουαλικής επαφής (Γ. Κρεατσάς: Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, σελ. 93-100, 1989).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Ηλικία πρώτης σεξουαλικής επαφής

Ηλικία	Αριθμός Εφήβων (%)
13	3 (1.1)
14	12 (4.6)
15	11 (4.2)
16	18 (6.9)
17	42 (16.1)
18	58 (22.3)
19	116 (44.6)

Οι πληροφορίες που δίνονται παραπάνω προέρχονται από γυναίκες, που πήγαν για εξέταση στο Κέντρο Οικογενειακού Προγραμματισμού του Μαιευτηρίου "Αλεξάνδρα", οι οποίες απάντησαν σε ερωτηματολόγιο, σχετικά με τις συνήθειές τους στην εφηβεία.

Άλλες μελέτες, από το Ιατρείο Παιδικής και Εφηβικής Γυναικολογίας του Μαιευτηρίου "Αλεξάνδρα" και από αντίστοιχα κέντρα των ΗΠΑ φανερώνουν τον αριθμό των κοριτσιών, που έχουν σεξουαλικές σχέσεις ανάλογα με την ηλικία τους. (Οι μελέτες αυτές δεν αναφέρονται στην πρώτη σεξουαλική επαφή, όπως η προηγούμενη, αλλά στον αριθμό των κοριτσιών που έχουν επαφές σε μια δεδομένη ηλικία).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Αριθμός κοριτσιών που έχουν σεξουαλικές επαφές κατά ηλικία

ΗΛΙΚΙΑ	ΑΡ. ΕΦΗΒΩΝ* (%)	ΠΟΣΟΣΤΟ* (%)
13	-	10
14	3 (6.7)	17
15	10 (23.2)	24
16	19 (28)	31
17	15 (32)	35
18	17 (36)	43
19	21 (46.2)	51

* Ιατρείο Παιδικής και Εφηβικής Γυναικολογίας Μαιευτηρίου "Αλεξάνδρα"

* ΗΠΑ: Mc Farlane, Dr. Teenage child bearing and contraceptive need. Tex. Med. Texas 74:59, 1978

"Ενδιαφέρονται σήμερα οι έφηβοι για την αντισύλληψη και αν ναι, ποιά αντισυλληπτική μέθοδο προτιμούν;"

Τα κορίτσια ενδιαφέρονται κάθε μέρα και περισσότερο για την αντισύλληψη και γενικότερα

για τις αρχές του Οικογενειακού Προγραμματισμού (Πίνακας 3). Στα αγόρια το ενδιαφέρον είναι πολύ μειωμένο.

Όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, σε ένα σύνολο 260 κοριτσιών, που πήγαν για αντισύλληψη στο Κέντρο Οικογενειακού Προγραμματισμού του Μαιευτηρίου "Αλεξάνδρα", τα 65,5% προτίμησαν το αντισυλληπτικό χάπι, ενώ οι υπόλοιπες μέθοδοι, ήταν πολύ λιγότερο προσφιλείς (Πίνακας 3).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Επιλογή αντισυλληπτικής μεθόδου στα κορίτσια στην εφηβεία

ΜΕΘΟΔΟΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ (%)
Αντισυλληπτικό χάπι	170 (65.5)
Κολπικό υπόθετο	30 (11.5)
Ανδρικό προφυλακτικό	30 (11.5)
Διάφραγμα και σπερματοκτόνος αλοιφή	20 (7.7)
Ενδομητρικό σπείραμα	10 (3.8)

Το γεγονός ότι καθημερινά αυξάνονται τα κορίτσια, που ενδιαφέρονται για αντισύλληψη,

σημαίνει ότι αυξάνει η σεξουαλική δραστηριότητα στην εφηβεία, αλλά και ότι η ενημέρωση στα θέματα αυτά είναι σήμερα πιο αποτελεσματική.

"Πόσο συχνές είναι οι κυήσεις στην εφηβεία στη χώρα μας;"

Στον πίνακα που ακολουθεί φαίνονται οι τοκετοί από κορίτσια της εφηβικής ηλικίας, σε διάφορα μέρη της Ελλάδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Τοκετοί στην εφηβική ηλικία κατ' έτος

ΕΤΟΣ	ΑΘΗΝΑ* (%)	ΙΩΑΝΝΙΝΑ** (%)	ΕΒΡΟΣ + (%)	ΠΑΤΡΑ ++ (%)
1974	5.3	-	-	-
1975	5.1	-	-	-
1976	4.9	-	-	-
1977	6.1	-	-	-
1978	6.3	-	-	-
1979	3.1	-	-	-
1980	4.2	7.18	6.5	-
1981	4.4	8.99	-	-
1982	3.9	9.41	-	-
1983	5.8	-	-	-
1984	5.3	-	-	8.17
1985	-	-	-	8.14

- * Α' Μαιευτική και Γυναικολογική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών Μ. "ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ"
- ** Μαιευτική και Γυναικολογική Κλινική Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
- + Μαιευτική και Γυναικολογική Κλινική Εκπ. Παρ. Αλεξανδρούπολης
- ++ Μαιευτική και Γυναικολογική Κλινική Πανεπιστημίου Πατρών

Τα ποσοστά που παρουσιάζονται στον παραπάνω πίνακα δείχνουν τον αριθμό των τοκετών στην εφηβεία (μέχρι 18 ετών) σε σχέση με το συνολικό αριθμό τοκετών για κάθε χρόνο.

Τα προβλήματα που δημιουργεί μία κύηση στην εφηβεία είναι οικονομικά, κοινωνικά, ψυχολογικά και ιατρικά. Αν το κορίτσι έμεινε έγκυος από κάποιο συνομήλικό της, οι ευθύνες και τα προβλήματα είναι διπλά. Πολλοί λίγοι, αν όχι ελάχιστοι, από τους δεσμούς αυτούς καταλήγουν σε γάμο. Δημιουργούνται οικογενειακά προβλήματα και από τις δύο πλευρές, με αποτέλεσμα τον ψυχικό τραυματισμό, κυρίως του κοριτσιού και λιγότερο του αγοριού. Αυτό δε σημαίνει βέβαια, ότι στο αγόρι δεν πρέπει να επισημαίνονται οι ευθύνες του. Αντίθετα, πρέπει να ενημερώνεται και να διαψωπίζεται πάνω σε θέματα σεξουαλικής αγωγής, έστω και εκ των υστέρων.

Η κύηση στην εφηβεία τα τελευταία χρόνια έχει διεθνώς αυξηθεί. Η αύξηση αυτή θεωρείται αποτέλεσμα δύο κυρίως παραγόντων:

1. της ελάττωσης της ηλικίας έναρξης της σεξουαλικής δραστηριότητας, και

2.της ανεπαρκούς διαφώτισης ή αποτυχίας ορισμένων προγραμμάτων οικογενειακού προγραμματισμού.

"Τί στοιχεία υπάρχουν σχετικά με τις εκτρώσεις στην εφηβεία;"

Είναι ψανερό ότι δύσκολα μπορεί να βρει κανείς στοιχεία για τις εκτρώσεις και πολύ περισσότερο όταν αυτές αφορούν την εφηβική ηλικία.

Τα στοιχεία που υπάρχουν, προέρχονται από τις απαντήσεις στα ανώνυμα ερωτηματολόγια που δίνονται για συμπλήρωση σε γυναίκες. Έτσι, από μελέτη που έγινε στο Κέντρο Οικογενειακού Προγραμματισμού του Μαιευτηρίου "Αλεξάνδρα", βρέθηκε ότι σε σύνολο 260 κοριτσιών ηλικίας 14-19 ετών που ήλθαν για εξέταση 75 (28.8%) είχαν κάνει μία ή περισσότερες εκτρώσεις.

Οι κίνδυνοι των εκτρώσεων είναι άπειροι και ιδιαίτερας σημασίας. Στην εφηβική ηλικία οι κίνδυνοι παρουσιάζονται αυξημένοι, γιατί η έκτρωση γίνεται βιαστικά και κρυφά, για να μην το μάθουν οι γονείς. Επιπλέον, το απληροφόρητο

κορίτσι, παρασύρεται από φίλες ή γνωστούς και καταφεύγει σε επικίνδυνους τρόπους διακοπής της εγκυμοσύνης.

Στην έφηβο συνιστάται :

- 1.σε κάθε καθυστέρηση περιόδου να πηγαίνει έγκαιρα στον Γυναικολόγο, ή στα Κέντρα Εφηβικής Γυναικολογίας και Οικογενειακού Προγραμματισμού,
- 2.να μην συμβουλευεται φίλους ή φίλες για το πρόβλημά της, αλλά μόνο τα υπεύθυνα ιατρικά κέντρα ή τον γυναικολόγο,
- 3.να απευθύνεται στις κοινωνικές υπηρεσίες, όπου υπεύθυνη κοινωνική λειτουργός την συμβουλεύει ανάλογα,
- 4.αν το κορίτσι βρίσκεται ψυχολογικά κοντά στην μητέρα του, καλό είναι να την συμβουλευεται και να αντιμετωπίζουν το πρόβλημα μαζί, και
- 5.να αποφεύγεται η λήψη οποιουδήποτε φαρμάκου χωρίς την συμβουλή του γιατρού

Εδώ είναι σκόπιμο να τονιστεί ότι τα παραπάνω ιατρικά κέντρα και οι κοινωνικές υπηρεσίες διατηρούν κάθε πληροφορία μυστική γι'

αυτό και η προσέλευση των εφήβων σ' αυτά πρέπει να γίνεται χωρίς κανένα δισταγμό.

Το θέμα των εκτρώσεων σήμερα αντιμετωπίζεται νομοθετικά. Τα κορίτσια όμως που έχουν σχέσεις πρέπει να καταλάβουν ότι είναι πολύ προτιμότερο να εφαρμόσουν μια αντισυλληπτική μέθοδο, παρά να καταφύγουν στην έκτρωση, έστω κι αν αυτή δεν είναι παράνομη. Γι' αυτό άλλωστε, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην σεξουαλική αγωγή γιατί μέσω αυτής προσφέρεται η ενημέρωση και η πληροφόρηση που απαιτείται για την αποφυγή ενός πλήθους κινδύνων για τους/τις εφήβους". (Κουμαντάκης Ε., Γεωργούλιας Ν.Κ., Κρεατσάς Γ.: Αντισύλληψη σε γυναίκες της εφηβικής ηλικίας, σελ. 107-110).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΦΟΡΕΑΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

α. Τί είναι η γενετήσια αγωγή ή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση

Η γενετήσια αγωγή αναφέρεται στις αρχές, σύμφωνα με τις οποίες γίνεται η ενημέρωση του παιδιού ή του εφήβου πάνω στα θέματα των γεννητικών λειτουργιών και η διαψύτισή τους ως προς την στάση που πρέπει να τηρείται πάνω στις παρορμήσεις του γεννητικού ενστίκτου.

Η γενετήσια αγωγή αναφέρεται επίσης, και σαν σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Η λέξη σεξουαλισμός είναι λατινική (sexualismus); διεθνώς όμως ο όρος έχει επικρατήσει, έτσι ώστε στις περισσότερες γλώσσες η λέξη "sex" (ψύλο του ατόμου) και τα παράγωγά της να καλύπτουν θέματα που αναφέρονται στις γενετήσιες σχέσεις.

Στο θέμα γύρω από την γενετήσια αγωγή παρουσιάζεται σήμερα με πολλές αντιθέσεις και αρκετή σύγχυση. Η ευαισθησία γονέων και παιδιών και μερικές φορές οι αντίθετες απόψεις μεταξύ κρατών, κοινωνίας και θρησκείας προκαλούν την μεγαλύτερη δυσκολία στην επιμόρφωση της νεολαίας σε θέματα γενετήσιας αγωγής.

Η παρατήρηση αυτή βέβαια δεν μπορεί να ούτε στο ελάχιστο να δικαιολογήσει την ανεπάρκεια συστηματικής εκπαίδευσης πάνω στα θέματα αυτά σε αρκετές χώρες, μεταξύ των οποίων και η δική μας.

Στο ανημέρωτο παιδί εύκολα παρασύρεται από τον μεγαλύτερο φίλο, το ακατάλληλο για την ηλικία του περιοδικό, βιβλίο ή ταινία, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε πράξεις με δυσάρεστα ψυχικά ή σωματικά επακόλουθα. Αντίθετα, το παιδί, που έχει σταδιακά ενημερωθεί πάνω στα θέματα γενετήσιας αγωγής, έχει σχηματίσει ολοκληρωμένη γνώμη για το σέξ και δύσκολα μπορεί να παρασυρθεί ή τουλάχιστον αν "κάνει κάτι", έχει επίγνωση της κατάστασης και των επιπλοκών. Παράλληλα, δρα σαν φορέας στους συνομηλίκους του

προτρέποντάς τους για ενημέρωση στα καυτά θέματα της σεξουαλικής αγωγής.

Η ανάγκη επομένως για επιμόρφωση ή τουλάχιστον ενημέρωση των εφήβων πάνω στα θέματα γενετήσιας αγωγής είναι επιβεβλημένη και υποχρέωση του κράτους και της οικογένειας. Οι έφηβοι από την πλευρά τους δείχνουν μεγάλη επιθυμία να λύσουν έγκαιρα τις απορίες τους πάνω στα θέματα "επαφών" με το άλλο φύλο. Αυτό φαίνεται από έρευνες που έχουν γίνει σε σχολεία της χώρας μας, από τις οποίες προκύπτει ότι τα παιδιά αναζητούν με μεγάλο ενδιαφέρον πληροφορίες πάνω σε θέματα σεξ και αντισύλληψης (Γ. Κρεατσάς, "Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, σελ. 141-146).

β. Στοιχεία για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην Ελλάδα

Η σεξουαλική συμπεριφορά του ανθρώπου ήταν και εξακολουθεί να είναι ένα από τα δυσκολότερα θέματα για μια βαθύτερη μελέτη του ανθρώπου. Κι αυτό γιατί "η μελέτη της σεξουαλικής

συμπεριφοράς έχει σαν αντικείμενο τόσο τις ατομικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους, με τη δυναμική τους και τις διαφορές τους, όσο και την πραγματική αναπαραγωγική συμπεριφορά" (Comfort, 1973, 14).

Όπως είναι γνωστό, "τους κοινωνιολόγους ενδιαφέρει η σεξουαλική συμπεριφορά κυρίως για δύο λόγους: από το ένα μέρος η σεξουαλικότητα και οι θεσμοί και οι πεποιθήσεις που συνδέονται με αυτή είναι η καταλληλότερη αφετηρία της ατομικής ψυχολογίας για την μελέτη μιας κοινωνίας.

Ο πρώτος τομέας περιλαμβάνει τη σωστή ενημέρωση του ζεύγους, που θα έχει σαν αποτέλεσμα την καλύτερη μεταξύ τους σχέση. Βέβαια, το ζευγάρι έχει ήδη κατασταλαγμένες ιδέες και μια ορισμένη συμπεριφορά. Γι' αυτό και η "εκπαίδευση των ενηλίκων - σε αντιθεση προς την εκπαίδευση των παιδιών - είναι μάλλον ένα είδος θεραπείας, αφού η στάση του ανθρώπου απέναντι στην σεξουαλικότητα όπως και σε άλλες κοινωνικές δραστηριότητες κατασταλάζει ήδη κατά το 16ο ή 17ο έτος της ηλικίας, και πραγματικές ριζικές αλλαγές δεν μπορούν να γίνουν παρά με μια

κανονική θεραπεία στην πλατύτερη σημασία της λέξης (Comfort, 1973, 159).

Η σωστή διευκόλυνση των "ρόλων" του άνδρα και της γυναίκας μέσα στην οικογένεια, αποτελεί το σημαντικότερο, ίσως παράγοντα για την επικοινωνία των δύο φύλων. Ειδικότερα στο σημείο όπου η γυναίκα παύει να είναι πλέον ο παθητικός δέκτης. Η σωστή από την μεριά της και από την μεριά του συζύγου-άνδρα οριοθέτηση του ρόλου της γυναίκας, αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες στην χωρίς προβλήματα σεξουαλική ζωή του ζεύγους.

Σοβαροί παράγοντες της σεξουαλικής ζωής του ζεύγους, είναι, πιστεύουμε, η σωστή ενημέρωση και ο σεβασμός της γνώμης του άλλου.

Υπό την έννοια σωστή ενημέρωση αντιλαμβανόμαστε την συνεχή επιμόρφωση του ζευγαριού πάνω σε θέματα της σεξουαλικής ζωής του, καθώς και σε θέματα που αφορούν τον οικογενειακό του προγραμματισμό. Η ενημέρωση πρέπει επίσης να καλύπτει κι ένα σοβαρό θέμα που είναι οι τρόποι για την αποφυγή σύλληψης. Όλη αυτή η προσπάθεια δεν πρέπει να γίνεται βέβαια

ανεύθυνα και τυχαία. Η δημιουργία Συμβουλευτικών Σταθμών για το ζευγάρι στο επίπεδο συνοικίας, είναι ένα βασικό ζήτημα, που δεν θα πρέπει να περάσει απαρατήρητο.

“Στην αντιμετώπιση αυτών των θεμάτων διακρίνουμε τη διαφορά μεταξύ της αστικής και της αγροτικής οικογένειας. Στις αστικές περιοχές, οι διάφοροι σύλλογοι που υπάρχουν είτε για τη γυναίκα, είτε για την οικογένεια, προσπαθούν, ανάλογα με τους στόχους που έχει ο καθένας, να ενημερώσουν το κοινό.

Στις αγροτικές περιοχές, η κατάσταση είναι διαφορετική. Δεν υπάρχει καν ενημέρωση. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση που θα άρχιζαν τέτοια προγράμματα θα έπρεπε να είναι πολύ σωστά τοποθετημένα χωρίς να “θίγουν” ευαίσθητες χορδές των κατοίκων. Πράγματα, που ίσως η ζωή στο “άστυ” τα έχει απλοποιήσει είτε με το διαφορετικό τρόπο ζωής είτε με την ανωνυμία, στις αγροτικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από “χαμηλά επίπεδα μοντερνισμού” εξακολουθούν να υπάρχουν.

Όμως, πέρα από την σωστή ενημέρωση, χρειάζεται, όπως ήδη αναφέραμε, και ο σεβασμός της γνώμης του άλλου. Όταν λέμε "σεβασμός της γνώμης του άλλου", εννοούμε την από κοινού λήψη αποφάσεων εκ μέρους του ζεύγους σχετικά με την γενετήσια συμπεριφορά του.

Ερχόμαστε τώρα στον δεύτερο τομέα, που είναι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των γονέων για την σωστή αντιμετώπιση των σεξουαλικών προβλημάτων των παιδιών τους.

Πρόκειται βέβαια για την σημαντικότερη αλλά και την δυσκολότερη σχέση. Και γίνεται ακόμη πιο δύσκολη εάν αναλογισθούμε ότι πρώτα οι ίδιοι οι γονείς θα πρέπει να είναι ενήμεροι και να έχουν ξεπεράσει ορισμένα ταμπού, ώστε να μπορέσουν να πλησιάσουν τα παιδιά τους και να τα ενημερώσουν. Η γενιά όμως των σημερινών γονιών είναι ίσως εντελώς απροετοίμαστη για μια τέτοια συζήτηση, αφού αυτή η ίδια ανδρώθηκε μέσα στις απαγορεύσεις. Από την άλλη μεριά, και τα ίδια τα παιδιά θεωρούν ότι οι γονείς δεν είναι σε θέση να πάρουν μέρος σε αυτές τις συζητήσεις.

Πιστευουμε πάντως, ότι έστω κι αν η επικοινωνία στον τομέα αυτό είναι δύσκολη, η αρχή πρέπει να γίνει, ιδιαίτερα από τα νεαρά ζευγάρια, που βλέπουν αναγκαία πλέον την σωστή ενημέρωση των παιδιών, τουλάχιστον στις μικρές ηλικίες.

Από την πλευρά των γονιών, η αρχική προσπάθεια θα πρέπει να είναι η διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους με βάση την αντίληψη της ισότητας των φύλων και όχι τους διαφοροποιημένους ρόλους του αγοριού και του κοριτσιού. Κάτι επίσης, που θα πρέπει να λείπει από τη νοοτροπία των γονιών είναι η ονομαζόμενη "διπλή ηθική" (απαγορεύω στο κορίτσι, επιτρέπω στο αγόρι).

Μια πρόσθετη δυσκολία που συναντούν οι γονείς, που θέλουν να ενημερώσουν σωστά τα παιδιά τους, είναι ότι στις περισσότερες φορές στο έξω-οικογενειακό περιβάλλον τα ίδια θέματα αποκρύπτονται ή διαστρεβλώνονται. Έτσι, ενώ πολλές φορές αρχίζει κάποιος διάλογος στην πρώτη ηλικία της ενημέρωσης, προσκρούει στις λανθασμένες πληροφορίες που θα έχουν από τη δική

τους πλευρά οι φίλοι των παιδιών. Επίσης, η στάση του δασκάλου γίνεται για το παιδί το σημείο αναφοράς και σύγκρισης για όλη αυτή την ενημέρωση. Πώς μπορεί να αντιμετωπισθεί όμως το θέμα; Ποιοί φορείς πρέπει να συνεργαστούν;

Βέβαια, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι γονείς από την στιγμή που θα θελήσουν να αρχίσουν το διάλογο με τα παιδιά τους είναι σήμερα εντελώς αβοήθητοι από κάθε άποψη. Δεν υπάρχει ούτε το κατάλληλο υλικό, ούτε η τηλεόραση προσφέρει κατάλληλα προγράμματα που θα μπορούσαν να βοηθήσουν και τις δύο γενιές (γονείς - παιδιά). Αντίθετα, οι "εικόνες" που εντυπώνονται από τα παιδιά στην τηλεόραση, εάν δεν ερμηνευθούν σωστά και τις αφήσουμε αχαλίνωτες στην παιδική φαντασία, θα έχουν οπωσδήποτε αρνητική επίδραση.

Ακόμη όμως και ένας τέτοιος τεράστιος σύγχρονος μηχανισμός, όπως είναι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, τουλάχιστον στον Ελληνικό χώρο, δεν κατόρθωσε ή δεν θέλησε να ασχοληθεί σοβαρά με τις σύγχρονες τάσεις της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.

Πιστεύουμε ότι ο γονιός δεν πρέπει να μείνει μόνος στην προσπάθειά του αυτή. Οικογένεια από τη μια πλευρά και σχολείο από την άλλη θα πρέπει να συνεργαστούν. Ιδιαίτερη σημασία δίνουμε στη συνεργασία που θα μπορούσε να υπάρξει μεταξύ του σχολείου και των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων. Τα μέλη των συλλόγων αυτών που είναι οι κύριοι φορείς, δηλαδή οι γονείς, γνωρίζουν καλύτερα από κάθε άλλον, όλα τα προβλήματα στα οποία προσκρούει η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους. Ενώ ήδη έχουν διαπιστώσει πόσο αναπότρεπτα αναγκαία είναι για τη γενιά αυτή η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση.

Θα πρέπει όμως να εγκαταλειφθεί η προσπάθεια επειδή δεν υπάρχει η υποδομή; Η απάντηση είναι βέβαια όχι. Ο γονιός θα πρέπει να αρχίσει ο ίδιος τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο παιδί του. Γιατί το παιδί από την πλευρά του θα προσπαθήσει έτσι κι αλλιώς να βρει απαντήσεις στα ερωτήματά του.

Στον τομέα αυτό διαπιστώνουμε επίσης, διαφορές μεταξύ της αστικής και αγροτικής οικογένειας και του τρόπου διαπαιδαγώγησης.

'Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μαλινόψκι, "στην αγροτική τάξη οι συνθήκες είναι διαφορετικές. Τα παιδιά διαπαιδαγωγούνται στα σεξουαλικά θέματα σε πρώιμη ηλικία. Έχουν να κάνουν με οικιακά ζώα που ο πολλαπλασιασμός τους αποτελεί σοβαρό πρόβλημα για ολάκερο το νοικοκυριό και συζητιέται ελεύθερα και λεπτομερειακά" (Μαλινόψκι, 1976, 81).

Σ' αυτόν τον χώρο ο τρόπος ενημέρωσης αλλάζει χωρίς να παύει το βάρος να πέφτει και πάλι στο γονιό και στη δική του σωστή εκπαίδευση. Βέβαια και στις αγροτικές περιοχές τα τελευταία χρόνια τα πρότυπα άλλαξαν. Η τηλεόραση φέρνει στις περιοχές αυτές τις "εικόνες" που ήδη αναφέραμε.

Η οικογένεια μπορεί να καταστεί φορέας της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης των μελών της, γιατί πεποίθησή μας αποτελεί ότι η αρχική ενημέρωση και η απομυθοποίηση του θέματος μόνο στο χώρο της οικογένειας μπορεί και πρέπει να γίνεται. (Αφροδίτη Τεπέρογλου - Πρεσβέλου Κ. "Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της εκτρώσεως στον ελληνικό χώρο". Επιθεώρηση

Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 28, 1979, σελ. 148-151).

γ. Η στάση και ο ρόλος της οικογένειας στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του εφήβου

Δεν έχει περάσει πολύς καιρός από τότε, που τα θέματα που αφορούσαν το σεξ, αποτελούσαν όχι μόνο για την κοινή γνώμη, αλλά και για το στενό οικογενειακό περιβάλλον, σωστά ταμπού.

Εχουμε ψτάσει στο σημείο να μη θέλουμε καμιά φορά να ακούσουμε τίποτε για το σεξ. Κι όμως, πρέπει να παραδεχθούμε ένα πράγμα.

Το σεξ είναι και θα είναι μια από τις σπουδαιότερες κινητήριες δυνάμεις του ανθρώπου. Και κάποτε πρέπει κάθε μητέρα και κάθε πατέρας να καταλάβουν, πως το παιδί τους έγινε έφηβος.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τότε γονείς και παιδιά είναι τόσο μεγάλα, που δεν θα έπρεπε να τα εξογκώσει κανείς με έναν ακόμα παράγοντα, που έγκειται στην έλλειψη εμπιστοσύνης. Πώς όμως μπορούμε να περιμένουμε να μας εμπιστευθούν τα παιδιά που μεγαλώνουν,

τις ανησυχίες τους και τα ερωτήματά τους για το σεξ, όταν εμείς δεν καταφέραμε σε όλα αυτά τα χρόνια με αβίαστες συζητήσεις να ενισχυσουμε και να αναπτύξουμε αυτή την εμπιστοσύνη συστηματικά.

Η σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πρέπει να αρχίζει ήδη στην παιδική ηλικία. Το αργότερο στην ηλικία των 6 ή 7 χρόνων, θα έπρεπε κάθε αγόρι και κάθε κορίτσι να έχει βασικές γνώσεις στον τομέα του σεξ. Τέτοιες ευκαιρίες μας δίνονται πολλές. Ο πιο φυσικός τρόπος για να αρχίσει ένας διάλογος είναι, αν κάπου στη γειτονιά ή στο φιλικό μας κύκλο, ή μάλιστα στην ίδια την οικογένεια αναμένεται ένα μωρό ή γεννήθηκε κάποιο.

Με την λέξη "μωρό" ήδη συνδέονται τόσα ερωτήματα, που όλα ενδιαφέρουν φοβερά τα παιδιά. Οι γονείς που είναι έξυπνοι, μπορούν να εκμεταλλευτούν αυτή την ευκαιρία για να μεταδώσουν στο παιδί τους τις βασικότερες πληροφορίες για το σεξ, χωρίς να το επιβαρύνουν με άσκοπες πληροφορίες. Όσο πιο ελεύθερες και συγκεκριμένες είναι οι απαντήσεις των γονιών -

συγχρόνως όμως με πολλή αγάπη - τόσο πιο ορθή θα είναι η τοποθέτηση των παιδιών στο θέμα του σεξ. Αυτό θα τους είναι χρήσιμο σ' όλη τους τη ζωή.

Η στάση των γονέων ποικίλει από την πλήρη αποδοχή της αξίας της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης και τη θερμή υποστήριξη της ως την επιφυλακτικότητα και την άρνηση.

Η συμβολή των γονέων στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, ιδιαίτερα στην ενημέρωσή τους στα δύσκολα χρόνια της εφηβείας γενικά χωλαίνει. Σύμφωνα με άλλα στοιχεία της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (Consultation in Contraception in Adolescence, Γενεύη 1975), αυτό οφείλεται κυρίως στους εξής παράγοντες:

την απροθυμία των παιδιών αυτής της ηλικίας να δώσουν στους γονείς να καταλάβουν ότι είναι έτοιμα να αρχίσουν ή άρχισαν κιόλας να έχουν σεξουαλικές σχέσεις,

* την απροθυμία των γονέων να παραδεχθούν πως ωρίμασαν σεξουαλικά τα παιδιά τους και μπορεί να έχουν κιόλας σεξουαλικές εμπειρίες,

* την άγνοια των ίδιων των γονέων για θέματα αναπαραγωγής και σεξουαλικότητας

- * τις ηθικές αναστολές, και
- * τη γνώμη που έχουν, πως αν αργήσουν να τα ενημερώσουν τα παιδιά τους θα αργήσουν να αποκτήσουν σεξουαλικές σχέσεις.

Το παιδί πρέπει να έχει την ευκαιρία να μαθαίνει από τους γονείς του για την σεξουαλική εμπειρία, που θεωρείται μια από τις πιο βασικές εμπειρίες της ζωής.

Εξάλλου, οι γονείς είναι τα πιο κατάλληλα πρόσωπα για να του εξηγήσουν τα σχετικά γεγονότα. Αν το σκεφτούμε λογικά δεν υπάρχει κανείς λόγος να κρύβουμε τις λεπτομέρειες της αναπαραγωγής ή του σέξ από τα παιδιά μας.

Παρ' όλη, όμως, την αναγκαιότητα της σεξουαλικής ενημέρωσης υπάρχουν πολλοί γονείς που είτε συναντούν δυσκολίες, είτε είναι αντίθετοι με αυτή την άποψη.

Πολλοί είναι οι λόγοι που εμποδίζουν τους γονείς να συζητήσουν με τα παιδιά τους γι' αυτό το θέμα. Αρκετοί γονείς πιστεύουν ότι η ανθρώπινη σεξουαλικότητα είναι ένα απλό φαινόμενο, που μαθαίνεται τελείως φυσικά.

Αυτοί οι γονείς φοβούνται ότι η επιστημονική γνώση καταστρέφει το "μυστήριο" και την ιερότητα του σέξ και περιορίζει έτσι την μελλοντική απόλαυση.

Άλλοι γονείς έχουν συναισθηματικής φύσης αντιρρήσεις. Φοβούνται μήπως ξεπέσουν στα ματια των παιδιών τους. Αυτός ο φόβος όμως, προϋποθέτει μια δική τους αρνητική στάση απέναντι στο σέξ και θεωρούν δεδομένο ότι και το παιδί θα δει το σεξ σαν κατι βρώμικο ή απαγορευμένο. Αυτό όμως, είναι πρόβλημα των γονιών και όχι των παιδιών.

Άλλοι γονείς πάλι, καθώς είναι οι ίδιοι από την αγωγή τους φορτωμένοι με αρνητικά μηνύματα, δεν θέλουν να τα μεταδώσουν και στα παιδιά τους. Άλλοι πάλι δεν έχουν και οι ίδιοι ακόμη ξεκαθαρίσει την στάση τους γύρω από το σέξ.

Μερικοί γονείς πάλι αρνούνται τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση λέγοντας, ότι "αν το παιδί μου γνωρίσει το σέξ, δε θα θελήσει να πειραματιστεί".

Το ότι το παιδί θα δεχθεί τις πληροφορίες σχετικά με το σέξ και θα τις θέσει αμέσως σε

εφαρμογή, αποτελεί πλήρη παρεξήγηση. Η παρεξήγηση αυτή επικρατεί γιατί οι ενήλικες έχουν την τάση να προβάλλουν τα δικά τους συναισθήματα στο παιδί. Οι ερωτήσεις του παιδιού προέρχονται από πνευματική περιέργεια. Γιατί θέλει να καταλάβει τον κόσμο καλύτερα. Η γνώση για το σέξ δεν επηρεάζει το βαθμό πειραματισμού, όταν η γνώση αυτή αρχίζει μέσα στη φυσιολογική διαδρομή της συγκινησιακής ανάπτυξης του παιδιού. Στην πραγματικότητα πολλά παιδιά που δεν γνωρίζουν τα γεγονότα, αρχίζουν να πειραματίζονται την ίδια εποχή με τους περισσότερο ενημερωμένους φίλους τους.

Υπάρχει, όμως και μια άλλη μερίδα γονιών που, ενώ παραδέχονται την ανάγκη της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, παρ' όλα αυτά αισθάνονται πολύ δύσκολα, άσχημα, αμήχανα και απροετοίμαστα γι' αυτό το ρόλο.

Δυστυχώς, η ανησυχία τους δεν είναι αδικαιολόγητη. Τους λείπουν οι βασικές γνώσεις σχετικά με το πώς να συζητήσουν το θέμα αυτό με τα παιδιά. Πολλές φορές οι γονείς θυμούνται τις δικές τους τραυματικές εμπειρίες και τις

συγκεχυμένες ιδέες τους, όρισμένες από τις οποίες προέρχονται από παρανοήσεις που είχαν δημιουργηθεί από κακά πληροφορημένα άτομα. Συχνά οι γονείς θυμούνται ότι τους μίλησαν για το σέξ και την αναπαραγωγή άλλα πρόσωπα - εκτός από τους γονείς τους, που δεν τους μίλησαν καθόλου.

Είναι γνωστό, ότι είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις παιδιών που ξεφεύγουν στην έξω από την οικογένεια πληροφόρηση με λόγια, έντυπα, αναγνώσματα, και θεάματα ή ακόμη και με ταπεινωτικές χειρονομίες.

Το μεγάλο μειονέκτημα, όμως, όλων αυτών των πηγών πληροφόρησης είναι η διαστρέβλωση της πραγματικότητας, καλλιέργεια φόβου, ντροπής, ενοχής ή υπερβολικών προσδοκιών.

Η λαθεμένη πληροφόρηση και η άγνοια δημιουργούν συνήθως αρνητικές πεποιθήσεις και στάσεις απέναντι στο σέξ, που μπορεί να προκαλέσουν ακόμη και σεξουαλικές δυσλειτουργίες. Και είναι αλήθεια ότι η σωστή ενημέρωση προλαβαίνει, προστατεύει και βοηθάει.

Τα καλύτερα και έγκαιρα ενημερωμένα παιδιά γύρω από την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, έχουν

μεγάλες πιθανότητες να ζήσουν μια ευτυχισμένη, υπεύθυνη σεξουαλική ζωή. Τα μαθήματα για την έγγαμη οικογενειακή ζωή με ειδική ενημέρωση γύρω από τις ερωτικές σχέσεις, βοήθησε πολλά νέα ζευγάρια να αποφύγουν ένα διαζύγιο, μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη κ.ά.

Ανύπαντρες μητέρες, που έμειναν έγκυες, αφού ενημερώθηκαν για τις μεθόδους αντισύλληψης, δεν ξαναέπεσαν θύματα της "κοινωνικής αυτής αρρώστιας".

Τα γεγονότα αυτά αποτελούν μια απόδειξη ότι η άγνοια γύρω από την ανθρώπινη σεξουαλικότητα οδηγεί σε δυστυχία.

Επιπλέον, η ενημέρωση περιορίζει τη σεξουαλική ενοχή, δημιουργεί μια πιο ανεκτική στάση απέναντι στις απόψεις των άλλων, καλλιεργεί μεγαλύτερη υπευθυνότητα στην προσωπική σεξουαλική ζωή, οδηγεί στην εγκατάλειψη των διπλών μέτρων και σταθμών και ενισχύει την πεποίθηση ότι οι σεξουαλικές σχέσεις πρέπει να υπάρχουν ανάμεσα σε άτομα που αγαπιούνται ή τουλάχιστον νιώθουν μια έντονη συναισθηματική έλξη.

Τί πρέπει λοιπόν, να κάνουμε για να είμαστε σε θέση να διαπαιδαγωγήσουμε σωστά τα παιδιά γύρω από το σέξ;

Για να είμαστε ικανοί να διαπαιδαγωγήσουμε τα παιδιά πρέπει να φροντίζουμε να είμαστε οι ίδιοι σωστά ενημερωμένοι, να παραδεχόμαστε τί δεν ξέρουμε, να διδάσκουμε γεγονότα και όχι μύθους, να είμαστε αντικειμενικοί και, τέλος να έχουμε σαν στόχο τη γνώση και όχι τις συναισθηματικές προκαταλήψεις. Είναι ένας στόχος πραγματικά δύσκολος, γιατί οι περισσότεροι άνθρωποι μεγάλωσαν σ' έναν κόσμο όπου επικρατούσε η άγνοια και η δυσπροσαρμοστικότητα στην σεξουαλική ζωή, με συχνά αρνητικές στάσεις απέναντι στον έρωτα.

Όμως, η σπουδαιότητα της σεξουαλικής ενημέρωσης δεν παύει να είναι μια πραγματικότητα που απαιτεί από τον καθε γονιό να συζητάει αυτά τα θέματα με το παιδί του. Αν την αποψύγει, το παιδί μπορεί να αποκτήσει την ιδέα ότι τα θέματα αυτά είναι απαγορευμένα ή απαράδεκτα. Πρέπει να αναλάβουν οι γονείς την πρωτοβουλία και την ευθύνη να προσφέρουν τις πληροφορίες αυτές,

γιατί έτσι έχουν την ευκαιρία να μαθαίνουν τί γνωρίζει το παιδί και να ξεκαθαρίζουν οποιεσδήποτε συγκεχυμένες ιδέες μπορεί να έχει. Έτσι ένας ακόμα σοβαρός λόγος για τον οποίο πρέπει οι γονείς να αποτελούν την πρώτη πηγή πληροφοριών του παιδιού, βρίσκεται στο γεγονός ότι έτσι ελέγχουν καλύτερα το είδος των πληροφοριών που παίρνει.

Η ενημέρωση γύρω από την αναπαραγωγή και το σέξ θα πρέπει να είναι ένας συνεχής διάλογος, μόνιμα ανοιχτός και να αρχίσει από πολύ νωρίς. Συνήθως, επειδή η μητέρα βρίσκεται περισσότερο χρόνο με το παιδί - ιδίως όταν είναι μικρό, οι πιθανότητες να αναλάβει αυτή το έργο αυτό είναι μεγαλύτερες. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι και οι δύο γονείς δεν έχουν την ίδια αρμοδιότητα και την ευθύνη να απαντούν στα ερωτήματα του παιδιού.

Σε περίπτωση που ο ένας εκ των δύο έχει κάποια δυσκολία, αναλαμβάνει εκείνος που έχει καλύτερη επικοινωνία και επαφή με το παιδί. Τα περισσότερα παιδιά αρχίζουν να υποβάλλουν ερωτήσεις σε μικρή ηλικία, δύο, τριών ή τεσσάρων χρόνων το αργότερο. Αυτές οι αρχικές ερωτήσεις

είναι συνήθως άμεσες και τελείως απλές. Οι γονείς καλό είναι να απαντήσουν άμέσως χωρίς αναβολή και με ειλικρίνεια. Το πόσα πρέπει να πούμε κάθε φορά στο παιδί, εξαρτώνται από την ηλικία του παιδιού. Οι πληροφορίες που δίνουμε πρέπει να είναι κατανοητές για να μην προκαλέσουν σύγχυση. Οδηγός στις απαντήσεις μας είναι το ίδιο το παιδί.

Όταν τα περισσότερα παιδιά υποβάλλουν τις πρώτες ερωτήσεις τους, θέτουν ερωτήματα για την αναπαραγωγή και όχι για τα συναισθήματα του σεξ. Πάρα πολύ συχνά οι γονείς συζητούν στο μικρό παιδί για το σεξ, ενώ εκείνο στην πραγματικότητα το μόνο που θέλει να μάθει είναι τα σχετικά με την αναπαραγωγή. Τα περισσότερα μικρά παιδιά θέλουν συγκεκριμένα γεγονότα σχετικά με την φυσιολογία και για το ποιός θα κάνει τί, πότε και πώς. Στην αρχή είναι προτιμότερο να πιστεύει το κάθε παιδί ότι οι σεξουαλικές πληροφορίες είναι παρόμοιες με οποιεσδήποτε άλλες πληροφορίες.

Όμως, καθώς το παιδί πλησιάζει προς την εφηβεία, γύρω ίσως στην εποχή της μέσης παιδικής ηλικίας, όταν παρατηρούνται τα πρώτα

συναισθήματα διέγερσης που προκαλούν ευχαρίστηση στα αγόρια και στα κορίτσια, τότε η ενημέρωση γύρω από τα σεξουαλικά συναισθήματα γίνεται αναγκαία.

Συζητώντας για το σέξ με έναν προέφηβο - έφηβο θα πρέπει να αποφεύγονται οι ηθικολογίες και να δίνεται μια πλήρης ψυσιολογική και θετική εικόνα τόσο για την ερωτική πράξη, όσο και για τα συναισθήματα που τη συνοδεύουν. Συχνά οι έφηβοι ρωτούν για τα προσωπικά συναισθήματα και τις εμπειρίες των γονιών. Στην προκειμένη περίπτωση ο κίνδυνος που μπορεί να προκύψει από τις συγκεκριμένες απαντήσεις, είναι η δημιουργία μιας ανησυχίας και σεξουαλικής διέγερσης στο παιδί, που τις περισσότερες φορές επηρεάζει αρνητικά την σεξουαλική προσαρμογή του, θα μπορούσε λοιπόν, ο γονιός να αρνηθεί, λέγοντας ότι οι σεξουαλικές εμπειρίες του κάθε ανθρώπου είναι ιδιωτική υπόθεση και όχι θέμα γενικότερης συζήτησης.

Αντίθετα, σε περίπτωση που το παιδί δε ζητά πληροφορίες, οι γονείς θα πρέπει να πάρουν την πρωτοβουλία και να του δώσουν την ευακίρια να

κάνει ερωτήσεις. Κατά πάσα πιθανότητα κάποιος άλλος έχει απαντήσει στα ερωτήματα του ή πήρε ψεύτικες ερμηνείες από τους γονείς.

Μπορεί να μην ξαναρωτήσει ποτέ, αλλά μπορεί και να ξαναγυρίσει για να επαληθεύσει αυτά που έχει ήδη πληροφορηθεί. Και στις δύο περιπτώσεις καθήκον των γονιών είναι να ενθαρρύνουν το παιδί να συζητά τις απορίες του μαζί τους. Ακόμη κι αν την εποχή που δίνεται μια πληροφορία φαίνεται πολύ μακρυνή και χωρίς κανένα νόημα, όταν παρουσιαστεί μια δύσκολη περίπτωση το παιδί θα διαθέτει ήδη τις κατάλληλες γνώσεις και θα θυμάται ότι οι γονείς ήταν εκείνοι που το προετοίμασαν για να αντιμετωπίσει την κρίση αυτή. Φυσικά, η ενημέρωση προϋποθέτει ότι οι ίδιοι οι γονείς είναι καλά πληροφορημένοι για το σέξ και την αναπαραγωγή και δε βασίζονται απλώς στις δικές τους εμπειρίες ή τις εμπειρίες άλλων. Είναι προτιμότερο να δηλώσουν άγνοια και να χρησιμοποιήσουν ένα σχετικό βιβλίο ή μια εγκυκλοπαίδεια, παρά να διατρέξουν τον κίνδυνο να δώσουν μια λάθος πληροφορία ή ένα αμφίβολο μήνυμα.

Το βέβαιο είναι ότι η άγνοια ή και οι παρανοήσεις αφήνουν το παιδί απροστάτευτο σε καταστάσεις που περιλαμβάνουν σεξουαλικές αντιδράσεις, για τις οποίες δε γνωρίζει τίποτα. Είναι εκπληκτικό πόσοι έφηβοι ασχολούνται με σεξουαλικά παιχνίδια, ακόμη και με την συνουσία χωρίς να καταλαβαίνουν τίποτα για το σέξ ή την αναπαραγωγή.

Οι νεαροί αυτοί και οι νεαρές ποτέ δε σκέφτονται τα διαφορα αντισυλληπτικά, γιατί δεν έχουν ποτέ ακούσει γι' αυτά.

Το να μη μιλάμε στο παιδί σχετικά με τα σεξουαλικά θέματα, είναι παρόμοιο με το να μην του διδάξουμε τίποτα για τους κανόνες της οδικής κυκλοφορίας. Κανένας γονιός που έχει συναίσθηση ευθύνης, δεν θα παραλείψει να διδάξει στο παιδί του πως να διασχίζει με ασφάλεια τους δρόμους, γιατί η γνώση αυτή προφυλάσσει το παιδί. Με τον ίδιο τρόπο αν δεν μιλήσουμε στο παιδί μας για το σέξ, το αφήνουμε εντελώς εκτεθειμένο σε τυχόν τραυματικές εμπειρίες. Υπάρχουν πάρα πολλά στοιχεία που αποδεικνύουν ότι πολλοί έφηβοι κακοποιούνται σεξουαλικά γιατί δεν

καταλαβαίνουν τί τους συμβαίνει. Στην πράξη η προσέγγιση της εφηβείας χωρίς να έχει προηγηθεί καμία σχετική ενημέρωση και προετοιμασία για το σέξ, μπορεί να οδηγήσει σε ψυχολογικές διαταραχές, ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, αφροδίσια νοσήματα κλπ.

Η έλλειψη ενημέρωσης μπορεί να είναι επικίνδυνη και κατά ένα άλλο τρόπο. Το παιδί αρχίζει να αισθάνεται φόβους, επειδή έχει σεξουαλικές αντιδράσεις ή σωματικές αντιδράσεις που δεν τις καταλαβαίνει και που δεν γνωρίζει τίποτα γι' αυτές. Πάρα πολλές φορές η εμφάνιση της περιόδου, η στύση των αγοριών οι κολπικές αισθήσεις των κοριτσιών και η κλειτοριδική ευχαρίστηση, μπορεί να οδηγήσουν το παιδί σε έντονες αντιδράσεις αμηχανίας, ανησυχίας, φόβου, ντροπής και ενοχής, απλά γιατί δεν ξέρει τί σημαίνουν τα γεγονότα αυτά.

Η πληροφόρηση δίνει γνώση και η γνώση δύναμη (Σεξουαλική αγωγή και υγεία, Εταιρεία Οικογενειακού Προγραμματισμού, Πρακτικά Α' Σεμιναρίου, 1989).

δ. Η διαψύτιση πρέπει να αρχίζει στην παιδική ηλικία

Οι περισσότεροι γονείς έχουν την εσφαλμένη γνώμη ότι τα προβλήματα της διαψύτισης παρουσιάζονται για πρώτη φορά στην εφηβεία. Νομίζουν ότι κατά το ξύπνημα του σεξουαλικού ενστίκτου, "είναι πάντα καιρός" να συζητήσουν και να σκεφτούν αυτό το θέμα. Η ψυχολογία του βάθους μας έχει όμως διδάξει ότι η προβληματικότητα του σεξουαλικού ενστίκτου γίνεται επίκαιρη ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία. Γι' αυτό υπάρχουν προβαθμίδες της διαψύτισης, οι οποίες στην αρχή δεν έχουν καμμία σχέση με το σεξουαλικό στην πραγματική έννοια της λέξης. Κι όμως αυτές οι προβαθμίδες της διαψύτισης έχουν αποφασιστική εκπαιδευτική σημασία.

Με την ευκαιρία, μπορεί να αναφερθεί ότι μια σωστή σεξουαλική ανατροφή μπορεί να ευδοκιμήσει μόνο σε μια ανατροφή που στηρίζεται πάνω σε ψυχολογικές βάσεις. Η ανατροφή σημαίνει οδήγηση στην ωριμότητα και στην εσωτερική ανεξαρτησία: αυτό πραγματοποιείται μόνο με την

αντιαυταρχική αφιέρωση στο παιδί, η οποία χωρίς τη χρησιμοποίηση βίας (με τη μορφή ξύλου, "δαμάσματος" κλπ.) βοηθάει το παιδί με την ενθάρρυνση και τη φιλική στάση στην ανάπτυξη του χαρακτήρα του. Μια τέτοια παιδαγωγική επιδιώκει επίσης να απαλλάξει το παιδί από το φόβο. Δεν το φοβίζει, το συμψιλιώνει με τους συνανθρώπους, το γνωρίζει με τις απαιτήσεις της ζωής και του ανθρώπινου σώματος: στο τελευταίο σημείο συμπεριλαμβάνεται και το σεξουαλικό ζήτημα, το οποίο πρέπει να συζητηθεί με το παιδί χωρίς ντροπή και μυστικότητα. Ένα ψυχικά μη σαστισμένο παιδί έρχεται εξάλλου μόνο του στους γονείς του για να συζητήσει το "σεξουαλικό του πρόβλημα" χωρίς ενδοιασμούς: μόνο εκείνα που υποψιάζονται τα σεξουαλικά ταμπού των γονέων και έχουν "κολλήσει" από την σεμνοτυψία τους, κρύβονται με τις σκέψεις και τα αισθήματά τους και πέφτουν σ' εκείνες τις αισθηματικές περιπλανήσεις, τις οποίες πρέπει να θεραπεύσει αργότερα ο ψυχίατρος σαν σεξουαλικές διαταραχές, διαστροφές ή και σεξουαλική εγκληματικότητα.

Μία ουσιαστική προφύλαξη της υγείας του παιδιού είναι να του δοθεί νωρίς μια αντικειμενική σεξουαλική διαψώτιση. Αυτή περιέχει για ένα παιδί που δεν πηγαίνει ακόμη σχολείο όχι τόσο "συζητήσεις", αλλά μάλλον την αβίαστη αναγνώριση του ανθρώπινου σώματος και των αναγκών του. Οι ψυχολόγοι συνιστούν πχ. εκτός των άλλων να μην υποβάλλουν στο παιδί καμμία αηδία μπροστά στο γυμνό σώμα. Υπάρχουν ακόμα γονείς, που κρύβονται με ντροπή από τα παιδιά τους, σαν η γύμνια να είχε - στα μάτια των αθώων παιδιών - σεξουαλική σημασία. Συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο! Παιδιά, των οποίων οι γονείς δε δίνουν μεγάλη σημασία στην απόκρυψη του σώματος, διαπιστώνουν χωρίς άρρωστη περιέργεια τις διαφορές ανάμεσα στο ανδρικό και το γυναικείο σώμα. Μετά από μερικές αθώες ερωτήσεις "προχωρούν στην ουσία του πράγματος" και το πρόβλημα έχει λυθεί για αυτά. Πάντως, σ' αυτά δεν καλλιεργείται εκείνη η βλαβερή σεξουαλική περιέργεια, από την οποία ζουν οι υπερβολές της διαψήμισης και η οποία κάνει τα χυδαία κινηματογραφικά έργα ή βιβλία τους

ελκυστικότερους μαγνήτες για τους σεξουαλικά συνεσταλμένους ανθρώπους που απολαμβάνουν κυρίως την αποκάλυψη του γυναικείου σώματος σαν ένα είδος σεξουαλικής ικανοποίησης.

Με την ευκαιρία αυτή θέλουμε να υποδείξουμε πως δεν χρειάζεται να τρομάζει και να ανησυχεί κανείς όταν ανακαλύπτει φαινομενικά πρόωρες εκδηλώσεις της σεξουαλικής ορμής. η σεξουαλική ανάπτυξη αρχίζει πολύ, νωρίς, στην πραγματικότητα τις πρώτες εβδομάδες της ζωής του παιδιού. Το βρέφος αισθάνεται ερωτική ηδονή και καμιά φορά προσπαθεί να ερεθίσει τις ερωτογενείς του ζώνες με τεχνητό τρόπο. Δεν υπάρχει λόγος να ταραχούμε όταν διαπιστώσουμε ενδείξεις κακών συνηθειών, θα πρέπει όμως να κάνουμε τα πάντα για να σταματήσουμε αυτές τις δραστηριότητες, χωρίς να δώσουμε την εντύπωση πως δίνουμε και πολλή σημασία σε αυτές. Όταν ένα παιδί καταλάβει ότι νευριάζουμε και ανησυχούμε με τέτοια πράγματα, θα συνεχίσει πια να τα κάνει με πρόθεση μόνο και μόνο για να το προσέξουμε.

Αυτές οι ενέργειες είναι που μας κάνουν να υποψιαστούμε ότι το παιδί είναι θύμα της

σεξουαλικής του ορμής, ενώ στην πραγματικότητα χρησιμοποιεί απλώς μια συνήθεια σαν μέσο για να προβληθεί και να τραβήξει την προσοχή. Γενικά, τα μικρά παιδιά προσπαθούν να τραβήξουν την προσοχή μας παίζοντας με τα σεξουαλικά τους όργανα, επειδή ξέρουν πολύ καλά ότι οι γονείς φοβούνται τέτοιες δραστηριότητες και συνήθειες.

Δεν πρέπει να ερεθίζονται τα παιδιά χαϊδεύοντάς τα και φιλώντας τα υπερβολικά. Για το παιδί μια τέτοια συμπεριφορά είναι ενοχλητική, προπάντων στην περίοδο της εφηβείας. Επίσης, δεν πρέπει να ερεθίζονται πνευματικά στα ζητήματα της σεξουαλικότητας. Τα παιδιά δεν θα 'πρεπε να έχουν τη δυνατότητα να διαβάζουν βιβλία που αναφέρονται σε σεξουαλικά θέματα με τρόπο ακατάλληλο για την ηλικία τους. Επίσης, δεν πρέπει να παρακολουθούν κινηματογραφικές ταινίες που κάνουν εμπορική κατάχρηση της σεξουαλικότητας.

Όποιος αποψύγει όλα αυτά τα είδη του πρόωρου ερεθισμού και διεγερσης, δεν χρειάζεται πια να φοβάται τίποτα. Χρειάζονται μόνο μερικά απλά, κατανοητά λόγια την κατάλληλη στιγμή.

Προπάντων, δεν πρέπει να λέμε στο παιδί ψέμματα, αν θέλουμε να διατηρήσουμε την εμπιστοσύνη του. Όταν το παιδί έχει εμπιστοσύνη στους γονείς του, θα απορρίπτει τις εξηγήσεις που ακούει από φίλους του - υπολογίζουμε ότι εννενήντα στους εκατό ανθρώπους αποκτούν τις σεξουαλικές τους γνώσεις, από τους φίλους - και θα πιστέψει αυτό που του λένε οι γονείς του. Μια τέτοια σύμπτωση, μια τέτοια συντροφικότητα είναι πολύ σημαντικότερη από τις διάφορες υπεκφυγές και τις κενές υποσχέσεις που χρησιμοποιούμε επειδή νομίζουμε ότι αυτός είναι ο καλύτερος τρόπος για να ξεφύγουμε από τη δύσκολη θέση.

Παιδιά που μαθαίνουν πάρα πολλά για την σεξουαλικότητα ή που την αντιμετωπίζουν πολύ νωρίς στη ζωή τους, την αποστρέφονται συνήθως αργότερα. Για το λόγο αυτό, καλό είναι να περιμένουμε μέχρι να ξυπνήσει η παιδική περιέργεια, μέχρι να νιώσει το παιδί από μόνο του την ανάγκη να ανακαλύψει μερικά πράγματα. Οι γονείς που ενδιαφέρονται για τις ανάγκες των παιδιών τους, θα ξέρουν έγκαιρα αν πρέπει να αναλάβουν οι ίδιοι την καθοδήγηση, όταν το παιδί

είναι πολύ συνεσταλμένο για να θέσει μόνο του ερωτήσεις.

Αν είναι δυνατόν, δεν θα πρέπει τα παιδιά να κοιμούνται στο ίδιο δωμάτιο - και οπωσδήποτε όχι στο ίδιο κρεβάτι με τους γονείς για να μην δίνεται καμμία δυνατότητα να παρακολουθήσουν σεξουαλικές πράξεις των γονιών τους. Ακόμη και αδέρφια και αδελφές δεν πρέπει να κοιμούνται στο ίδιο δωμάτιο. Οι γονείς θα πρέπει να παρακολουθούν, αν τα παιδιά συμπεριφέρονται σωστά, και να έχουν τα μάτια τους και τα αυτιά τους ανοιχτά για τις εξωτερικές επιδράσεις.

Εδώ συμπεριλάβαμε, τα σπουδαιότερα σημεία του θέματος της σεξουαλικής διαπύτισης που απαιτείται να προσφέρεται από την μικρή ηλικία των παιδιών ώστε να αποκτήσουν τις κατάλληλες γνώσεις που θα τους είναι απαραίτητες για την σωστή συμπεριφορά τους στην εφηβεία τους και αργότερα στην υπόλοιπη ζωή τους ως ενήλικες.

Όπως σε όλες τις άλλες φάσεις της διαπαιδαγώγησης αντιλαμβανόμαστε κι εδώ την εξαιρετική σημασία του συναισθήματος της σύμπνοιας και της φιλικότητας στην οικογένεια.

Όταν υπάρχει αυτή η σύμπνοια και η έγκαιρη απόκτηση της γνώσης για το ρόλο του φύλου και για την ισότητα του άνδρα και της γυναίκας, το παιδί είναι προετοιμασμένο για όλους τους κινδύνους που το απειλούν. Προπάντων, είναι καλά προετοιμασμένο να ανταποκριθεί σωστά στο καθήκον του. (Γιόζεφ Ράττνερ: Μετάφραση Γιώργου Βαμβαλή, "Ανατρέφω σωστά το παιδί μου", σελ. 156-161).

Διαψωτιστική συζήτηση:

Στο σημείο αυτό παραθέτουμε μια περιεκτική διαψωτιστική συζήτηση, όπως έγινε από εκπαιδευτικό σύμβουλο και ένα περίπου 13χρονο αγόρι.

Η συζήτηση αυτή δεν αποτελεί συνταγή ή κανόνα που πρέπει να ακολουθηθεί, αλλά θα μπορούσε να δημιουργήσει το έναυσμα για μια εποικοδομητική επαφή και επικοινωνία με τον έφηβο.

Η συζήτηση αυτή έχει διαμορφωθεί κάπως διδακτικά. Στην πράξη ήταν μοιρασμένο σε πολλές

συζητήσεις, εδώ έχει συμπτυχθεί σε μια λεπτομερή συνομιλία, έχει δοθεί προσοχή ώστε να αναφερθούν όλα τα σημαντικά σημεία.

“Ο περίπου 13χρονος Φέλιξ έρχεται σε εκπαιδευτικό σύμβουλο, γιατί στο σπίδι δημιουργεί δυσκολίες με το άκαμπτο πείσμα του. Στη διάρκεια των ψυχολογικών συζητήσεων πιάνεται κάποια μέρα το σεξουαλικό πρόβλημα.

- *Εκπαιδευτικός σύμβουλος:*

Πές μου Φέλιξ, έχεις σκεπτεί ποτέ από που έρχονται τα παιδιά; Από πού ήλθες εσύ ή εγώ; ή όλοι οι άλλοι άνθρωποι;

- *Φέλιξ:*

Όχι - ή μάλλον ναί.

- *Σύμβουλος:*

Εσείς τα γόρια μιλάτε στο σχολείο γι' αυτό το θέμα; Μιλάτε για τους άνδρες και τις γυναίκες, ποιά είναι η διαφορά ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες ή ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια;

- *Φέλιξ:*

Τί εννοείτε η διαφορά;

- *Σύμβουλος:*

Να, οι γυναίκες έχουν διαφορετική εμφάνιση από τους άντρες. Τί είναι διαφορετικό; τί λέτε εσείς τα αγόρια γι' αυτό;

- *Φέλιξ:*

Μερικοί κάνουν αστεία. Τελευταία με ρώτησε ένας: Ποιά είναι η διαφορά ανάμεσα στη Ζυρίχη και σε μια γυναίκα;

- *Σύμβουλος:*

Δεν το ξέρω ούτε κι εγώ.

- *Φέλιξ: (χαμογελώντας)*

Η Ζυρίχη έχει μόνο ένα "Γαλατόλοφο" (Milchbuch, Γαλατόλοφος, συνοικία και στάση των τράμ στη Ζυρίχη).

- *Σύμβουλος:*

'Α! αυτός εννοούσε ότι οι γυναίκες έχουν δύο στήθη. Ναί, αυτή είναι μια διαφορά ανάμεσα στον άντρα και στη γυναίκα - οι άντρες δεν έχουν στήθη, έχουν δηλαδή θηλές στο στήθος, όπως οι γυναίκες, αλλά οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερο στήθος. Το έχει δει καμιά φορά;

- *Φέλιξ:*

'Οχι ακόμη. Το βλέπει κανείς με τα ρούχα.

- *Σύμβουλος:*

'Οχι μόνο με τα ρούχα. Οι ζωγράφοι ζωγραφίζουν συχνά τον άνθρωπο χωρίς ρούχα, γιατί το ανθρώπινο σώμα είναι τόσο ωραίο. Το ίδιο κάνουν και οι γλύπτες, θα έχεις σίγουρα δει τέτοια αγάλματα, τέτοιες γυναικείες παραστάσεις.

- *Φέλιξ:*

Τις βλέπει κανείς στο πάρκο ή στη λίμνη.

- *Σύμβουλος:*

Κοίταξε, εδώ έχω ένα τεύχος, που έχει καλλιτεχνικές φωτογραφίες από πίνακες. Οι καλλιτέχνες έχουν παραστήσει τις γυναίκες όπως είναι στην πραγματικότητα. Αυτή είναι μια φωτογραφία ενός μεγάλου Ιταλού ζωγράφου, που έζησε πριν από μερικούς αιώνες: κοίταξε, πόσο ωραία είναι ζωγραφισμένη αυτή η γυναίκα. Εδώ είναι τα στήθη - είναι μεγαλύτερα απ' ό,τι στον άνδρα. (Το τεύχος είναι περιοδικό τέχνης με κατάλληλες φωτογραφίες). Εξάλλου, το ίδιο συμβαίνει και με τα ζώα. Η αγελάδα έχει ένα μαστό απ' όπου βγαίνει το γάλα. Βλέπεις λοιπόν γιατί και οι γυνακες έχουν μεγαλύτερα στήθη.

- *Φέλιξ:*

Είναι για να μπορούν να δίνουν γάλα στα παιδιά.

- *Σύμβουλος:*

Σωστά. Όταν το παιδί είναι πολύ μικρό, δεν μπορεί να ψάει τίποτα το στερεό. Αυτό όμως έχει προβλεφθεί καλά, μόλις η γυναίκα αποκτήσει ένα μικρό παιδάκι, υπάρχει μέσα στο στήθος της γάλα, και το παιδί μπορεί να το βυζαίνει και να πίνει. Οι άντρες δεν έχουν γάλα στο στήθος, μόνο η μητέρα μπορεί να ταΐσει το παιδί της με γάλα. Όταν ήσουν μικρός, ήπιες και συ γάλα από το στήθος της μητέρας σου.

- *Φέλιξ:*

Αυτά τα παιδιά τα λένε "βυζανιάρικα".

- *Σύμβουλος:*

Ναί. Και τώρα κάτι άλλο. Ποιά διαφορά υπάρχει ακόμα ανάμεσα στον άντρα και και τη γυναίκα; Ανάμεσα σ' ένα αγόρι και ένα κορίτσι;

- *Φέλιξ:*

(Δείχνοντας την ηβική χώρα της γυναίκας στη φωτογραφία) Και εδώ οι γυναίκες είναι διαφορετικές.

- *Σύμβουλος:*

Πώς είναι διαφορετικές;

- *Φέλιξ:*

Ένα αγόρι έχει ένα ίσιο κουλουράκι, ένα κορίτσι στρογγυλό.

- *Σύμβουλος:*

Ναι καλά το λές. Στα κορίτσια δεν είναι όπως στα αγόρια. Το έχεις δει καμιά φορά;

- *Φέλιξ:*

Κάποτε μια φορά ... πάει πολύς καιρός.

- *Σύμβουλος:*

Θα στο δείξω αργότερα σε φωτογραφίες. Αλλά σε ρώτησα και προηγουμένως, από πού έρχονται στην πραγματικότητα τα παιδιά; Μπορείς να μου το πείς;

- *Φέλιξ:*

Μεγαλώνουν μέσα στη μητέρα, στην κοιλιά της. Γι' αυτό είναι τότε οι γυναίκες τόσο χοντρές.

- *Σύμβουλος:*

Αυτό το ονομάζουμε εγκυμοσύνη. Όταν μια γυναίκα έχει μέσα της ένα παιδί αυτό μεγαλώνει και γι' αυτό εξογκώνεται η κοιλιά της. Μερικά παιδιά γελάνε όταν βλέπουν μια έγκυο γυναίκα,

αλλά φυσικά εδώ δεν υπάρχει τίποτα για γέλια. Έτσι ήταν και η μητέρα σου, όταν είχε εσένα το ίδιο και η δική μου.

Τώρα, πόσο καιρό είναι το παιδί στην κοιλιά της γυναίκας, και πώς βγαίνει έξω;

- *Φέλιξ:*

Εννέα μήνες - έτσι είπε ένα παιδί. Πώς βγαίνει έξω δεν το ξέρω. Οι γυναίκες πηγαίνουν στην κλινική.

- *Σύμβουλος:*

Ναί, ακριβώς εννέα μήνες. Αλλά τί γίνεται στην κλινική; Βοηθάει ο γιατρός; Τί δουλειά έχει αυτός με το ζήτημα αυτό;

- *Φέλιξ:*

(Με αμηχανία), δεν ξέρω.

- *Σύμβουλος:*

Σκέψτηκες ποτέ ότι πρέπει κανείς να ανοίξει την κοιλιά της μητέρας, για να μπορέσει το παιδί να βγει έξω;

- *Φέλιξ:*

Έτσι, είπε κάποιος.

- *Σύμβουλος:*

Όχι δεν γίνεται έτσι. Το παιδί έρχεται από κάτω, ανάμεσα από τους μηρούς της μητέρας. Για το σκοπό αυτό υπάρχει εδώ ένα άνοιγμα. Θα σου το δείξω σε μερικές αναπαραστάσεις. Τώρα κοίταξε τη διαφορά υπάρχει ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα. Εδώ είναι το "ίσιο κουλουράκι", που το ονομάζουμε γεννητικό όργανο, μ' αυτό το όργανο μπορεί κανείς να κάνει επίσης το "νερό του" - βλέπεις εδώ το νεφρό, όπου μαζεύεται το νερό και εδώ πίσω το έντερο και το τέλος του. Στη γυναίκα λοιπόν υπάρχει πρώτα το νεφρό με τον ουρητήρα, μετά έρχεται το γεννητικό της όργανο (δηλαδή το "στρογγυλο κουλουράκι) και μετά το έντερο. Στα γεννητικά όργανα της γυναίκας υπάρχει στο εσωτερικό της κοιλιάς η λεγομενη μήτρα, εκεί μέσα μεγαλώνει το παιδί. Στη φωτογραφία αυτή είναι ακόμη πολύ μικρή, όταν όμως το παιδί μεγαλώσει, μεγαλώνει κι αυτή. Τελικά φαίνεται έτσι, όπως το βλέπεις στην τρίτη παράσταση. Μετά από εννέα μήνες περίπου το παιδί βγαίνει από εδώ κάτω, βλέπεις, με το κεφάλι μπροστά. Αυτό

γίνεται στην κλινική, και ο γιατρός είναι παρών για να γίνουν όλα κανονικά.

- *Φέλιξ:*

(Παρατηρεί σιωπηλά και με μεγάλο ενδιαφέρον τις παραστάσεις).

- *Σύμβουλος:*

Τί φαντάζεσαι με την τρίτη παράσταση;

- *Φέλιξ:*

Πώς μπορεί να βγεί το παιδί από εδώ;

- *Σύμβουλος:*

Ναί, φαίνεται πολύ στενό, έτσι δεν είναι; Και όμως βγαίνει άνετα. Πρέπει να ξέρεις ότι αυτό το όργανο τεντώνεται - όταν συμπληρωθούν οι εννέα μήνες, αυτό το άνοιγμα πλαταίνει κατά τέτοιο τρόπο, ώστε το παιδί περνάει έξω με το κεφάλι μπροστά. Μόλις βγεί έξω μπορεί κανείς να το πλύνει, αναπνέει, μ' ένα λόγο ζει.

- *Φέλιξ:*

Στην κοιλιά της μητέρας δεν αναπνέει;

- *Σύμβουλος:*

'Όχι, εκεί δεν αναπνέει ούτε τρώει ακόμη. 'Ό,τι χρειάζεται το παίρνει από το αίμα της μητέρας.

- Φέλιξ:

Πώς είναι δυνατόν;

- Σύμβουλος:

Ναί, έτσι είναι. Αργότερα θα στο εξηγήσω καλύτερα. Τώρα όμως κάτι άλλο. Πώς γίνεται να μεγαλώνει το παιδί στην κοιλιά της μητέρας; Πρέπει να βάλει κανείς ένα κομμάτι ζάχαρι στο παράθυρο; Ή τίποτε άλλο;

- Φέλιξ:

Δεν ξέρω.

- Σύμβουλος:

Σίγουρα κάτι θα έχεις ακούσει. Σκέψου μόνο τα φυτά: πως αποκτούν αυτά παιδιά, πως πολλαπλασιάζονται.

- Φέλιξ:

Ο δάσκαλος μας, μάς το είπε στην φυτολογία. Όταν η μέλισσα παίρνει το μέλι, παίρνει από τον ύπερο του φυτού και γύρη και μεταφέρει αυτή τη γύρη και στα άλλα φυτά.

- Σύμβουλος:

Ναί, αυτή τη διαδικασία την ονομάζουμε γονιμοποίηση. Και πώς γίνεται με τα ζώα; Πχ. με τις κότες;

- Φέλιξ:

Γεννούν αυγά και τα κλωσσουν.

- Σύμβουλος:

Μέχρι που βγαίνουν τα πουλάκια. Αυτό συμβαίνει και με πολλά άλλα ζώα. Όλα τα πουλιά γεννούν τέτοια αυγά. Άλλα πλάσματα έχουν βέβαια αυγά, αλλά τα κρατούν στο εσωτερικό του σώματός τους, η γυναίκα θα μπορούσε να πει κανείς "κλωσσά" το παιδί μέσα της. Εκεί είναι καλύτερα προφυλαγμένο. Το ίδιο συμβαίνει πχ. και με τις γάτες, τα σκυλιά, την αγελάδα κλπ. - Επίσης, και στον άνθρωπο δεν είναι διαφορετικά. Και η μητέρα έχει μέσα της ένα μικρό αυγό και απ' αυτό αναπτύσσεται το παιδί. Τώρα θα πεις βέβαια, τί ρόλο παίζει στις κότες και στο κλώσσημα τους ο κόκορας; Τί κάνει αυτός;

- Φέλιξ:

Έχει σπέρμα.

- Σύμβουλος:

Πολύ σωστά. Από τα αυγά και μόνο δεν θα έβγαιναν πουλάκια. Πρέπει - όπως στα λουλούδια - να γίνει μια γονιμοποίηση. Γι' αυτή δίνει ο κόκορας το σπέρμα και η κότα το αυγό. Σίγουρα θα

έχει περιεργαστεί κανένα ορνιθοτροφείο στην εξοχή. Κάπου-κάπου ο κόκορας πηδάει πάνω στην κότα και της δίνει το σπέρμα με το γεννητικό του όργανο.

- *Φέλιξ:*

Ναι, με τον ταύρο και την αγελάδα, συμβαίνει το ίδιο. Ήμουν μια φορά στη θεία μου, που έχει ένα αγρόκτημα. Εκεί είδα πως οδηγούν τον ταύρο στην αγελάδα. Μετά αυτός πήδηξε πάνω της - δεν μπόρεσα να το δω ακριβώς, έγινε πολύ γρήγορα.

- *Σύμβουλος:*

Ο ταύρος καβαλλάει την αγελάδα και ταυτόχρονα της δίνει το σπέρμα. Το ίδιο γίνεται και με το άλογο και τη φοράδα. Ή με τα σκυλιά αυτό μπορεί να το παρατηρήσει κανείς καμιά φορά στο δρόμο.

- *Φέλιξ:*

Το έχω δει.

- *Σύμβουλος:*

Αν πραγματοποιηθεί η γονιμοποίηση, αν δηλαδή πάει ένα σπέρμα στο αυγό, από τα δύο αυτά αναπτύσσεται το παιδάκι, το μοσχάρακι, το σκυλάκι, κλπ.

- *Φέλιξ:*

Τα σκυλιά και οι γάτες γεννούν πολλά μικρά κάθε φορά.

- *Σύμβουλος:*

Ναί. Κατάλαβες πως γίνεται με το σπέρμα και το αυγό;

- *Φέλιξ:* Ναί.

- *Σύμβουλος:*

Ας προχωρήσουμε ένα βήμα πιο πέρα. Πώς γίνεται με τον άνθρωπο;

- *Φέλιξ:*

Αυτό δεν το ξέρω.

- *Σύμβουλος:*

Στον άνθρωπο τα αυγά αναπτύσσονται στη γυναίκα και τα σπέρματα στον άντρα. Ξέρεις πως αναπτύσσονται τα σπέρματα στον άντρα; Στο γεννητικό του όργανο, έχει ένα σακουλάκι, όπου μέσα υπάρχουν δύο σώματα σαν αυγά, οι όρχεις. Εκεί αναπτύσσεται το σπέρμα. Η γυναίκα έχει στο εσωτερικό του σώματος μια ωθήκη, όπου σχηματίζονται τα αυγά. Εδώ μπορείς να τα δεις όλα καθαρά. Στους όρχεις παράγεται το σπέρμα, στην ωθήκη τα αυγά. Τα αυγά και τα σπέρματα είναι

στον άνθρωπο πάρα πολύ μικρά, δεν μπορεί κανείς να τα δει με το μάτι. Πρέπει να έχει κανείς ένα μικροσκόπιο. Πώς συναντιούνται τώρα τα αυγά με το σπέρμα; Το έχεις σκεφτεί καμιά φορά;

- *Φέλιξ*: (με αμηχανία) όχι

- *Σύμβουλος*:

Οι ψίλλοι σου στο σχολείο δεν έχουν μιλήσει ποτέ γι' αυτό;

- *Φέλιξ*:

Λένε μόνο αστεία.

- *Σύμβουλος*:

Τί αστεία; Για πές μου ένα απ' αυτά;

- *Φέλιξ*:

Ενας ρωτάει: Τί κοινό έχουν το βρακί της γυναίκας και το ψράγμα στη σιδηροδρομική διάβαση; Και άλλος απαντάει: Και τα δύο κατεβαίνουν όταν έρχεται το "κόκκινο βέλος" (ταχύ τραίνο) - Μεταχειρίζονται επίσης και μερικές άσεμνες λέξεις.

- *Σύμβουλος*:

Αυτά είναι μόνο αστεία. Όσο για τις άσεμνες λέξεις, δεν είναι κακό να τις ξέρει κανείς. Κακό είναι να νομίζει κανείς ότι μ' αυτές τα ξέρει

όλα. Αυτό θα ήταν πολύ παιδικό. Χρησιμοποιείτε επίσης και τη λέξη "βατεύω".

- *Φέλιξ*: Ναι.

- *Σύμβουλος*:

Αυτή η λέξη προέρχεται από την συνουσία των πουλιών. Από τα προηγούμενα μπορείς τώρα να καταλάβεις ότι οι άνθρωποι κάνουν στην πραγματικότητα ό,τι και τα ζώα, όταν θέλουν να αποκτήσουν παιδιά. Όταν ο πατέρας και η μητέρα επιθυμούν ένα παιδί, συνενώνονται, δηλαδή ο πατέρας εισάγει το όργανό του σ' αυτό της μητέρας και αφήνει σπέρμα στην μήτρα, όπου ήδη υπάρχει ένα αυγό. Με τον τροπο αυτό έγινες κι εσύ και εγώ και όλοι οι άνθρωποι. Το καταλαβαίνεις;

- *Φέλιξ*:

Ναι το καταλαβαίνω.

- *Σύμβουλος*:

Φυσικά, όλα αυτά συμβαίνουν, όταν είναι κανείς μεγάλος. Τότε θα βρείς μια ψίλη, που θα την αγαπάς - τότε θα είσαι κι εσύ πια ένας άντρας, θα παντρευτείτε και μετά οι δύο σας, θα κάνετε παιδιά, έτσι δεν είναι;

- Φέλιξ:

Ναί, αλλά πριν παντρευτώ πρέπει να μάθω ένα επάγγελμα.

- Σύμβουλος:

'Εχεις δίκιο, θα γίνει κι αυτό. Αλλά τώρα θα ήθελα να σου εξηγήσω κάτι ακόμα. Ξέρεις, κάπου-κάπου συμβαίνει να ερεθίζεται κανείς στο γεννητικό του όργανο, έχει κανείς ορισμένες αισθήσεις, ενοχλείται. Μερικές φορές οι νεαροί το κάνουν μόνοι τους, ερεθίζονται τόση ώρα στο όργανό τους, μέχρι που φτάνουν σε μεγάλο ερεθισμό. Το έχεις κάνει καμιά φορά ή έχεις ακούσει γι' αυτό;

- Φέλιξ: (σιωπά και κοκκινίζει)

- Σύμβουλος:

Αυτό λέγεται αυτοϊκανοποίηση, αυνανισμός. Τί λένε τα αγόρια γι' αυτό; Επιτρέπεται να το κάνει κανείς ή όχι;

- Φέλιξ:

Είναι αμαρτία και φέρνει αρρώστεια.

- Σύμβουλος:

Από τι αρρωσταίνει κανείς;

- *Φέλιξ:*

Δεν ξέρω ακριβώς.

- *Σύμβουλος:*

Άκουσε καλά, Φέλιξ - αυτό είναι πολύ σπουδαίο. Όταν ερεθίζεται κανείς μόνος του, δεν είναι ούτε αμαρτία ούτε βλαβερό. Δεν πειράζει καθόλου. Μ' αυτό δεν εννοώ ότι πρέπει να υπερβάλλει κανείς, αλλά αν φτάνει σε αυτό, είναι εντελώς φυσικό. Κάθε αγόρι και κάθε κορίτσι το κάνουν αυτό από καιρό σε καιρό. Σαν παιδί το έκανα κι εγώ, και δεν με έβλαψε. Καταλαβαίνεις;

- *Φέλιξ:* Ναι.

- *Σύμβουλος:*

Πρέπει να το καταλάβεις καλά. Μην στενοχωριέσαι, αν καμιά φορά ερεθίζεσαι στο "όργανό" σου.

Στα κατοπινά χρόνια θα συμβαίνει συχνότερα, αυτό όμως είναι εντελώς φυσικό και κανονικό. Κανένας δεν αρρώστησε ποτέ απ' αυτό, και ούτε αμαρτία είναι.

- *Φέλιξ:*

Τότε γιατί το λένε;

- *Σύμβουλος:*

Γιατί πολλοί δεν το ξέρουν καλά. Εσύ όμως να έχεις εμπιστοσύνη σ' αυτό που σου λέω εγώ, αυτό είναι αλήθεια. Σήμερα σου είπα γενικά όλη την αλήθεια, σου περιέγραψα τα πράγματα όπως συμβαίνουν στην πραγματικότητα. Τώρα είσαι αρκετά μεγάλος, για να μπορεί κανείς να συζητά ανοιχτά μαζί σου. Οι γονείς περίμεναν μέχρι τώρα, γιατί πριν ίσως να μην τα καταλάβαινες. Εγώ όμως είδα ότι είσαι αρκετά ώριμος και λογικός, για να μπορέσω να μιλήσω με σένα στα σοβαρά.

Σου έχει μείνει τίποτα σκοτεινό;

- *Φέλιξ:* Οχι.

- *Σύμβουλος:*

Σκέψου τα όλα μια φορά ακόμα. Αργότερα μπορείς να με ξαναρωτήσεις. Θα σου δώσω πάντα ακριβή πληροφορία. Για ό,τι σε απασχολεί ή σε ανησυχεί μπορείς να έλθεις σε μένα και θα σου απαντήσω" (Γιόζεφ Ράτνερ, Μετάφραση Γιώργου Βαμβαλή, "Ανατρέψω σωστά το παιδί μου", σελ. 165-173).

ε. Η σεξουαλική αγωγή στην Ελλάδα.

Αποτελέσματα μια εμπειρικής έρευνας σε γονείς, εκπαιδευτικούς και εφήβους

Βασικά ερωτήματα και μέθοδος της έρευνας

Η σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή, ευρύτατο πεδίο ψυχοπαιδαγωγικής έρευνας, αποτελεί συγχρονως και μια ιδιαίτερα ευαίσθητη και δυσπρόσιτη περιοχή προβληματισμού για τα παιδιά, τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς. Γι' αυτό κάθε ολοκληρωμένη ερευνητική προσέγγιση, για να έχει μια ολική θεώρηση των σχετικών θεμάτων, πρέπει να αντλεί τις πληροφορίες και από τις τρεις αυτές βασικές ομάδες υποκειμένων.

Λιγότερο έχει ερευνηθεί η πλευρά των γονέων και των εκπαιδευτικών μια και δεν έχουμε μέχρι σήμερα επισημάνει μια ολοκληρωμένη μελέτη που να παρουσιάζει τις στάσεις και τις εκτιμήσεις των βασικών αυτών φορέων της σεξουαλικής αγωγής σε ευρεία αντιπροσωπευτική κλίμακα.

Οι γονείς ωστόσο και οι εκπαιδευτικοί είναι τα πρόσωπα που περισσότερο από κάθε άλλον βρίσκονται κοντά στα παιδιά και τους νέους και

αντιμετωπίζουν καθημερινά τα προβλήματα που παρουσιάζει η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή τους σε όλες τις ηλικίες, από την γέννηση μέχρι και την εφηβεία. Από τις δικές τους αντιλήψεις και στάσεις εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και η επίδραση που ασκούν στα παιδιά για την τελική διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους ως προς τη σεξουαλική ζωή και συμπεριφορά.

Λόγω της μεγάλης σημασίας που έχει η σωστή σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή των παιδιών και των νέων, θα παρουσιάσουμε ένα ευρύ και μακροπρόθεσμο ερευνητικό πρόγραμμα, το οποίο θα περιλάβει ως υποκείμενα παιδιά νηπιακής, παιδικής και εφηβικής ηλικίας, καθώς και φοιτητές, εκπαιδευτικούς και γονείς.

Το κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνει ένα μόνο μικρό μέρος του όλου ερευνητικού αυτού προγράμματος και αναφέρεται στις στάσεις και εκτιμήσεις των γονέων και εκπαιδευτικών (νηπιαγωγών, δασκάλων, καθηγητών) καθώς και των μαθητών Γ' Λυκείου, ως προς τα βασικά ζητήματα της σεξουαλικής ανάπτυξης και αγωγής στη χώρα μας.

Ειδικότερα, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τις απαντήσεις των γονέων και των εκπαιδευτικών στα παρακάτω ερωτήματα:

1. Ποιά σημασία αποδίδουν στην σωστή σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή των παιδιών και σε ποιό βαθμό κρίνουν ότι η οικογένεια και το σχολείο έχουν τις προϋποθέσεις (σχετική ενημέρωση και ανάλογο παιδαγωγικό κλίμα) για το έργο αυτό;
2. Από ποιά ηλικία ενδείκνυται να αρχίζει η φροντίδα για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή και ποιά περίοδος θεωρείται ως η πιο κρίσιμη;
3. Ποιά επίδραση ασκούν στο παιδί οι άσμενες σεξουαλικές σκηνές σε ταινίες, αφίσσες και έντυπα;
4. Κατά πόσο η σεξουαλική αγωγή, εκτός από την παροχή σχετικών πληροφοριών, πρέπει να επιδιώκει μια βαθύτερη κατανόηση του βασικού σκοπού της γενετήσιας λειτουργίας και των διαφυλικών σχέσεων;
5. Κατά πόσο στα Πανεπιστημιακά Τμήματα μόρφωσης των εκπαιδευτικών πρέπει να υπάρχει ειδικό μάθημα για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή;

Επιπλέον, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας σε μαθητές λυκείου ως προς τα ερωτήματα:

1. Σε ποιό βαθμό νομίζουν οι έφηβοι ότι γνωρίζουν όσα χρειάζονται σχετικά με το φύλο τους και τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο;
2. Κατά πόσο οι σχέσεις των δύο φύλων πρέπει να ρυθμίζονται από κάποιες ηθικές αρχές, και
3. Αν θα πρέπει να υπάρχει ξεχωριστό μάθημα στο σχολείο για τη σεξουαλική αγωγή;

Τα ερευνητικά αποτελέσματα που παρουσιάζουμε εδώ έχουν προκύψει από απαντήσεις που δόθηκαν στα σχετικά ερωτηματολόγια από 248 νηπιαγωγούς, 365 δασκάλους, 168 καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 358 γονείς και 232 μαθητές Γ' τάξης του Λυκείου, σύνολο 1.371 υποκείμενα.

Επειδή, η λήψη τυχαίων δειγμάτων ήταν πρακτικά αδύνατη, χρησιμοποιήθηκαν φυσικές ομάδες υποκειμένων ως συμπτωματικά δείγματα. Οι νηπιαγωγοί, οι δάσκαλοι και οι καθηγητές συμπλήρωσαν τα σχετικά ερωτηματολόγια σε φυσικές τάξεις ως επιμορφούμενοι το 1993-1994

στο Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης και στα Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα για εκπαιδευτικούς Αθηνών, Ανατολικής Αττικής, Πειραιά, Ηρακλείου και Λάρισας, ενώ οι γονείς που διαμένουν στο λεκανοπέδιο Αττικής και στην Λάρισα συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο που μεταφέρθηκε σε αυτούς μέσω εκπαιδευτικών ή μαθητών. Στο ερωτηματολόγιο των μαθητών Λυκείου συμπληρώθηκε από φυσικές τάξεις σχολείων Ρεθύμνου, Χανίων, Ηρακλείου, Αθηνών και Θεσσαλονίκης.

Ως μέθοδος έρευνας χρησιμοποιήθηκε η εφαρμογή ερωτηματολογίου με κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις, το οποίο συντάχθηκε με ειδική διαδικασία σε πέντε τύπους, ένα για κάθε ομάδα υποκειμένων. Στα ερωτηματολόγια των εκπαιδευτικών και των μαθητών συμπληρώθηκαν ομαδικά στις τάξεις τους υπό την επίβλεψη του ερευνητή ή συνεργατών του, μετά από οδηγίες για προσεκτική και αυστηρά προσωπική απάντηση σε κάθε μία από τις ερωτήσεις. Τα ερωτηματολόγια των γονέων στάλθηκαν στους γονείς και

συμπληρώθηκαν εξατομικευμένα από τους αποδέκτες τους.

Για την σύνταξη των ερωτηματολογίων έγινε προκαταρκτική συζήτηση με εκπαιδευτικούς και καταγραφή των προβλημάτων που απασχολούν σήμερα γενικά γονείς, εκπαιδευτικούς και παιδιά, καθώς και των ερωτημάτων που πρέπει και μπορεί να συμπεριληφθούν σε ερωτηματολόγια αυτού του είδους. Στη συνέχεια, έγινε η πρώτη σύνταξη και δοκιμαστική εφαρμογή των ερωτηματολογίων, καθώς και κριτική εξέτασή τους από έμπειρους ερευνητές, για να πάρουν την τελική τους μορφή, μετά από απαραίτητες τροποποιήσεις που κρίθηκαν αναγκαίες.

Αποτελέσματα της έρευνας

Σημασία της σωστής σεξουαλικής αγωγής

Η εκτίμηση για τη σημασία μιας σωστής σεξουαλικής ανάπτυξης και αγωγής γίνεται με την επεξεργασία των απαντήσεων που έδωσαν τα υποκείμενα στην ερώτηση:

Πόσο σημαντική θεωρείτε την σωστή σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή του παιδιού; Υπογραμμίστε μια από τις λέξεις: καθόλου, λίγο, πολύ, πάρα πολύ

Τα αποτελέσματα από τις απαντήσεις στην ερώτηση αυτή περιλαμβάνονται στον Πίνακα 1, από τον οποίο προκύπτει ότι και οι τέσσερις ομάδες υποκειμένων (νηπιαγωγοί, δάσκαλοι, καθηγητές, γονείς) κρίνουν ως πολύ ή πάρα πολύ σημαντική μια σωστή σεξουαλική αγωγή. Συγκεκριμένα τα ποσοστά των απαντήσεων αυτών στις νηπιαγωγούς είναι 27% και 73% αντιστοίχα, στους δασκάλους 16% και 84%, στους καθηγητές 31% και 65%, στους γονείς 24% και 74% και στο σύνολο 23% και 75%. Ελάχιστα από τα υποκείμενα των τεσσάρων ομάδων (συνολικά 13) αποδίδουν λίγη ή καθόλου σημασία.

Από το στατιστικό υπολογισμό του βαθμού συμφωνίας μεταξύ των τεσσάρων ομάδων (νηπιαγωγών, δασκάλων, καθηγητών και γονέων) διαπιστώθηκε ότι οι μέσοι όροι των τεσσάρων δειγμάτων δεν διαφέρουν συστηματικά, που σημαίνει ότι υπάρχει στατιστικώς σημαντική

συμφωνία μεταξύ τους. Τόσο οι Έλληνες εκπαιδευτικοί, όσο και οι γονείς συμφωνούν επομένως ότι η σωστή σεξουαλική αγωγή και ανάπτυξη των παιδιών έχει ιδιαίτερα μεγάλη σημασία, πράγμα που σημαίνει ότι είναι θέμα που πρέπει να μελετηθεί και να αντιμετωπιστεί με την πρέπουσα σοβαρότητα.

Η οικογένεια ως φορέας σεξουαλικής αγωγής

Η εκτίμηση των υποκειμένων για την οικογένεια ως φορέα σεξουαλικής αγωγής γίνεται με την επεξεργασία των απαντήσεων στην ερώτηση:

Σε ποió βαθμό νομίζετε ότι η σημερινή οικογένεια έχει γενικά τις προϋποθέσεις (σχετική ενημέρωση και ανάλογο παιδαγωγικό κλίμα), για να προσφέρει σωστή σεξουαλική αγωγή; Υπογραμμίστε μια από τις λέξεις: καθόλου, λίγο, πολύ, πάρα πολύ

Τα αποτελέσματα από τις απαντήσεις στην παραπάνω ερώτηση παρουσιάζονται στον Πίνακα 2, από τον οποίο προκύπτει ότι οι τέσσερις ομάδες υποκειμένων κρίνουν ότι η σημερινή οικογένεια

έχει τις απαραίτητες προϋποθέσεις σε χαμηλό βαθμό. Συγκεκριμένα, τα ποσοστά για την διαβάθμιση καθόλου ή λίγο στις νηπιαγωγούς είναι 87%, στους δασκάλους 87%, στους καθηγητές 87%, στους γονείς 66% και στο σύνολο 80%. Διαπιστώνεται ομοφωνία μεταξύ των εκπαιδευτικών, ενώ διαφωνούν κάπως οι γονείς. Πάντως η αξιολόγηση παρουσιάζει την ελληνική οικογένεια να μη διαθέτει σε ικανοποιητικό βαθμό τις προϋποθέσεις, για να ασκήσει σωστή σεξουαλική αγωγή. Και τίθεται επομένως, το ερώτημα τί πρέπει να γίνει για να εξασφαλιστούν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις και να καταστεί η οικογένεια, ο φυσικός χώρος, στον οποίο το παιδί θα δεχθεί τις θετικές επιδράσεις για τη σεξουαλική του ανάπτυξη;

Το σχολείο ως φορέας σεξουαλικής αγωγής

Η εκτίμηση των υποκειμένων για το σχολείο ως φορέα της σεξουαλικής αγωγής γίνεται με την επεξεργασία των απαντήσεων στην ερώτηση:

Σε ποió βαθμό νομίζετε ότι το σχολείο έχει γενικά τις προϋποθέσεις (σχετική ενημέρωση,

κατάλληλα μέσα και ανάλογο παιδαγωγικό κλίμα), για να προσφέρει σωστή σεξουαλική αγωγή; Υπογραμμίστε μια από τις λέξεις: καθόλου, λίγο, πολύ, πάρα πολύ

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των απαντήσεων στην ερώτηση αυτή. Και εδώ οι εκτιμήσεις των υποκειμένων φέρνουν το σχολείο σε χαμηλό επίπεδο. Μόνο το 14% των υποκειμένων έχει το γνώμη ότι το σχολείο έχει τις προϋποθέσεις για μια σωστή σεξουαλική αγωγή σε βαθμό πολύ ως πάρα πολύ. Αντίθετα, σε πολύ υψηλό ποσοστό που φθάνει το 86% τα υποκείμενα κρίνουν ότι το σχολείο έχει τις προϋποθέσεις αυτές σε βαθμό καθόλου έως λίγο. Τα αντίστοιχα ποσοστά στις νηπιαγωγούς είναι 71%, στους δασκάλους 92%, στους καθηγητές 94% και στους γονείς 85%. Και εδώ ο στατιστικός έλεγχος της συσχέτισης μεταξύ των ομάδων υποκειμένων έδειξε ότι υπάρχει στατιστικώς υψηλός βαθμός συμφωνίας μεταξύ τους. Τα ερευνητικά αυτά δεδομένα επισημαίνουν σοβαρή έλλειψη του Ελληνικού Σχολείου στον τομέα της σεξουαλικής αγωγής και την ανάγκη μιας

πολιτικής μέτρων που θα εξασφαλίσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις.

Πότε πρέπει να αρχίζει η σεξουαλική αγωγή;

Ζητήθηκε από τα υποκείμενα της έρευνας να πουν τη γνώμη τους ως προς την ηλικία από την οποία πρέπει να αρχίζει η φροντίδα για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή των παιδιών, επιλέγοντας μια από τις περιόδους:

- α. Βρεφική ηλικία (0-2 ετών)
- β. Νηπιακή ηλικία (3-5 ετών)
- γ. Ηλικία των 6-9 ετών
- δ. Ηλικία των 10-12 ετών
- ε. Ηλικία των 16-18 ετών

Τα ποσοστά των απαντήσεων στην ερώτηση αυτή παρουσιάζονται στον Πίνακα 4, από τον οποίο προκύπτει διαφορά γνώμων μεταξύ των ομάδων υποκειμένων ως προς το χρόνο έναρξης της σεξουαλικής αγωγής. Η γνώμη του συνόλου των υποκειμένων μοιράζεται σχεδόν μεταξύ των β, γ και δ ηλικιών με κάποια προτίμηση στη β, δηλαδή τη νηπιακή ηλικία (35%).

Ειδικότερα, το μεγαλύτερο ποσοστό των νηπιαγωγών (53%) και των δασκάλων (49%) θεωρούν τη νηπιακή ηλικία ως την καταλληλότερη, για να αρχίσει η σεξουαλική αγωγή. Αντίθετα, το ποσοστό των καθηγητών (47%) και των γονέων (33%) κρίνουν ως πιο κατάλληλη περίοδο την ηλικία των 10-12 ετών. Αξίζει να επισημανθεί πάντως ότι η βρεφική ηλικία (0-2 ετών), μια περίοδος που μονοήμερες, αλλά βαθιές επιδράσεις ασκούνται στο παιδί για την ψυχοσεξουαλική του ανάπτυξη, θεωρείται από το 18% του συνόλου των υποκειμένων ότι πρέπει να είναι η αφετηρία για την φροντίδα της σεξουαλικής ανάπτυξης και αγωγής του παιδιού. Το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο στις νηπιαγωγούς και τους δασκάλους (33% και 26% αντίστοιχα), αλλά πολύ χαμηλό στους καθηγητές και τους γονείς (2% και 6% αντίστοιχα). Διαπιστώνεται δηλαδή μια διαφορά απόψεων που μπορεί να αντανakλά μια σαφώς μεγαλύτερη ψυχολογική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση από την πλευρά των νηπιαγωγών και των δασκάλων για την σημασία που έχουν τα πρώτα χρόνια της ανάπτυξης του παιδιού.

*Η πιο κρίσιμη περίοδος για την σεξουαλική
ανάπτυξη και αγωγή*

Τα υποκείμενα ρωτήθηκαν επίσης να πουν ποιά από τις παραπάνω πέντε περιόδους ανάπτυξης είναι, κατά τη γνώμη τους, η πιο κρίσιμη για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή.

Από τον Πίνακα 5 διαπιστώνεται ότι και εδώ υπάρχει μεγάλη ποικιλία απόψεων. Στο σύνολο των υποκειμένων οι γνώμες σχεδόν μοιράζονται στις ηλικίες β, γ, δ και ε με κάποια προτίμηση της ε, δηλαδή της ηλικίας των 13-15 ετών (34%). Το μεγαλύτερο ποσοστό των νηπιαγωγών και των καθηγητών (50% και 29%) θεωρούν ως πιο κρίσιμη περίοδο την νηπιακή ηλικία (3-5 ετών) ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των δασκάλων και των γονέων (40% και 41%) κρίνουν ως πιο κρίσιμη περίοδο την ηλικία των 13-15 ετών. Από τη συνολική θεώρηση των αποτελεσμάτων πάντως συνάγεται ότι οι πιο κρίσιμες ηλικίες για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή είναι η ηλικία των 13-15 ετών (34%), η νηπιακή ηλικία (22%) και η ηλικία των 10-12 ετών (21%).

Η σεξουαλική αγωγή στη βασική μόρφωση των εκπαιδευτικών

Η γνώμη των υποκειμένων για το θέμα αυτό εκφράστηκε με τις απαντήσεις τους στην ερώτηση:

Νομίζετε ότι στα Πανεπιστημιακά Τμήματα για την μόρφωση των υποψηφίων εκπαιδευτικών πρέπει να διδάσκεται ως ξεχωριστό μάθημα η σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή του παιδιού; Υπογραμμίστε μια από τις λέξεις ΝΑΙ ή ΟΧΙ.

Από τον Πίνακα 6 προκύπτει ότι η θετική απάντηση στην ερώτηση αυτή κυμαίνεται σε πάρα πολύ υψηλά επίπεδα, 95% - 96%. Διαπιστώνεται δηλαδή ομοφωνία σχεδόν και η θέση των εκπαιδευτικών και των γονέων είναι σαφής για την ανάγκη να έχουν επαρκή ειδική γνώση οι διδάσκοντες στα νηπιαγωγεία και τα σχολεία της χώρας.

Η σεξουαλική αγωγή στο σχολείο: Ξεχωριστό μάθημα ή μέσα από τα διάφορα μαθήματα;

Για το θέμα αυτό ρωτήθηκαν οι δάσκαλοι, οι καθηγητές και οι μαθητές της Γ' Λυκείου. Τα αποτελέσματα των απαντήσεων παρουσιάζονται στους Πίνακες 7 και 8. Από τον Πίνακα 7 προκύπτει ότι οι δάσκαλοι σε ποσοστό 71% είναι σαφώς υπέρ της σεξουαλικής αγωγής στο δημοτικό σχολείο μέσα από τα διάφορα μαθήματα. Αντιθέτα, οι καθηγητές σε ποσοστό 65%, έχουν τη γνώμη ότι η σεξουαλική αγωγή στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης πρέπει να παρέχεται ως ξεχωριστό μάθημα. Ένα αρκετό ποσοστό των καθηγητών πάντως, το 35% υποστηρίζει ότι και στα σχολεία αυτά πρέπει η σεξουαλική αγωγή να περνά μέσα από τα διάφορα μαθήματα.

Οι μαθητές της Γ' Λυκείου ρωτήθηκαν επίσης αν πρέπει κατά τη γνώμη τους, να υπάρχει ξεχωριστό μάθημα στο σχολείο για την σεξουαλική αγωγή. Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους στον Πίνακα 8, σε πολύ υψηλά ποσοστά, τόσο τα αγόρια (96%), όσο και τα κορίτσια (95%), ζητούν να διδάσκεται η σεξουαλική αγωγή ως ξεχωριστό μάθημα.

Οι άσεμνες σεξουαλικές σκηνές

Ένα βασικό ερώτημα που τίθεται συχνά είναι ποιά επίδραση ασκεί στα παιδιά η θέα άσεμνων σεξουαλικών σκηνών (σε ταινίες, αφίσσες, έντυπα, ή αλλού) στη σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή τους. Ζητήθηκε και από τις τέσσερεις ομάδες υποκειμένων να απαντήσουν στην ερώτηση αυτή, υπογραμμίζοντας μία από τις λέξεις: θετική, ουδέτερη, αρνητική, δεν γνωρίζω.

Από τον Πίνακα 9, διαπιστώνεται σαφής τοποθέτηση των υποκειμένων στο θέμα αυτό, ότι δηλαδή οι άσεμνες σεξουαλικές σκηνές ασκούν αρνητική επίδραση στα παιδιά. Τα ποσοστά της απάντησης αυτής είναι: στις νηπιαγωγούς 94%, στους δασκάλους 89%, στους καθηγητές 82%, στους γονείς 86% και στο σύνολο 88%. Από το σύνολο των υποκειμένων μόνο το 1% έχει τη γνώμη ότι ασκούν θετική επίδραση και το 6% ουδέτερη, ενώ το 5% δήλωσε ότι δεν γνωρίζει.

Πληροφορίες ή κάτι πιο ουσιαστικό στην σεξουαλική αγωγή;

Σχετικά με το περιεχόμενο της σεξουαλικής αγωγής. Ζητήθηκε η γνώμη των υποκειμένων, αν εκτός από την παροχή σχετικών πληροφοριών, θα πρέπει να επιδιώκεται να κατανοούν τα παιδιά το βαθύτερο νόημα και το βασικό σκοπό της γενετήσιας λειτουργίας, καθώς και τη σημασία των σχέσεων μεταξύ των προσώπων των δύο φύλων. Η απάντηση δόθηκε με υπογράμμιση μιας από τις λέξεις ΝΑΙ ή ΟΧΙ.

Από τον Πίνακα 10 προκύπτει ότι το μέγιστο ποσοστό όλων των ομάδων υποκειμένων και του συνόλου συμφωνούν ότι η σεξουαλική αγωγή πρέπει, εκτός από τις πληροφορίες, να παρέχει και κάτι πιο ουσιαστικό για το νόημα του σεξ. Τα ποσοστά είναι 95% στις νηπιαγωγούς, 96% στους δασκάλους, 94% στους καθηγητές, 96% στους γονείς και 95% στο σύνολο. Από το σύνολο των υποκειμένων μόνο το 5% διαφωνεί με την παραπάνω θέση.

Η ανάγκη σεξουαλικής ενημέρωσης στους εφήβους

Από τους μαθητές της Γ' Λυκείου ζητήθηκε να απαντήσουν σε ποιά βαθμό νομίζουν ότι γνωρίζουν όσα χρειάζονται να ξέρουν: α) για το φύλο τους και β) για τις σχέσεις των δύο φύλων. Οι απαντήσεις τους παρουσιάζονται στους πίνακες 11 και 12. Διαπιστώνεται γενικά, ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια σε υψηλό ποσοστό κρίνουν ότι οι γνώσεις τους γύρω από τα θέματα αυτά δεν είναι ικανοποιητικές. Μόνο το 51% γενικά των εφήβων απαντούν ότι γνωρίζουν σε βαθμό πολύ αυτά που χρειάζονται να ξέρουν για το φύλο τους και το 28% όσα χρειάζονται να ξέρουν για τις σχέσεις των δύο φύλων. Και στις δύο πάντως περιπτώσεις τα αγόρια, συγκρινόμενα με τα κορίτσια, φαίνεται να νιώθουν ότι είναι πιο καλά πληροφορημένα. Τα αποτελέσματα αυτά επισημαίνουν τη μεγάλη ανάγκη να υπάρξει συστηματική οργάνωση της σεξουαλικής αγωγής στην οικογένεια και το σχολείο.

Η έρευνα και τα αποτελέσματά της πάρθηκαν αυτούσια από το βιβλίο του Α.Κ. Κακαβούλη "Σεξουαλική Ανάπτυξη και Αγωγή, σελ. 131-154,

1995. Οι Πίνακες παρατίθενται στο Παράρτημα της μελέτης μας.

Γενικά συμπεράσματα για την έρευνα

Από μια συνθετική θεώρηση των ευρημάτων της έρευνας αυτής, μπορούμε να οδηγηθούμε στα εξής κύρια συμπεράσματα:

Η σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή είναι ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα η οικογένεια, το σχολείο και τα ίδια τα παιδιά και οι νέοι, γι' αυτό και οι υπεύθυνοι φορείς, γονείς και εκπαιδευτικοί, αποδίδουν μεγάλη σημασία στο να δοθεί σωστή σεξουαλική αγωγή σε όλες τις ηλικίες.

Η σεξουαλική αγωγή πρέπει να αρχίζει από πολύ νωρίς, κυρίως από την προσχολική ηλικία, η οποία θεωρείται μια από τις πιο κρίσιμες περιόδους της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης του παιδιού.

Διαπιστώνεται ωστόσο, ότι σύμφωνα με την εκτίμηση των υποκειμένων, τόσο η οικογένεια, όσο και το σχολείο δεν διαθέτουν σε επαρκή βαθμό τις απαραίτητες προϋποθέσεις (σχετική πληροφόρηση

και ανάλογο παιδαγωγικό (κλίμα), για να προσφέρουν σωστή σεξουαλική αγωγή, ενώ οι ίδιοι οι έφηβοι κρίνουν ότι δεν γνωρίζουν αυτά που χρειάζονται να ξέρουν για το θέμα αυτό σε ικανοποιητικό βαθμό.

Τέλος, οι σκοποί και το περιεχόμενο της σεξουαλικής αγωγής δεν πρέπει να περιορίζεται απλώς στην ενημέρωση των παιδιών και των νέων για τα θέματα του σεξ, σε μια περιορισμένη και ξερή δηλαδή γνώση για τη γενετήσια ορμή, την ισοτιμία των φύλων και τις προφυλάξεις από τις δυσμενείς συνέπειες της αλόγιστης σεξουαλικής συμπεριφοράς. Παράλληλα, πρέπει να επιδιώκεται η κατανόηση του βαθύτερου νοήματος που υπάρχει στη μοναδική ομορφιά και δημιουργία του ετερόφυλου έρωτα, καθώς και η καλλιέργεια τάσεων, αξιών και αρχών που περισώζουν και εξυψώνουν αυτή τη μεγάλη και ευαίσθητη περιοχή της ανθρώπινης ψυχοβιολογικής και κοινωνικής ζωής του ανθρώπου.

στ. Ερωτήσεις - Απαντήσεις

Τα ερωτήματα αυτού του κεφαλαίου και οι απαντήσεις τους, δεν αποτελούν ένα καθιερωμένο πρότυπο συμπεριφοράς που πρέπει να ακολουθήσει κάθε γονιός ή παιδαγωγός. Είναι απλώς ένα δείγμα καλής και ολοκληρωμένης ενημέρωσης που γίνεται με ειλικρίνεια και δεν σοκάρει. Κάθε παιδί έχει την δική του προσωπικότητα, τις δικές του ανησυχίες και ευαισθησίες και τους δικούς του προβληματισμούς, ώστε να μπορέσει να κατανοήσει και να αντιληφθεί τα ερεθίσματα και τις διευκρινήσεις που του δίνονται.

Από την παιδικότητα ως την εφηβεία, η διαφοροποίηση των φύλων προκαλεί ορισμένα ερωτηματικά στους νέους. Όταν βρίσκονται σε ένα κλίμα που τους εμπνέει εμπιστοσύνη, κάνουν μερικές ερωτήσεις στους γονείς τους ή στους μεγαλύτερους τους, σε εκείνους δηλαδή που ελπίζουν ότι θα τους βοηθήσουν. Και ως εδώ όλα καλά.

Γιατί αντίθετα, ένα παιδί που δεν κάνει ερωτήσεις πάνω στο σεξ δεν πρέπει να θεωρηθεί σαν ένα παιδί που τα προβλήματα αυτού του είδους το

αφήνουν αδιάφορο, αλλά σαν ένα παιδί που διπλώνεται στον εαυτό του, τουλάχιστον σ' αυτόν τον τομέα, επειδή δεν έχει στους άλλους εμπιστοσύνη. Φοβάται ότι θα του απαντήσουν:

"Δεν είναι πράγματα για την ηλικία σου" ή ότι μπορεί και να μην του απαντήσουν. Ασυνείδητα λοιπόν πιστεύει ότι το σεξ είναι ένας τομέας "ταμπού". Μη νομίζετε ότι βοηθάτε το παιδί μ' αυτή την αντιμετώπιση των πραγμάτων.

Διαλέξαμε ορισμένες ερωτήσεις που νομίζουμε πως ρωτούν τα παιδιά πιο συχνά. Οι ερωτήσεις έχουν καταταγεί σε μια θεωρητική ηλικία από την πρώτη παιδική μέχρι την εφηβεία, από τις πιο απλές που εκφράζουν μια απλή περιέργεια, μέχρι τις περίπλοκες που κάνουν οι έφηβοι όταν έχουν προβλήματα εκλογής και συμπεριφοράς.

Σε κάθε ερώτηση μπορούμε να απαντήσουμε σε πολλά επίπεδα. Μια ερώτηση κάτω από την αφελή της εμφάνιση μπορεί να υποκρύπτει μια άλλη έννοια, και το νόημα της ίδιας ερώτησης να ποικίλλει από το ένα άτομο στο άλλο. Μας ενδιαφέρει να μπορούμε να αντιληφθούμε το βαθύτερο νόημα που βγαίνει κάτω από μια απλή ερώτηση.

Για να απαντήσουμε σωστά πρέπει να γνωρίζουμε καλά το παιδί, το κάθε τί που σκέπτεται και τον τρόπο που ζει. Χρειάζεται μια κάποια ποιότητα προσοχής και αγάπης για να αντιληφθούμε τις βαθιές ανησυχίες ενός νέου που τις κρύβει κάτω από μια μάσκα και συχνά κάτω από μια πρόσοψη ανώδυνη ή αντίθετα, προκλητική.

1. *"Πές μου μαμά, πώς γεννήθηκα;"*

Το παιδί δυσκολεύεται να φανταστεί και να διανοηθεί ότι υπήρξε ένα μικροσκοπικό μωρό από αυτά που ακούει να λένε "νεογέννητα". Ζώντας την παρούσα στιγμή και πιστεύοντας βασικά σ' εκείνο που βλέπει είναι ανίκανο να καταλάβει πως ένα παιδί μικρό αναπτύσσεται ώστε να γίνει "μεγάλος". Πιστεύει ότι ο κόσμος είναι μοιρασμένος σε "μικρούς" και σε "μεγάλους", και νομίζει ότι οι πιο γέροι είναι και οι πιο μεγάλοι. Αυτή την ερώτηση την κάνουν τα παιδιά (3-4) όταν αποκτήσουν ένα αδελφάκι ή μια αδελφούλα.

Εύκολες απαντήσεις

“Ήσουν μέσα σε ένα λάχανο” ή “σε μάζεψα από τα πέταλλα των λουλουδιών”. Με τους μύθους και τα παραμύθια ξεπερνάμε το βάθος του προβλήματος. Το παιδί ζει κοντά στην ψύση, ξέρει τα λουλούδια και δεν απορεί αν του πούμε κάτι τέτοιο, δεν ξέρει ότι υπάρχει μια σχέση με τους ανθρώπους που αγαπά. “Σ’ αγοράσαμε από έναν που πουλούσε μωρά, στην κλινική ή από το γιατρό”. Εδώ μετατοπίζουμε την ερώτηση, αλλά το γεγονός, ότι το διαλέξαμε δημιουργεί κιόλας ένα δεσμό. Το παιδί αισθάνεται ήσυχο που το διαλέξαμε μέσα από πολλά άλλα. ‘Αρα, το θέλουμε και το αγαπάμε.

Απάντηση

Η μανούλα σου είχε κάνει μια ζεστή ψωλιά μέσα στην κοιλιά της. Θέλησε να σου δώσει ζωή και βγήκες από μέσα της, όταν ήσουν αρκετά μεγάλο για να αφήσεις εκείνη την ψωλιά και να ρθείς να κοιμηθείς σε μια όμορφη κούνια με άσπρα τούλια.

2. "Πώς βγήκα από την κοιλιά σου;"

Κάνοντας αυτή την ερώτηση τα παιδιά έχουν κιόλας φανταστεί τις υποθετικές απαντήσεις. Ακόμα κι αν η μαμά τους συμπεριφέρεται με τέλεια ψυχικότητα και παρουσιάζεται μπροστά τους σαν Εύα, οι διερευνήσεις τους σταματούν κάπου γιατί δεν ξέρουν ότι στο σώμα υπάρχει κάποια σχισμή.

Τα παιδιά υποθέτουν ότι βγήκαν από τον αφαλό, που βρίσκεται στη μέση της κοιλιάς και δεν έχει καμμία συγκεκριμένη χρησιμότητα, αντίθετα από το στομα, τη μύτη, τα αυτιά, ή το πουλάκι του.

Υποψιάζονται ακόμα και τον πρωκτό που είναι μια τρύπα που τους εξάπτει την περιέργεια όταν είναι 2-3 ετών.

Φαντάζονται επίσης ότι η κοιλιά της μαμάς, έσπασε σαν σαπουνόψουσκα, ή ότι ο γιατρός πήρε ένα μεγάλο μαχαίρι και την άνοιξε. Η ποικιλία των απαντήσεων που υποθέτουν τα παιδιά δεν έχει το όμοιο της και την παρομοιάζουμε με τον πλούτο των αρχαίων μύθων.

Απάντηση

Ο Θεός έχει προβλέψει να υπάρχει ένα πέρασμα κάτω από την κοιλιά, ανάμεσα στα πόδια της μαμάς. Είναι ένα είδος διαδρόμου, όπου ο μπαμπάς άφησε το σπόρο της αγάπης, όταν παντρεύτηκε τη μαμά. Όταν έρθει η στιγμή να βγεί το μωρό από την προστατευτική του ψωλιά, βγάζει το κεφάλι για να διασχίσει αυτό το πέρασμα που ψαρδαίνει φυσιολογικά, ώσπου το μωρό να βγεί κανονικά και να βγάλει την πρώτη φωνή της νίκης. "Ουά!".

3. *"Τί γίνεται μέσα στην κοιλιά της μαμάς;"*

Απάντηση

Όταν ο μπαμπάς απόθεσε το σπόρο της αγάπης μέσα στην κοιλιά της μαμάς, ο σπόρος του συνάντησε το δικό της σπόρο κι από αυτή την ένωση έγινε ένα μικρούτσικο αυγό, πολύ πιο μικρό από το κεφάλι της καρφίτσας. Η μαμά εννιά ολόκληρους μήνες (όσο διαρκεί μια σχολική χρονιά) του έδινε φαί να ψάει και το αυγό μεγάλωνε, απόκτησε κεφάλι, καρδιά, πόδια και τελικά σχηματίστηκε ένα μωρό. Αυτό έγινε χάρις στην μεγάλη αγάπη της μαμάς που ήθελε να κάνει ένα όμορφο, γερό μωρό.

4. "Πώς μπήκα στην κοιλιά σου;"

Την ερώτηση αυτή την κάνουν γύρω στα 7-9 χρόνια τους. Αρνείται το παιδί να δεχθεί ότι γεννήθηκε από το τίποτα, το χάος, που το τρομάζει και φοβάται να ξαναγυρίσει εκεί. Ψάχνει λοιπόν να βρει όλα τα μονοπάτια που θα το σώσουν από την αγωνία, πως κάποτε δεν υπήρχε. "Πού ήμουν μπαμπά ή μαμά, όταν παντρευτήκατε;".

Απάντηση

Όταν ένας μπαμπάς και μια μαμά θέλουν ν' αγαπηθούν πραγματικά πλησιάζουν ο ένας τον άλλο, τόσο πολύ ώστε να ακούνε τους κτύπους της καρδιάς τους. Αγγίζονται σε όλο το κορμί. Εκείνη τη στιγμή, ο μπαμπάς έχει τη δύναμη να βάλει το "εργαλείο" εκείνο, που ξεχωρίζει τα αγόρια από τα κορίτσια μέσα στην σχισμή που έχει η μαμά κάτω από τα πόδια της. Η μαμά είναι τότε πολύ ευτυχισμένη γιατί αυτό είναι μεγάλο σημάδι αγάπης ανάμεσα σε έναν άντρα και σε μια γυναίκα. Εάν ο σπόρος του μπαμπά συναντήσει το αυγό της μαμάς από εκείνη τη στιγμή και μετά αρχίζει να γεννιέται ένα καινούργιο μωρό. Το αυγό στην αρχή

είναι πολύ μικρό, αλλά τίποτα δεν μπορεί να το σταματήσει από το να μεγαλώνει. Όταν λοιπόν τελειώσει αυτή η ευλαβική συνάντηση, που είναι σαν μια αστραπή, από εκείνη την ώρα αρχίζει να ζει το μικρό και να μεγαλώνει μέσα στην κοιλιά της μαμάς του.

5. *"Γιατί η αδελφούλα μου δεν έχει πουλάκι;"*

Η ερώτηση αυτή γίνεται από αγόρια 3-4 ετών και είναι η πρώτη που αγγίζει το σέξ.

Απάντηση

Έχεις αυτό το μικρό "πουλάκι" γιατί είσαι ένας μικρός άντρας σαν το μπαμπά. Η αδελφούλα σου δεν έχει "βρυσούλα" γιατί είναι ψτιαγμένη σαν την μαμά. Όταν μεγαλώσει θα κάνει στήθος, θα αγαπήσει έναν άντρα και θα γεννήσει γερά μωρά.

6. *"Γιατί ο μπαμπάς έχει τρίχες;"*

Απάντηση

Ο μπαμπάς έχει τρίχες γιατί αυτό είναι διακριτικό σημάδι των αντρών. Όταν θα γίνεις

και εσύ μεγάλος με τη σειρά σου, θα έχεις μουστάκι, μούσι και θα ξεχωρίζεις. Οι άντρες έχουν φαρδείς ώμους, χοντρά "ποντίκια", βαριά φωνή και το "μήλο του Αδάμ". Οι γυναίκες αντίθετα, έχουν λεπτό δέρμα, και μαλακό, και λίγες τρίχες στο σώμα.

7. *"Αρρωσταίνεις όταν αυνανίζεσαι;"*

Απάντηση

Ο αυνανισμός δεν έχει καμιά τρομερή συνέπεια. Είναι ένα συνηθισμένο καταφύγιο για τον έφηβο, που τα έχει τελείως χαμένα με τις μεταμορφώσεις που βλέπει στο σώμα του και την ανακαλυψη της σεξουαλικής ευχαρίστησης που μπορεί να προσφέρει στον εαυτό του με το ίδιο του το σώμα. Εάν παρουσιάζει κάποιους κινδύνους αυτοί βρίσκονται στον ψυχολογικό τομέα, όταν φυσικά συνεχίζεται και παρουσιάζει εμπόδια και φραγμούς στην κανονική εξέλιξη του παιδιού. Διαφορετικά, ο αυνανισμός οδηγεί φυσιολογικά στην κατάκτηση του άλλου σεξ. Τελικά, εάν το σέξ

είναι ένας διάλογος, ο αυνανισμός είναι μορφή μονολόγου.

8. *"Όταν μαζεύεται πολύ σπέρμα κινδυνεύει όλος ο οργανισμός;"*

Απάντηση

Αυτή η σκέψη είναι αστεία όσον αφορά το φυσιολογικό τομέα γιατί δεν υπάρχει συσσώρευση σπερματοζωαρίων στον αντρικό οργανισμό. Πράγματι, τα σπερματοζωάρια φεύγουν αμέσως μετά την παραγωγή τους, γιατί παρασύρονται από τα ούρα, ή από τις νυκτερινές εκσπερματώσεις. Είναι αλήθεια ότι μια ψυχολογική ένταση μπορεί να δημιουργήσει στο αγόρι ένα αίσθημα οδυνηρό, που αυξάνεται καμιά φορά από τις διηγήσεις των συμμαθητών του, που υπερηφανεύονται ότι έχουν πλούσια σεξουαλική δραστηριότητα. Τότε μπορούμε να κάνουμε ένα διάλογο για να αποδείξουμε ότι η σεξουαλικότητα δεν είναι αποτέλεσμα της ικανοποίησης μιας φυσικής ανάγκης, αλλά σημαίνει ακόμα τη συνάντηση και την ανακάλυψη κάποιου άλλου ανθρώπου.

9. *"Ποιά ποσότητα σπέρματος αντιστοιχεί σε κάθε εκσπερμάτωση;"*

Η ερώτηση αυτή γίνεται συχνά από τους εφήβους που η φαντασία τους τρέφεται με φαντάσματα που καταλήγουν σε φαντασιώσεις καμιά φορά εξαιτίας διηγήσεων συμμαθητών ή από ιδέες μέσα από διάφορα βιβλία.

Απάντηση

Ενας φυσιολογικός άνθρωπος εκσπερματώνει 2 έως 5 κυβικά εκατοστά σπέρματος. Αλλά ούτε η ποσότητα του σπέρματος ούτε το μέγεθος του σεξουαλικού οργάνου παίζουν ρόλο στην επιτυχία μιας σεξουαλικής πράξης. Αυτή εξαρτάται βασικά από την έλξη που βασιλεύει μέσα στο ζευγάρι.

Άλλωστε η δυνατότητα της γονιμοποίησης δεν εξαρτάται από την ποσότητα του σπερματικού υγρού, αλλά από την συγκέντρωση τη ζωηρότητα και την κινητικότητα των σπερματοζωαρίων.

10. *"Μπορεί να έχει κανείς στύσεις από εξωτερικούς ερεθισμούς;"*

Απάντηση

Ο φυσικός χαρακτήρας της στύσης πρέπει να εξηγείται στα παιδιά για να μην ντρέπονται απ' αυτό το φαινόμενο όταν καμιά φορά τους συμβεί. Οι γονείς δεν πρέπει να επιτιμήσουν το παιδί αντίθετα να επωφεληθούν από την ευκαιρία για να του εξηγήσουν τις σεξουαλικές διεγέρσεις που μπορεί να αισθανθεί.

11. *"Μπορεί το κορίτσι να κάνει μάνιο όταν έχει περίοδο;"*

Απάντηση

Ο μηνιαίος κύκλος επιβάλλεται από ενδοκρινικούς μηχανισμούς. Δεν πρόκειται ούτε για πληγή ούτε για εσωτερικό τραύμα, αλλά για ένα φαινόμενο πάρα πολύ φυσικό της κυκλικής ανανέωσης της μητρικής μεμβράνης. Τίποτα λοιπόν, δεν εμποδίζει την κοπέλα να έχει οποιαδήποτε φυσιολογική δραστηριότητα. Μπορεί

να κάνει μπάνιο στη μπανιέρα της ή ακόμα και ντους. Ένα μπάνιο στη θάλασσα ή στην πισίνα, είναι το ίδιο επιτρεπτό, εάν η θερμοκρασία του νερού δεν είναι πολύ χαμηλή.

12. "Είναι φυσικό να έχει ο άντρας μεγαλύτερες σεξουαλικές ανάγκες από τη γυναίκα;"

Απάντηση

Η ανάγκη της σεξουαλικής δραστηριότητας ποικίλει από άτομο σε άτομο, όποιο κι αν είναι το φύλο. Αυτή η ανάγκη είναι πολύ πιο έντονη όταν το άτομο είναι νεαρό.

Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η ένταση της σεξουαλικής δραστηριότητας δεν προσθέτει καμιά ανωτερότητα ή κατωτερότητα σ' ένα πρόσωπο.

13. "Όλοι μου οι συμμαθητές έχουν σεξουαλικές σχέσεις, εγώ όχι μήπως αυτό είναι ανωμαλία;"

Απάντηση

Το να μην έχει σεξουαλικές σχέσεις ένας νέος, δεν έχει τίποτα να κάνει με τη φυσική του διάπλαση. Οι ορμόνες δεν έχουν καμιά σχέση με την εκλογή του ατόμου να έχει ή να μην έχει σεξουαλικές σχέσεις. Μετά βίας είναι υπεύθυνες για ένα μέρος της ηδονής. Το υπόλοιπο περνά από τον εγκέφαλο. Η "νορμάλ" κατάσταση για τους εφήβους είναι ότι ένας μεγάλος αριθμός δεν έχει σεξουαλικές σχέσεις μόνο που οι φαντασιοπληξίες των συνομηλίκων τους είναι συχνές α' αυτόν τον τομέα.

Ποιά στοιχεία, αλήθεια, κάνουν ένα νεαρό αγόρι να έχει ή να μην έχει σεξουαλικές σχέσεις σαν τους φίλους του; Πόσο μέρος ελευθερίας ή εκλογής του μένει; Το κάνει για να νιώσει επιτέλους ότι είναι άντρας; Δεν θα ήταν όμως άντρας για τον λόγο ότι η ηδονή είναι δυνατή και δεν είναι εύκολο να την δαμάσεις; Δεν είναι πραγματικός άντρας, όταν αναλογίζεται τις ευθύνες που θα έχει αν από αυτές τις σεξουαλικές σχέσεις γεννηθεί ένα παιδί που δεν θα έχει τις δυνατότητες να ζήσει;

Φτάνει ένα αγόρι να κάνει παρέα με νεαρά κορίτσια, να έχει φιλικές σχέσεις μαζί τους και θα γνωρίσει τις αντιδράσεις τους. Δεν πρέπει να αναστατώνεται όταν οι κακές γλώσσες τον επιτιμούν για έλλειψη πείρας. Όταν έρθει η κατάλληλη στιγμή δεν θα χρειαστεί πολύς χρόνος για να ανακαλύψει την αγάπη με τον ενθουσιασμό της νεανικής του καρδιάς.

14. *"Πότε πρέπει να έχει κανείς την πρώτη του σεξουαλική εμπειρία;"*

Απάντηση

Φυσικά, μόλις ολοκληρωθεί η προεφηβεία η σεξουαλική πράξη είναι δυνατή. Αλλά αυτό δεν σημαίνει τίποτα, γιατί υπάρχει μια τεράστια απόσταση ανάμεσα στην φυσική ωριμότητα και την ψυχολογική ωριμότητα, χωρίς την οποία δεν υπάρχουν πραγματικές σχέσεις ανάμεσα στον άντρα και στη γυναίκα. Δεν υπάρχει ακριβής ηλικία για αυτή την ωριμότητα. Υπάρχουν παιδιά που αναπτύσσονται πρώιμα, ενώ άλλα σέρνουν σ' όλη τους τη ζωή μια παιδική νοοτροπία. Ο καθένας

μπορεί να απαντήσει ανάλογα με τον χαρακτήρα του και μ' αυτό που περιμένει από το σέξ.

*15. "Πώς το καταλαβαίνεις ότι είσαι
ερωτευμένος, η μεγάλη αγάπη της ζωής μου
θα είναι αληθινή;"*

Η ερώτηση αυτή γίνεται συχνά από τον έφηβο, αλλά πιο συχνά ακόμη από την έφηβη, μόλις αρχίσουν τα πρώτα ερωτικά σκιρτήματα. Όποια κι αν είναι η ηλικία των παιδιών που θα κάνουν μια τέτοια ερώτηση οφείλουμε να την αντιμετωπίσουμε με σεβασμό και όχι με ειρωνεία.

Το ν' αγαπάς και να το συνειδητοποιείς για πρώτη φορά στη ζωή, είναι κάτι υπέροχο και σοβαρό και δεν είναι δυνατό να προδικάσεις το μέλλον αυτής της αγάπης.

Είναι αγάπες που διαρκούν όσο ένα τριαντάφυλλο. Ξεψυλλίζονται από μόνες τους είτε γιατί δεν είναι αμοιβαίες, είτε γιατί η κοπέλα ήταν ερωτευμένη με ένα όνειρο, μ' ένα ιδανικό, παρά με το ίδιο το αγόρι, ή απλούστατα γιατί δεν ήταν ώριμη ακόμα. Δεν ενδιαφέρει. Η πρώτη αγάπη είναι ένα ορόσημο ακόμα κι αν αργότερα το

αναλογίζεται κανείς με κάποιο χιούμορ ή συγκίνηση. Θα μείνει μέσα στις αναμνήσεις σε μια θέση προνομιακή με την φρεσκάδα της νιότης, με την πρώτη ανακάλυψη των απαιτήσεων του κορμιού με την γενναιοδωρία αυτής της ηλικίας.

Υπάρχουν αγάπες αμοιβαίες, βαθιές, μακροχρόνιες, που τυχαία περιστατικά της ζωής, χωρισμοί, πολλές φορές για ένα μικρό τίποτα, τις σπάζουν με αγριότητα. Η πληγή θα αργήσει να γιατρευτεί και το σημάδι θα μείνει ανεξίτηλο. Δυστυχώς, δεν υπάρχει κανένας κανόνας και κάθε έρωτας είναι μια ξεχωριστή περιπέτεια. Καταλαβαίνουμε ότι είμαστε ερωτευμένοι όταν το συνειδητοποιούμε. Μπορούμε να μιλάμε για αγάπη όταν έχουμε την βεβαιότητα ότι είναι αμοιβαία, οπωσδήποτε αυτό είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση για να ζήσει και να διαρκέσει. Στη συνέχεια, μόνο ο χρόνος μπορεί να δώσει την απάντηση".

(Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση" Πώς θα αντιμετωπίσουν οι γονείς τις ερωτήσεις πάνω στα σεξουαλικά θέματα που ασφαλώς θα τους θέσουν κάποια μέρα τα παιδιά τους" Υπό των ιατρών Marc

Poissonnik, Claude Sentilhes, Claire Nesin &
Paul Vesin, 1978).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V.

ΕΞΩΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΝ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ

α. Σχολείο και Σεξουαλική αγωγή

Με την αγωγή που παίρνει ο έφηβος αντιλαμβάνεται την βασική ανάγκη να ανήκει σε κάποιον, να αγαπάει και να αγαπιέται, ενώ παράλληλα μαθαίνει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του και συγχρόνως σέβεται τα δικαιώματα των άλλων. Έχοντας την κατάλληλη αγωγή, κυρίως από το σπίτι τους, οι έφηβοι σέβονται τον εαυτό τους και τους άλλους, γίνονται υπεύθυνα άτομα στην κοινωνία και αποφεύγουν οξύτητες, που βλάπτουν τους ίδιους και τους συνανθρώπους τους.

Ο ρόλος των μεγαλύτερων συνίσταται στην αναθεώρηση της στάσης τους, έτσι ώστε να μπορούν να πλησιάσουν ευκολότερα τους νέους, να καταλάβουν τα προβλήματα και τις αδυναμίες τους

και στη συνέχεια να είναι σε θέση να τους μεταδώσουν τα στοιχεία της γενετήσιας αγωγής.

Αυτοί που διδάσκουν το μάθημα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης πρέπει να έχουν την ικανότητα να πλησιάζουν τους νέους με φιλικό τρόπο, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη τους και επιπλέον να έχουν τις απαραίτητες γνώσεις, για να διδάξουν και να απαντήσουν σε ερωτήσεις πάνω σε διάφορα θέματα, όπως της ανάπτυξης του εφήβου, των σεξουαλικών επαφών, του αυνανισμού, της ομοφυλοφιλίας, της αντισύλληψης, της αναπαραγωγής του ανθρώπου, της έκτρωσης, των αφροδισιακών νόσων κλπ.

Γονείς, παιδαγωγοί, γιατροί, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί και σπουδαστές, θα πρέπει να εκπαιδεύονται με ειδικά προγράμματα, έτσι ώστε να μπορούν να διδάξουν στους νέους το μάθημα της γενετησιακής αγωγής.

Στην ξεχωριστή αντίληψη, που έχει ο κάθε έφηβος, γύρω από το σέξ, συντελεί σε μεγάλο βαθμό η οικογένεια κι αυτό γιατί οι γονείς κατά κανόνα θέλουν τα παιδιά τους να μεγαλώσουν σύμφωνα με τα δικά τους πρότυπα. Για να υπάρχει επομένως,

ομοιομορφία και σωστή αντίληψη γύρω από τα θέματα της γενετησιακής αγωγής, η εκπαίδευση πρέπει να αρχίζει από τους μεγαλύτερους, οι οποίοι στη συνέχεια θα είναι σε θέση να διδάξουν σωστά τους νέους.

Παράλληλα, το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής, πρέπει να ξεκινάει με τις βασικές γνώσεις και με την πάροδο της ηλικίας να επεκτείνεται σε πιο ειδικά θέματα.

α.1 Πότε για πρώτη φορά ο άνθρωπος μαθαίνει για το σέξι .

Από μελέτες, που έγιναν στην Αγγλία, βρέθηκε ότι μεταξύ της ηλικίας 6ου-7ου έτους, το παιδί αρχίζει να αποκτά τις πρώτες εντυπώσεις γύρω από την ύπαρξη και τις διαφορές των γεννητικών οργάνων μεταξύ των δύο φύλων. Οι εντυπώσεις αυτές, σχηματίζονται νωρίτερα σε παιδιά, που έχουν αδέρφια αντιθέτου φύλου. Αργότερα, μερικά παιδιά έχουν την τύχη να ενημερώνονται από τους γονείς τους, ή να επιμορφώνονται σε θέματα αναπαραγωγής στο σχολείο.

Μια άλλη μελέτη, πάλι από την Αγγλία, δείχνει ότι στα 1.500 παιδιά, ηλικίας 15-19 ετών και των δύο φύλων, είχαν μάθει για θέματα αναπαραγωγής. Από την ίδια μελέτη φαίνεται ότι η εκπαίδευση στο σχολείο σχετικά με την αντισύλληψη αρχίζει κατά μέσο όρο στα 14 χρόνια (Πίνακας 1.1 και Πίνακας 1.2) (Κρεατσάς Γεώργιος, "Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση, σελ. 141-146).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1 Το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής σε διάφορες Ευρωπαϊκές χώρες (Ταξινομήση με βάση την αποδοχή της και τη νομική της κάλυψη)

α/α	Σεξουαλική αγωγή	Χώρες
I	Υποχρεωτική σε όλα τα σχολεία	Δανία, Σουηδία, Γερμανία, Τσεχοσλοβακία
II	Αποδεκτή και καλυμμένη νομοθετικά	Πολωνία, Γιουγκοσλαβία, Γαλλία, Ελβετία, Ιταλία, Βουλγαρία
III	Επίσημα αποδεκτή, αλλά χωρίς ειδικούς νόμους	Μεγάλη Βρεταννία, ΕΣΣΔ, Κάτω Χώρες
IV	Όχι απαγορευμένη, αλλά πρακτικά δεν γίνεται	Ελλάδα, Τουρκία

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2 Πότε αρχίζει το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής σε διάφορες Ευρωπαϊκές χώρες

Σχολική Βαθμίδα	Χώρες
Νηπιαγωγείο	Δανία, Γερμανία, Σουηδία, Μεγάλη Βρεταννία
Δημοτικό Σχολείο	Δανία, Γερμανία, Σουηδία, Μεγάλη Βρεταννία
Γυμνάσιο	Γαλλία, Ιταλία, Βουλγαρία, Πολωνία

(Γεώργιος Κρεατσάς, "Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση", σελ. 20).

α.2 Η κατάσταση στην Ελλάδα, σχετικά με την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση

Επίσημη οργανωμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δε γίνεται στη χώρα μας. αν και δεν απαγορεύεται, δε γίνεται ούτε καν υπεύθυνη σεξουαλική διαψώτιση και οι περισσότεροι Έλληνες ακόμα και σήμερα ενημερώνονται και διαμορφώνουν την στάση τους, τις απόψεις τους

για την σεξουαλική ζωή ανεπίσημα περίπου, όπως και όποτε τύχει και - με λίγες εξαιρέσεις - από πρόσωπα που δεν είναι υπεύθυνα ούτε αρμόδια. Τα παιδιά αργά ή γρήγορα αντλούν τις όποιες γνώσεις τους και διαμορφώνουν την στάση τους απέναντι στη σεξουαλική ζωή:

- από τα άλλα παιδιά, της ίδιας ή μεγαλύτερης ηλικίας, που κι αυτά συνήθως με τον ίδιο ή παρόμοιο τρόπο και από παρόμοιες πηγές απόκτησαν τις γνώσεις τους,
- από τους γονείς τους, που συχνά οι προσπάθειές τους είναι άτεχνες και άκαρπες, γιατί πολλές φορές όχι μόνο δεν ξέρουν οι ίδιοι αρκετά, αλλά ούτε πως ή πότε πρέπει να πούν όσα ξέρουν,
- από βιβλία ή άλλα έντυπα, που δεν περιέχουν κατ' ανάγκη υπεύθυνες πληροφορίες,
- κι ακόμη από την παρακολούθηση της σεξουαλικής ζωής των ζώων στην ύπαιθρο και από τα άπειρα, άμεσα ή έμμεσα, λεκτικά ή άλλα μηνύματα που εκπέμπει ο γύρω κόσμος.

α.3 Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία

Δεν υπάρχει καμμία νομική ή άλλη κάλυψη για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των μαθητών και είναι κοινό μυστικό ότι δεν υπάρχει στα Ελληνικά σχολεία της στοιχειώδους και της μέσης εκπαίδευσης σχετικό πρόγραμμα μαθημάτων είτε ειδικών είτε ενσωματωμένων σε άλλα μαθήματα.

Οι μαθητές του δημοτικού σχολείου βέβαια μαθαίνουν για την αναπαραγωγή των φυτών και των ζώων, συνήθως των κατώτερων, αλλά σπάνια συσχετίζονται όσα μαθαίνουν για την αναπαραγωγή του ανθρώπου, άρα δεν χρησιμεύουν για τη λύση των αποριών που έχουν οι μαθητές για την σεξουαλική ζωή του ανθρώπου. Ο μέσος δάσκαλος δεν είναι σε θέση να απαντά σωστά, φυσικά και αβίαστα στα ερωτήματα έστω και των πρώτων τάξεων, παρ' όλο που τα ερωτήματά τους σε αυτή την ηλικία είναι απλά και χωρίς την "φόρτιση" που έχουν σε μεγαλύτερη ηλικία. Ακόμα και σε μοντέρνα, υψηλής στάθμης ιδιωτικά σχολεία, υπάρχει συνήθως σαφής απροθυμία του διδακτικού προσωπικού να αναλάβει έστω και σποραδική σεξουαλική ενημέρωση των

μαθητών, ακόμα και σε περίπτωση, που το ζητούν οι γονείς.

Ούτε στη μεση εκπαίδευση υπάρχει πρόγραμμα σεξουαλικής ενημέρωσης ή διαπαιδαγώγησης. Στα βιβλία της Ανθρωπολογίας, το αναπαραγωγικό σύστημα περιγράφεται σε ένα από τα τελευταία κεφάλαια και ο καθηγητής σπάνια προφταίνει να το διδάξει. Τα βιβλία της Υγιεινής ελάχιστα αναφέρονται, αν αναφέρονται, σε θέματα σχετικά με την σεξουαλική ζωή. Το σημερινό, γενικά ωραίο βιβλίο της Βιολογίας των τελειοφοίτων του Λυκείου περιγράφει με σαφήνεια την κυτταρική διαίρεση, το μόριο DNA, τους νόμους της κληρονομικότητας, αλλά δεν περιέχει τίποτα για την αναπαραγωγή εκτός από τη γονιμοποίηση του ωαρίου από το σπερματοζωάριο.

Είναι αλήθεια ότι στο μάθημα της Χριστιανικής Ηθικής των τελειοφοίτων του Λυκείου, γίνεται ανάλυση του Χριστιανικού γάμου, της σημασίας της οικογένειας, της συμβολής των δύο γονέων και των οικογενειακών υποχρεώσεων των παιδιών. Γίνεται και λόγος για την κρίση της σύγχρονης οικογένειας. Ούτε όμως,

σε αυτή την τελευταία τάξη της μέσης εκπαίδευσης καταβάλλεται καμμία προσπάθεια να μην εγκαταλείψουν οι νέοι τα θρανία χωρίς να έχουν ακούσει τίποτα υπεύθυνο για καυτά προβλήματα της εποχής μας, που πηγάζουν από την σεξουαλική ζωή: τα προβλήματα της άγαμης μητέρας και του εξώγαμου παιδιού, το θεσμό της υιοθεσίας και της ανάδοξης οικογένειας, τη ρύθμιση της γονιμότητας κ.ά.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η έλλειψη συστηματικής σεξουαλικής διαφώτισης ή διαπαιδαγώγησης των μαθητών συνδέεται και με την έλλειψη σχετικής προετοιμασίας του διδακτικού προσωπικού στο Πανεπιστήμιο. Ο συνδυασμός των ανεπαρκών σχετικών γνώσεων του διδακτικού προσωπικού και της έλλειψης συστηματικής σεξουαλικής διαφώτισης στα σχολεία, καμμία φορά οδηγεί σε οξύμορες καταστάσεις πχ. στην σποραδική οργάνωση μαθημάτων για την σεξουαλική ζωή για τους μαθητές των τελευταίων τάξεων του δημοτικού και στην παράλληλη αποδοκιμασία μαθητή άλλης τάξης, πχ του Λυκείου, γιατί διάλεξε για την έκθεση ιδεών θέμα όπως: "Τα

σεξουαλικά προβλήματα των νέων" και την επίσης παράλληλη διαβεβαίωση άλλης μαθητικής ομάδας ότι ο αυνανισμός είναι αιτία ψυχικών νόσων και διανοητικής έκπτωσης (Κρεατσάς Γ., "Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, σελ. 25-27).

α.4 Πώς πρέπει να γίνεται η εκπαίδευση

Η εκπαίδευση στο μάθημα της σεξουαλικής αγωγής πρέπει να είναι σταδιακή και προοδευτικά να επεκτείνεται από τα βασικά θέματα σε περισσότερες λεπτομέρειες που ενδιαφέρουν τους εφήβους.

Το παιδί παίρνει τα πρώτα μηνύματα από την οικογένεια. Στη συνέχεια, στο δημοτικό σχολείο, αρχίζει να μαθαίνει την αδρή ανατομική φυσιολογία και λειτουργία των γεννητικών οργάνων του άνδρα και της γυναίκας. Κατόπιν διδάσκονται στοιχεία από την αναπαραγωγή του ανθρώπου και παρέχονται βασικές γνώσεις για την περίοδο της εγκυμοσύνης και του τοκετού. Ιδιαίτερα τονίζεται το κεφάλαιο της υγιεινής των γεννητικών οργάνων.

Στις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου το μάθημα της γενετησιακής αγωγής επεκτείνεται στην αντισύλληψη και στον οικογενειακό προγραμματισμό, στις διαταραχές της περιόδου και στην πρόληψη άλλων παθολογικών καταστάσεων από το γεννητικό σύστημα.

Με τον τρόπο αυτό, τελειώνοντας το Γυμνάσιο, ο έφηβος έχει ξεκαθαρίσει στο μυαλό του τα βασικά θέματα σεξουαλικής αγωγής και είναι έτοιμος να αντιδράσει σωστά σε κάποια σχέση με το άλλο φύλο.

Στο Λύκειο, τα μαθήματα θα πρέπει να συνεχίζονται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια πάνω σε ορισμένες παθολογικές καταστάσεις των γεννητικών οργάνων και την αντιμετώπισή τους, επεκτείνοντας σε θέματα ψυχικής υγιεινής και κοινωνιολογίας πάντα σε σχέση με την σεξουαλική σχέση και την επαφή με το αντίθετο φύλο.

Τα μαθήματα πρέπει να γίνονται υπό μορφή συζήτησης και να έχουν πάντα διαλογικό χαρακτήρα. Μερικές φορές, οι έφηβοι θα μπορούν να διατυπώνουν γραπτά και ανώνυμα τις ερωτήσεις τους και δέχονται τις σχετικές απαντήσεις, ενώ ακολουθεί συζήτηση. Ο μισός χρόνος του μαθήματος

να διατίθεται σε ερωτήσεις-απαντήσεις, έτσι ώστε να ικανοποιούνται όλες οι απορίες της ηλικίας αυτής. Καλό θα ήταν να υπάρχουν εικόνες, σχήματα, διαφάνειες, ώστε να μπορούν να βοηθηθούν στην κατανόηση του μαθήματος. Αν υπάρχει δυνατότητα επίδειξης κάποιας κινηματογραφικής ταινίας, το μάθημα γίνεται πιο επαγωγικό". (Κρεατσάς, Γ. "Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, σελ. 20-21).

α.5 Τί περιλαμβάνει το μάθημα της γενετικής

αγωγής;

"Το περιεχόμενο και το επίπεδο του μαθήματος καθορίζεται από την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων στα οποία απευθύνεται.

Το μάθημα, γενικά αρχίζει με την ανατομία και την φυσιολογία των γεννητικών οργάνων του άνδρα και της γυναίκας. Στη συνέχεια, αναφέρονται οι τρόποι εξέτασης του γεννητικού συστήματος, συζητιούνται στοιχεία για την ήβη και την κλιμακτήριο, την περίοδο και τις διαταραχές της, την σεξουαλική δραστηριότητα των εφήβων, την πρώτη σεξουαλική επαφή, τη

γονιμοποίηση, τη διαφοροποίηση του φύλου, την κύηση, τον τοκετό και τη λοχεία, τα αφροδίσια νοσήματα και την πρόληψή τους, την αντισύλληψη, την έκτρωση και τις επιπλοκές της, την στείρωση, τα ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα των νέων και τέλος αναφέρονται ορισμένα συμπτώματα, που πρέπει να ανησυχούν τον έφηβο και βάσει των οποίων αυτός πρέπει να απευθυνθεί στο γιατρό" (Κρεατσάς Γ. "Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση, σελ. 32-34).

ΠΙΝΑΚΑΣ Περιεχόμενο σεξουαλικής αγωγής

<p>A.</p> <p>1.</p> <p>2.</p>	<p>Περιορισμένα Προγράμματα (συνηθέστερα)</p> <p>Ανατομία και φυσιολογία του αναπαραγωγικού συστήματος - υγιεινή της περιόδου</p> <p>Προφύλαξη από τα αφροδίσια νοσήματα - περιγραφή του τοκετού</p>
<p>B.</p>	<p>Ευρύτερα Προγράμματα (σπανιότερα)</p> <p>Τα προηγούμενα και κοινωνικές, ψυχολογικές και ηθικές προεκτάσεις των σεξουαλικών σχέσεων, προετοιμασία για υπεύθυνη σεξουαλική και αναπαραγωγική ζωή</p>
<p>Γ.</p>	<p>Ευρύτατα Προγράμματα (μόνο στη Σουηδία, τη Δανία, τη Γιουγκοσλαβία)</p> <p>Τα προηγούμενα και ενημέρωση για τις ανώμαλες σεξουαλικές σχέσεις. (πχ. ομοφυλοφιλία) και τα αντισυλληπτικά.</p>

(Γεώργιος Κρεατσάς, "Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση, σελ. 22)

Πού πρέπει να διδάσκεται;

Η εκπαίδευση ξεκινάει από το σπίτι. Οι γονείς πρέπει να είναι πρώτα αυτοί ενημερωμένοι και προοδευτικά να ενημερώνουν το παιδί, χρησιμοποιώντας διάφορα παραδείγματα. Το χολείο απορελεί τον αμέσως επόμενο τόπο διδασκαλίας, η οποία αργότερα μπορεί να συνεχιστεί σε ειδικά κέντρα, σχολές ή πανεπιστήμια αν κάποιος το επιθυμεί.

Τελευταία, διάφορες επιστημονικές εταιρείες, οργανώσεις, κρατικοί φορείς, δήμοι, κοινότητες και λαϊκά πανεπιστήμια οργανώνουν δωρεάν μαθήματα γενετικής αγωγής μπροστά στην ανάγκη επιμόρφωσης των νέων.

Ποιοί διδάσκουν το μάθημα;

Η διδασκαλία γίνεται συλλογικά και δεν είναι δουλειά ενός μόνο ατόμου. Ο γιατρός καλύπτει τα ιατρικά θέματα (ανατομία - φυσιολογία - λειτουργία γεννητικών οργάνων - παθολογικές καταστάσεις κ.ά.). Μια ειδικά εκπαιδευμένη ψυχολόγος διδάσκει τα ψυχολογικά προβλήματα του εφήβου, που συσχετίζονται με τη γενετησιακή του

δραστηριότητα και τις διαταραχές της σεξουαλικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, κοινωνιολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, μαίες και εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούνται για την διδασκαλία του μαθήματος μετά από σχετική εκπαίδευση.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ποιοί οι δάσκαλοι και τα μέσα
ενημέρωσης

Ατομα:	Παιδαγωγοί, γιατροί, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί
Οργανώσεις: Συμβούλια υγιεινής διαπαιδαγώγησης	ΕΣΣΔ, Μεγ. Βρεταννία, Γερμανία, Πολωνία
Εταιρείες οικογενειακού προγραμματισμού	Κάτω Χώρες, Γιουγκοσλαβία, Γερμανία, Ιταλία, Πολωνία
Μέσα Ενημέρωσης: Ραδιόφωνο, τηλεόραση, κατατοπιστικά φυλλάδια, άρθρα σε περιοδικά	Μεγ. Βρεταννία, Γιουγκοσλαβία, Σουηδία, Δανία κ.ά.
Άλλα: Ελεύθερες συζητήσεις Συμπόσια Συμβουλευτική	

(Κρεατσάς Γεώργιος, "Σεξουαλική διαπαιδαγώγη-
ση, σελ. 23)

Στην πραγματικότητα, η συγκέντρωση ενός τέτοιου επιτελείου για τη διδασκαλία του μαθήματος δεν είναι εύκολη, γι' αυτό συνήθως, ένας από τους παραπάνω ειδικούς ασχολείται με το θέμα και αναλαμβάνει όλο το φάσμα της εκπαίδευσης.

α.6 Ποιά είναι τα μέσα διδασκαλίας και ενημέρωσης για το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής;

Το βιβλίο είναι απαραίτητη πηγή, από την οποία ο έφηβος θα πάρει τα στοιχεία που χρειάζεται. Στο βιβλίο αναφέρονται κατ' αρχήν ορισμένες βασικές γνώσεις και περιγράφονται με λεπτομέρεια άλλα στοιχεία, όπως αυτά αναφέρθηκαν προηγούμενα. Η παρουσίαση του κειμένου με την μορφή ερωτήσεων και απαντήσεων διεγείρει το ενδιαφέρον του εφήβου. Οι εικόνες, τέλος, και τα σχήματα βοηθούν στην κατανόηση των αναφερόμενων λειτουργιών.

Το περιοδικό τις περισσότερες φορές, δεν ωφελεί τη διδασκαλία. Η ενημέρωση μέσα από ένα άρθρο περιοδικού ή εφημερίδας μπορεί να μπλέξει

τον έφηβο, αν αυτός δεν έχει πάρει προηγούμενα τις απαραίτητες βασικές γνώσεις.

Η τηλεόραση και ο κινηματογράφος βοηθούν θετικά, γιατί κεντρίζουν το ενδιαφέρον για αναζήτηση πληροφοριών. Ορισμένες φορές, όμως, όταν οι ταινίες δεν είναι σωστά μελετημένες δημιουργούν ερωτηματικά, τα οποία προβληματίζουν τα παιδιά. Σαν καλή μεθοδος διδασκαλίας του μαθήματος θεωρείται η επίδειξη μιας καλής κινηματογραφικής ταινίας ή ταινίας "video" και να ακολουθήσει συζήτηση επί του θέματος. Προϋπόθεση βέβαια για αυτό, είναι η ολοκλήρωση της προηγούμενης σειράς μαθημάτων στα βασικά θέματα, έτσι ώστε να μην δημιουργούνται παρανοήσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ Βοηθήματα

<p>A. Βιβλία:</p> <p>Ειδικό υποχρεωτικό εγχειρίδιο</p> <p>Διάφορα ειδικά εγχειρίδια</p> <p>Πολλα βιβλιογραφικά στοιχεία</p> <p>Τίποτε κατάλληλο</p>	<p>Γαλλία, Γερμανία, Τσεχοσλοβακία</p> <p>Δανία, Γερμανία, Σουηδία, Μεγάλη Βρεταννία</p> <p>Πολωνία, Ελβετία, Ιταλία, Κάτω Χώρες</p> <p>Ελλάδα, Τουρκία</p>
<p>B. Οπτικοακουστικά μέσα:</p> <p>Επαρκή :</p> <p>Ανεπαρκή</p> <p>Ανύπαρκτα ή αδύνατη η προμήθεια</p>	<p>Δανία</p> <p>Σουηδία, Μεγ. Βρεταννία, Γαλλία</p> <p>Ελλάδα, Ιταλία, Τουρκία</p>

(Κρεατσάς Γ. Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση, σελ.
25)

*Ποιό το όφελος από την σεξουαλική
διαπαιδαγώγηση;*

Όταν το παιδί είναι ενημερωμένο πάνω στα θέματα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, αποφεύγονται δυσάρεστα προβλήματα, όπως οι φλεγμονές των γεννητικών οργάνων, οι ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες και εκτρώσεις, οι ψυχικές διαταραχές κ.ά. Παράλληλα, το παιδί μαθαίνει το σώμα του, τον τρόπο επαφής με το άλλο φύλο, ξέρει να αντιμετωπίζει ορισμένες παθολογικές καταστάσεις και συμβουλευεται έγκαιρα και χωρίς φόβο τους γονείς του και το γιατρό. (Κρεατσάς Γ. "Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση, σελ. 25).

α.7 Ποιός είναι ο ρόλος της μητέρας;

Από την παιδική ακόμα ηλικία, η μητέρα πρέπει να μαθαίνει στο παιδί της την καθαριότητα του σώματος και την υγιεινή των γεννητικών οργάνων, έτσι ώστε το παιδί από μικρό να συνηθίσει από μόνο του να ζητάει να πλένεται

καθημερινά και να μην φοβάται το νερό και το σαπούνι.

Αργότερα, γύρω στα δέκα χρόνια η μητέρα εξηγεί στο κορίτσι το ρόλο των γεννητικών οργάνων και του μιλάει για την εμφάνιση της περιόδου. Δυστυχώς, και σήμερα δεν είναι σπάνιο ένα κορίτσι να γυρίζει τρομαγμένο από το σχολείο, γιατί είδε αίμα να βγαίνει από τα γεννητικά του όργανα και αιψνιδιάστηκε (πρώτη περίοδος). Παράλληλα, με το θέμα της περιόδου, το κορίτσι μένει κοντά στην μητέρα του, την εμπιστεύεται και εύκολα μπορεί να της μιλήσει αν κάτι του συμβεί.

α.8 Το αγόρι:

Ορισμένοι νομίζουν ότι το αγόρι δεν είναι ανάγκη να ενημερώνεται από μικρό πάνω στα θέματα της γενετησιακής αγωγής. Σ' αυτό συντελεί η αμέλεια ορισμένων γονέων και η έλλειψη κινήτρων για ενημέρωση, όπως είναι η περίοδος στο κορίτσι. Η παραπάνω τακτική είναι λάθος. Το αγόρι πρέπει να ενημερώνεται κι αυτό έγκαιρα

πάνω σε όλα τα θέματα, ακόμα και γι' αυτά που αφορούν το άλλο φύλο.

α.9 Ποιά είναι η κατάσταση στη χώρα μας;

Στην έρευνα, που έγινε με την συμπλήρωση ανώνυμου ερωτηματολογίου και έλαβαν μέρος 1000 γονείς (400 άνδρες και 600 γυναίκες, ηλικίας 30-45 χρόνων, όλοι απόφοιτοι Γυμνασίου) και 1000 έφηβοι (456 αγόρια και 544 κορίτσια, ηλικίας 11-17 χρονών, όλοι μαθητές της αντίστοιχης σχολικής βαθμίδας), βρέθηκαν τα εξής:

Από τις απαντήσεις των γονέων στην ερώτηση: Από ποιον ενημερώθηκαν σε ό,τι αφορά το σεξουαλικό θέμα, βρέθηκε ότι οι περισσότεροι ενημερώθηκαν παό κάποιο συνομήλικο ή φίλο "γνωστό" ή από βιβλία. Ως τρίτη πηγή πληροφόρησης αναφέρονται οι γονείς τους και τελευταία ο δάσκαλος στο σχολείο.

Οι περισσότεροι γονείς (ποσοστό 70%) έκριναν ότι η ενημέρωσή τους ήταν ελλιπής και ότι θα ήθελαν να είχαν περισσότερες πληροφορίες γύρω από το θέμα. Περισσότεροι από 80% ανέφεραν τη δυσκολία, που είχαν σαν γονείς να ενημερώσουν τα

παιδιά τους σχετικά με το σεξουαλικό θέμα, λέγοντας χαρακτηριστικά:

“Το παιδί ζητούσε να μάθει περισσότερα, αλλά δεν ήμουν σε θέση να του εξηγήσω...”. “Της μίλησα πολύ λίγο, γιατί νόμιζα ότι ήταν πολύ δύσκολο να της τα πω όλα”. “Δίσταζα να του μιλήσω, γιατί φοβόμουν ότι έτσι θα έχανα το σεβασμό του παιδιού μου... Εκείνο με τη σειρά του δίσταζε να με ρωτήσει γιατί φοβόταν ότι έτσι θα έχανε την αγάπη μου”.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των γονέων (90%) πιστεύει ότι εφαρμογή του μαθήματος της σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία θα είχε επιτυχία. Μάλιστα πολλοί γονείς (ποσοστό 51%) πιστεύουν ότι ένα παρόμοιο πρόγραμμα σαν εκπαιδευτικό μάθημα πρέπει να αρχίζει από το νηπιαγωγείο ή (ποσοστό 19%) στο Γυμνάσιο.

Τα προτερήματα ενός προγράμματος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, όπως αναφέρονται από τους γονείς είναι:

- σωστή ενημέρωση,
- συνειδητοποίηση και εξοικείωση του παιδιού με το σώμα του,

- ωρίμανση της προσωπικότητας του παιδιού,
- ξεκάθαρος ρόλος άνδρα-γυναίκας,
- ευκολότερη επικοινωνία μεταξύ των δύο φύλων.

Οι συγκεκριμένες προτάσεις των γονέων σχετικά με την εφαρμογή ενός προγράμματος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης τονίζουν δύο κύρια σημεία:

1. Οι γονείς επισημαίνουν την ανάγκη ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πρέπει να γίνεται από άτομα, ειδικούς στο θέμα, άριστη επαγγελματική κατάρτιση, αγάπη και ευαισθησία για τα παιδιά. Κι αυτό γιατί, όπως κάποιος γονιός είπε: "Πάνω απ' όλα ό,τι αφορά σχέσεις αγάπης, πρέπει να γίνεται μέσα σε κλίμα αγάπης".

Προτείνουν ότι ένα πρόγραμμα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης πρέπει να περιλαμβάνει τα εξής θέματα: Ανατομία των δύο φύλων, βιολογική αναπαραγωγή, αντισύλληψη, πατρότητα-μητρότητα με ιδιαίτερη έμφαση στο συναισθηματικό-ψυχολογικό κόσμο του ατόμου.

2. Τονίζουν ότι η ευαισθητοποίηση, σχετικά με το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, πρέπει να απευθυνθεί αρχικά στους°ιδιους τους

γίνεται σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο σχολείο και προτείνουν (σε ποσοστό 50%) η διαπαιδαγώγηση να αρχίσει από το Δημοτικό, σε 30% το Νηπιαγωγείο, σε 12% από το Γυμνάσιο και σε 5% από το Λύκειο.

Οι έφηβοι προτείνουν: "Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πρέπει να γίνεται μόνο από άτομα με ειδικές γνώσεις και εκφράζουν την επιθυμία να γίνονται ομιλίες και ομαδικές συζητήσεις μέσα στην τάξη με θέμα ό,τι αφορά τις σχέσεις των δύο φύλων στο βιολογικό, ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο".

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούν οι διάφορες προτάσεις των ίδιων των εφήβων για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση:

- πρέπει να γίνεται πλήρης ενημέρωση από μικρή ηλικία και από ειδικούς,
- η ενημέρωση και η διαψύτιση ποτέ και σε κανένα θέμα δε βλάπτουν,
- να γίνεται από μικρή ηλικία και από υπεύθυνα άτομα, έτσι ώστε να εκλείψει η αγνοία και οι λαθεμένες γνώσεις,

γονείς, οι οποίοι έπειτα με τη σειρά τους πρέπει να ευαισθητοποιήσουν και να ενημερώσουν τα παιδιά τους σχετικά με το θέμα αυτό.

Συγκεκριμένα, όταν οι γονείς ερωτήθηκαν για το ποιός θεωρείται ο καταλληλότερος για την κατατόπιση των παιδιών τους στο σεξουαλικό θέμα, απάντησαν στην πλειοψηφία τους ότι θεωρούν τη συνεργασία του σχολείου και των ίδιων σαν τον καλύτερο τρόπο για την προσέγγιση αυτού του θέματος.

Ορισμένες απόψεις των γονέων, όπως ακριβώς εκφράστηκαν στο θέμα αυτό, είναι :

- "πρέπει να γίνεται συμβουλευτική γονέων από ειδικούς",
- "συντονισμός γονέων - σχολείου στην αντιμετώπιση παιδιών",
- "χρειάζεται από κοινού (γονείς - σχολείο) χάραξη πορείας",
- "σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών σημαίνει πρώτα σεξουαλική ωριμότητα των γονέων τους",

- "το σημαντικότερο είναι να μπορέσουν οι γονείς να μιλήσουν σωστά και ελεύθερα στα παιδιά τους",
- "η ενημέρωση πρέπει πρώτα να γίνει στους γονείς, που δυστυχώς, πολλές φορές, οι ίδιοι δε γνωρίζουν το σώμα τους και τα συναισθήματά τους",
- "για να κατορθωθεί η σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών πρέπει προηγουμένα να εξασφαλισθεί η σεξουαλική και συναισθηματική ωριμότητα των γονέων και των ειδικών, που θα κάνουν το μάθημα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης",
- "όχι απλές συζητήσεις, αλλά ουσιαστική συνεργασία γονέων - σχολείου για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση".

Οι έφηβοι αναφέρουν σαν πηγές πληροφόρησης γύρω από το σέξ τα βιβλία και τα μέσα ενημέρωσης (ποσοστό 53%), τους γονείς (ποσοστό 20%), φίλους ή γνωστούς (ποσοστό 17%), και το σχολείο (ποσοστό 10%).

Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι όλοι σχεδόν οι έφηβοι (ποσοστό 97%) πιστεύουν ότι πρέπει να

- να ενημερώνονται τα παιδιά, για να γίνει πρόληψη γεννήσεων παιδιών με κάποιο πρόβλημα,
- να εδραιωθεί η εμπιστοσύνη σχολείου-γονέων-παιδιών,
- να συνδέεται η ενημέρωση με το συναισθηματισμό του ατόμου,
- να γίνεται η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση από ανθρώπους, χωρίς "ταμπού" και που έχουν ξεπεράσει τα δικά τους προβλήματα,
- όταν κάποιος ρωτάει, να μαθαίνει την αλήθεια ακόμα και στη νηπιακή ηλικία,
- επιτέλους, ας διδαχθεί η σεξουαλική αγωγή στα σχολεία, για να έχουμε λιγότερους βιασμούς, κακοποιήσεις παιδιών, αιμομειξίες, ψυχρότητες κ.ά.,
- να μη θεωρείται κρυφό θέμα να αναλάβουν οι γονείς και ύστερα τα παιδιά τους με τον ίδιο τρόπο, όπως και για όλα τα άλλα θέματα,
- συνεργασία ειδικών και γονέων και έπειτα ανοιχτές συζητήσεις με τα παιδιά,
- η διαπαιδαγώγηση να γίνεται πρώτα στους γονείς και ύστερα στα παιδιά,

- να αρχίσει το συντομότερο και να προετοιμασθούν οι γονείς να τη δεχθούν αυτοί πρώτα, για να περάσουν τα μηνύματα πιο εύκολα και πιο συνειδητά στα παιδιά,
- να γίνονται ομιλίες με τους γονείς των παιδιών,
- να γίνει αυστηρή επιλογή των ανθρώπων, που θα αναλάβουν τη διαψύτιση.

Από τις απαντήσεις - προτάσεις των παιδιών για την εφαρμογή σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο πλαίσιο του σχολείου, φαίνεται ότι οι έφηβοι στη χώρα μας αξιολογούν (σε μεγάλο ποσοστό 80%) απαραίτητη συμμετοχή των γονέων στο θέμα αυτό. Επίσης, όταν ρωτήθηκαν αν έχουν άνεση να συζητήσουν σχετικά θέματα με τους γονείς τους, ένα ποσοστό 58% απάντησαν καταφατικά, ενώ οι υπόλοιποι έδωσαν αρνητική απάντηση. Τέλος, κάτι, που ζητούν όλοι οι έφηβοι, είναι να λείπει από την νοοτροπία των γονέων τους η "διπλή ηθική": Επιτρέπω στο αγόρι, απαγορεύω στο κορίτσι.

Είναι πάντως κοινή διαπίστωση ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των εφήβων στη χώρα μας υπολείπεται σημαντικά. Πρέπει να τονίζεται

στους νέους ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δεν εντοπίζεται μόνο στις γενετήσιες σχέσεις, αλλά σε όλο το φάσμα των βασικών γνώσεων, με αποτέλεσμα να μην δημιουργούνται ερωτηματικά κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας σε ειδικότερα θέματα". (Βάσω Παναγοπούλου - Γκόλτσιου, Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση του Γεωρ. Κρεατσά).

β. Ο ρόλος της Εκκλησίας στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων

Μπορεί να ισχυριστεί κανείς, ότι η Εκκλησία με τους λειτουργούς της, τα όργανά της και τις διαδικασίες της, άσκησε και ασκεί σεξουαλική διαπαιδαγώγηση σε ατομική ή ομαδική βάση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η διαπαιδαγώγηση αυτή εντάσσεται σε ένα συγκεκριμένο τύπο, περιεχόμενο και μορφή. Την απασχολεί πάντως η διαπαιδαγώγηση της γενετήσιας ορμής και η προετοιμασία των νέων για το γάμο και την οικογενειακή ζωή.

Χώροι, όπου γίνεται κάτι τέτοιο, είναι μεταξύ των άλλων τα κατηχητικά σχολεία, οι

χριστιανικές νεανικές κινήσεις, το μυστήριο της ιεράς εξομολόγησης, και γενικά αυτό που καλούμε "εξωσχολική θρησκευτική αγωγή". Για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, που ασκείται στα πλαίσια αυτά, παραπέμπουμε σε στοιχεία από σχετική έρευνα (διδακτορική διατριβή) του Αρχιμ. Θεοχάρη Χρόνη. Η ανάλυσή του βοηθάει να προσεγγίσουμε το θέμα αυτής της αγωγής. Θα ήταν όμως παράλειψη αν δεν αναφέραμε και την περίπτωση ιεράρχου (του αποβιώσαντος Μητροπολίτου Περιστερίου Αλεξάνδρου), που ο ίδιος μίλησε στα σχολεία για την σεξουαλική αγωγή και τον ελεύθερο έρωτα.

Του Αρχιμ. Θεοχάρη Χρόνη

"Η θρησκευτική αγωγή οφείλει να απευθύνεται εις ολόκληρον την προσωπικότητα και να αντιμετωπίζει ολόκληρον το πρόβλημα της ζωής". Αυτή η θέση που εκφράζει ο Α. Ασπιώτης, ήταν πάνω-κάτω, και θέση της Εξωσχολικής Θρησκευτικής Αγωγής (Ε.Θ.Α.).

Στην πράξη, η Ε.Θ.Α. έχει "μεταφράσει" αυτή τη θεωρητική θέση σε προσπάθειες, που αποβλέπουν

να δώσουν στους μαθητές, μαζί με τις βασικές "θρησκευτικές αρχές", και μια πιο συγκεκριμένη αγωγή για τα διάφορα προβλήματα της ανθρώπινης ζωής.

Θα ρίξουμε, λοιπόν μια ματιά στον τρόπο, με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν μερικά από αυτα τα προβλήματα.

α) Σεξουαλική αγωγή

Κάτω από την επίδραση του γενικού κλίματος, που κυριαρχούσε στην Ελλάδα η Ε.Θ.Α., για πολύ καιρό, πήρε μέρος στην "συνωμοσία σιωπής" απέναντι στα θέματα που σχετίζονται με την σεξουαλικότητα.

Αλλα αυτό που στην ΕΘΑ ήταν ακόμα χειρότερο, είναι ότι κάθε φορά, που ήταν υποχρεωμένοι να πουν κάτι, το έλεγαν με μισόλογα, μέσα σε μια ατμόσφαιρα μυστικότητας και αποσιωπήσεως, που κινδύνευε να δημιουργήσει (και το έκανε πολύ συχνά) τραγικές παρεξηγήσεις, να κατατάσσει δηλαδή (στο μυαλό των παιδιών), κάθε τι που είχε σχέση με την ύπαρξη (κατά το θέλημα του Θεού!) των δύο φύλων, και κυρίως καθε τί που είχε σχέση με

την ιερή ένωση του γάμου, στην κατηγορία των "αμαρτημάτων".

Πόσα ψυχικά τραύματα στοίχισε ένας τέτοιος τρόπος αντιμετώπισης, μονάχα ο Θεός το ξέρει! 'Αλλωστε, η παραμόρφωση της εικόνας της πραγματικότητας, όπως ο Θεός τη δημιούργησε, είναι προσβολή στο θέλημά Του, επομένως, αυτή είναι μεγάλο αμάρτημα.

Αλλά με τον καιρό, κάνουν συνεχή και σημαντική πρόοδο και αυτό με μια διπλή έννοια: από τη μια μεριά η Ε.Θ.Α. τολμάει όλο και πιο πολύ να κοιτάξει στο ίδιο το πρόβλημα και να μιλήσει σχετικά, πιο ανοιχτά, και από την άλλη μεριά καλυτερεύει αισθητά τις θέσεις της πάνω σε αυτό το θέμα. Νομίζουμε ότι αυτό αποτελεί απόδειξη ότι, στο βάθος, η επιθυμία και η έγνοια να κατανοήσουν σωστά τ' ανθρώπινα προβλήματα και να αναζητήσουν άξιες λύσεις, δεν έλειψαν από πολλούς από τους υπεύθυνους της Ε.Θ.Α.

Εντούτοις, νομίζουμε ότι σ' αυτόν τον πρωταρχικό χώρο της σεξουαλικής αγωγής η Ε.Θ.Α. είναι ακόμα πολύ μακριά από μια ικανοποιητική στάση. Πάρα πολύ συχνά ακόμα, η θέση της απέναντι

στα διάφορα θέματα του σεξ διαμορφώνεται με κριτήρια μονόπλευρα και ανεπαρκή, σαν νομικιστική ηθική ή ηθική που επιβάλλει η κοινωνία. Αυτό που της λείπει αισθητά, είναι μια ανθρωπολογική και υπαρξιακή ηθική. Στο σύνολό της, πράγματι, η Ε.Θ.Α. μοιάζει να υποτιμάει το μεγαλείο του αληθινού έρωτα, που πραγματοποιείται μέσα στο Χριστιανικό γάμο, για να αποτελέσει μεταμορφώνοντάς τον σιγά-σιγά, (με επίμονη συνεχή προσπάθεια των δύο συζύγων) σε χριστιανική αγάπη, πηγή πολύπλευρης δημιουργίας (ολοκλήρωση των δύο συντρόφων μέσα από την αφιέρωση τους σε μεγάλους κοινούς σκοπούς, που τους ξεπερνούν και τους δύο, και που πρώτος είναι η γέννηση παιδιών και η διαπαιδαγώγησή τους). Μ' αυτόν τον τρόπο φαίνεται πως η Ε.Θ.Α. υποτιμά το θαυμαστό ρόλο, που, μέσα στο νόημα αυτής της αγάπης, ο Θεός έδωσε στην σεξουαλικότητα, και η οποία έτσι, βρίσκει την απόλυτη δικαίωσή της και την απόλυτη αξία της.

Αλλά αν, από το άλλο μέρος είναι αλήθεια, όπως γνωρίζουμε ότι σε μια πλατιά έννοια, η

“καλύτερη σεξουαλική αγωγή είναι αυτή που δεν είναι απευθείας σεξουαλική”, πρέπει να αναγνωρίσουμε, δίχως επιψύλαξη, ότι σε αυτό το σημείο η Ε.Θ.Α. έκανε μια ανεκτίμητη προσφορά. Πραγματικά, έδωσε ιδεώδη, σκοπούς, δραστηριότητες και προσωπικά παραδείγματα, στοιχεία με τα οποία δημιούργησε μια “περιοχή μετριοπάθειας” (zone temperee”), όπου μπορεί κανείς, πιο εύκολα και αποτελεσματικά, να εξετάσει και να λύσει τα προβλήματα που αφορούν την σεξουαλικότητα.

β) Αγωγή του γάμου

Είχε σημαντική θέση στην Ε.Θ.Α. Απέβλεπε στην προετοιμασία των νέων για την μελλοντική τους οικογένεια. Κι εδώ, η πιο σημαντική προετοιμασία για την οικογενειακή ζωή ήταν αυτή που δεν ήταν απευθείας οικογενειακή αγωγή: Ήταν η διαμόρφωση ενός χριστιανικού χαρακτήρα και ειδικότερα η ανάπτυξη ορισμένων αρετών, όπως η αγάπη για τον πλησίον, η αυτοκυριαρχία στον εγωισμό, η πιστότητα, το πνεύμα οικονομίας κλπ.

Σ' ότι έχει σχέση με την άμεση αγωγή, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε (μαζί με τον Γ.Τ. Τσανανά) ότι, συνήθως, δεν άγγιζε τα βαθύτερα στρώματα "προσωπικά - υπαρξιακά", αλλά έμενε στο "ηθικό-κοινωνικό" επίπεδο: ήταν άλλωστε, σχεδόν μοιραίο για μια αγωγή που κατευθυνόταν, σχεδόν αποκλειστικά από άγαμους.

Ακόμα με βάση ένα γενικό σχεδιάγραμμα, θα ήταν απαραίτητο να εκσυγχρονίσουμε την προβληματική και τα επιχειρήματα που, πολύ συχνά, καθρεφτίζουν αρκετά αρχαϊκές αντιλήψεις σχετικά με το γάμο.

Το θέμα του γάμου είναι στενά συνδεδεμένο με το θέμα της σεξουαλικότητας, για το οποίο μιλήσαμε. Γι' αυτό θα θέλαμε να επιμείνουμε ιδιαίτερα στην παρακάτω παρατήρηση: Κατά τη γνώμη μας, η σωστή θέση είναι να εμφανίζει κανείς το γάμο σε όλη του τη μεγαλωσύνη (στην οποία πιστεύουμε βαθιά) και, ξεκινώντας απ' αυτό, να δώσει στη σεξουαλικότητα την ψηλή θέση που της αρμόζει, σαν όργανο στην υπηρεσία του γάμου. Έτσι, και τα δύο, γάμος και σεξουαλικότητα, θα ανυψωθούν στη θέση, που τους αρμόζει, και το

“πρόβλημα της σεξουαλικότητας” θα βρεί τη σωστή του λύση (Διδακτορική Μελέτη Μητροπολίτη Περιστερίου Αλεξάνδρου, 1978).

Το Μητροπολίτη Περιστερίου Αλεξάνδρου

“Το θέμα το έθεσε κατά την επίσκεψή μας στο Α' Λύκειο Θηλέων ολόκληρη η τάξη, το Γ.2 (3.3.78) οι 42 μαθήτριες μαζί. Το συμπληρώνουν του ίδιου σχολείου τα άλλα τμήματα. Δενείναι οι μόνες που ζητούν να μπει ως τακτικό μάθημα. Και άλλα σχολεία αγόρια και κορίτσια, συζητώντας τα προβλήματά τους το θέτουν απερίφραστα και επίμονα. Αξίζει να το εξετάσουμε μαζί σας, παιδιά, εμπρός λοιπόν.

1. Γιατί δεν διδάσκεται;

“Το γιατί ακριβώς δεν διδάσκεται στα Ελληνικά σχολεία το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής δεν το ξέρω. Εκείνο, που μπορώ να πω ανεπιφύλακτα είναι, ότι πρέπει, είναι ανάγκη να διδάσκεται. Δεν έχει εισαχθεί το μάθημα αυτό ίσως και διότι δεν είμαστε ακόμη έτοιμοι.

Χρειάζονται ορισμένες προϋποθέσεις. Χωρίς να καλυφθούν αυτές πως θα γίνει μάθημα;

Πρωταρχικό είναι να εκπονηθεί ένα βιβλίο όχι τόσο σχολικό (για τη σάκα του μαθητή, νομίζω) όσο οδηγίες σωστές και υπεύθυνες στον καθηγητή της τελευταίας τάξης του Λυκείου. Επίσης, θα χρειασθεί ειδικό φροντιστήριο για τους καθηγητές, που θα αναλάβουν τη διδασκαλία, ώστε να είναι ενημερωμένοι πλήρως από ειδικούς επιστήμονες της γενετικής. Θα πρέπει το μάθημα αυτό να λέγεται "σεξουαλική αγωγή", όσο κι αν δεν πρόκειται για αγωγή, αλλά για μάθημα, "το μυστήριο της ζωής", κάτι τέτοιο. Να δηλώνει τους νόμους και τους κανόνες, που λειτουργούν μέσα στον άνθρωπο και επηρεάζουν τον αισθηματικό, πνευματικό, ψυχολογικό και βιολογικό εσωτερικό μας κόσμο. Δεν είναι ζήτημα σεξουαλισμού. Δηλαδή σχέσεων των δύο φύλων μόνο. Αλλά ευρύτερο είναι το πεδίο πάνω στο οποίο κινείται η δύναμη αυτή της ζωής.

Δεν διδάσκεται το μάθημα γιατί ο λαμός μας (οι γονείς σας) είναι άνετοιμοι να το δεχθούν. Δεν πρέπει να ξεχνάτε πως δεν είναι

ευκαταφρόνητος ο αριθμός ακόμη παιδαγωγών, εκπαιδευτών και σημαντικού μέρους του κόσμου, που δεν είναι προπαρασκευασμένο να δεχθεί την αναγκαία αυτή καινοτομία. Μπορεί να μελετηθεί το όλο θέμα, το τί γίνεται στις χώρες που διδάσκεται. Να επωφεληθεί την πείρα των άλλων η χώρα μας και να το κάνει μάθημα απαραίτητο, ωφέλιμο και πρακτικό, ώστε μόνο καλού πρόξενος να αποβεί. Τολόγο τον έχουν τα αρμόδια όργανα, τα εντεταλμένα πρόσωπα” .

2. Αποφεύγουν να συζητούν;

Στο τμήμα Γ.1 του ίδιου Λυκείου σε άλλη επίσκεψη, μας το έθεσε ομάδα 8 μαθητριών: “Γιατί οι δάσκαλοι στα σχολεία αποφεύγουν να συζητούν μαζί μας για τις σχέσεις των δύο φύλων;”. Ο λόγος, ένας από τους πολλούς, θα είναι ασφαλώς γιατί οι δάσκαλοι συνήθως περιορίζονται στην διδακτέα ύλη. Αφού, σκέπτονται, ειδικά βιβλία δεν υπάρχουν, αφού στο πρόγραμμα δεν συμπεριλαμβάνεται αφού κι αφού... γιατί να ασχολούμαι με “ακανθώδη” θέματα! Προτιμούν να

παιοφεύγουν για πολλούς λόγους τις κακοτοπιές και περιορίζονται στα "διδακτέα".

Νομίζω προσωπικά, άσχετα αν δεν υπάρχει ειδικό μάθημα, ο καλός δάσκαλος δεν περιορίζεται στα κείμενα των σχολικών βοηθημάτων. Μπορεί και πρέπει - να βγαίνει και λίγο έξω από τις σελίδες του βιβλίου. Με διαφορες αφορμές και ευκαιρίες ο καθηγητής χρωστάει να ανοίξει τα μάτια των μαθητών του. Γιατί ο καθηγητής έχει τη δυνατότητα με την καθημερινή του επαφή με την τάξη, να γνωρίζει, να ψυχολογεί, να βρεί τις ευκαιρίες που του δίνονται, για να πεί ό,τι χρειάζεται κάθε φορά και όσα πρέπει να λεχθούν κατά την κρίση του.

Βλέπω διψάτε να μάθετε γύρω από το μυστήριο αυτό που λέγεται ζωή και για τα πόσα προβλήματα, που το περιβάλλουν ώσπου να εκκολληθεί και να έρθει στον κόσμο σαν ύπαρξη. Δεν πιστεύω πως πρόκειται για απλή περιέργεια. Γιατί και έτσι ακόμα αν θα ήταν, ο καθηγητής σας, με το διάλογο θα βάραινε στο θέμα και θα του έδινε τέτοιες διαστάσεις, ώστε να προκληθούν άλλα

ενδιαφέροντα ουσιαστικά και να ανεβάσει το μάθημα όπως το αξίζει.

Εχετε τώρα οπωσδήποτε στην ηλικία των 17-18 χρόνων δυνατότητες που να μπορείτε να αξιοποιήσετε τα όσα θα ακούτε μέσα στην παράδοση. Οι δάσκαλοι σας οφείλουν να ανοίξουν το δρόμο. Να εισηγηθούν το μάθημα της "ζωής" κι ωςότου πραγματοποιηθεί να μην σιωπούν αινιγματικά.

3. Ζητάμε σωστή κατατόπιση

Άλλη ομάδα των μαθητών ρωτάει, απαιτεί, θα ήταν η κυριολεξία: "Ζητάμε σωστή κατατόπιση και διαφώτιση πάνω στο πρόβλημα το γενετήσιο. Δεν θέλουμε να μας τα πουν άλλοι!".

Πολύ δυνατό και καυτό έρχεται πάλι από κορίτσια - το θέμα. Και θέλω να συμπληρώσω κατατοπίζοντας κι εγώ εσάς, σύμφωνα με το αίτημά σας.

Δεν ωφελεί σε τίποτα να παίζουμε το "κρυφό". Στη ζωή υπάρχουν πολλά μυστικά. Αυτά φανερώνονται και πρέπει με τη σειρά τους και με το χρόνο να αποκρυπτογραφούνται. Ένα από αυτά

είναι και το γενετήσιο θέμα. Δεν ξέρω αν υπάρχουν πολλοί άνθρωποι νέοι και ώριμοι, που δεν θέλουν, δεν θέλησαν στη ζωή τους να πληροφορηθούν τί είναι η ζωή, τί συμβαίνει με το γενετήσιο θέμα. Για την εμφάνιση, για την αντιμετώπιση, για μια διαφώτιση και πληροφόρηση κατά τρόπο υπεύθυνο.

Το αίτημά σας, παιδιά, αγόρια και κοπέλες είναι όχι μόνο λογικό και δίκαιο, αλλά και κοινωνικά επιβλημένο. Να το γιατί. Οι απορίες και τα τέτοια λογής "αινίγματα" είναι ανάγκη να λυθούν. Εκείνος, που διψάει θα πίνει. Κι αν δεν βρεί το καλό κρυστάλλινο νερό, θα προστρέξει ακόμα και στα θολά και ανθυγιεινά νερά με κίνδυνο να πάθει η υγεία του, κι όχι σπάνια με βαριές συνέπειες.

Χρειάζεται το ειδικό μάθημα. Και οι καλοί φωτισμένοι γονείς, οι ώριμοι δάσκαλοι, ο ευσυνείδητος θεολόγος καθηγητής, ο κληρικός ως εξομολόγος και καθοδηγητής της νεότητας, οφείλουν να κατατοπίζουν με σύνεση και σοβαρότητα πάνω στο ιερό αυτό λειτούργημα του ανθρώπινου οργανισμού. Με σεβασμό και φόβο Θεού

να παίρνουν στα χέρια τους αυτά τα υπεύθυνα και τόσο λεπτά και ιερά αντικείμενα, όπως είναι η ζωή μ' όλα της τα πολύμορφα προβλήματα.

Χρειάζονται να γραφούν (ακόμη και να μεταφράζονται) ειδικά βιβλία, ελεγμένα από πρόσωπα με φρόνημα και συνέπεια, με ήθος και εμπιστοσύνη. Να δίνονται στα χέρια των νέων - χωριστά για το κάθε φύλο - ώστε να πληροποιηθούν σωστά. "Δεν θέλουμε να μας πουν ... άλλοι", μας λέτε. Έχετε απόλυτο δίκιο. Αυτούς τους άλλους, πρέπει να τους φοβόμαστε.

Είναι έμποροι της νεανικής ανταρσίας. Απευθύνονται πιότερο στην περιέργεια και εξάπτουν την φαντασία, παρά να κατατοπίζουν. Είναι οι σφαγείς της αγνότητας, και της άδολης ηλικίας. Σ' αυτούς οφείλουμε όλα τα λεγόμενα "πορνό". Τί διδάσκουν: Το σεξουαλισμό ως κατώτερο ένστικτο. Σαν κατι το κτηνώδες, σαν αντικείμενο ηδονής. Τέτοιο δεν είναι το αντικείμενο της διαφώτισης. Εδώ είναι σκότιση και συσκότιση. Διαστροφή πέρα ως πέρα.

Πιστεύω, καλά μου παιδιά, μαζί σας κι εγώ, πως έφτασε η ώρα να μάθετε την ιερότητα του

μυστηρίου της ζωής. Τότε θα το σεβαστείτε. Θα νιώσετε υπερηφάνεια γιατί είστε άνθρωποι - άνδρας και γυναίκα και θα ευχαριστήσετε το Θεό για ' αυτό το μεγάλο δώρο με την σωστή χρήση και γνώση". (Μητροπολίτης Περιστερίου Αλέξανδρος, Πολιτικά θέματα, σελ. 55-56).

Η άποψη και η θέση του Μητροπολίτη Περιστερίου Αλεξάνδρου, που ο ίδιος μίλησε στα σχολεία για την σεξουαλική αγωγή και τον ελεύθερο έρωτα, θα μπορούσε να θεωρηθεί απελευθερωμένη έναντι της θέσεως της Εκκλησίας.

Η Εκκλησία έχει ορισμένες παγιωμένες απόψεις όσον αφορά την σεξουαλικότητα και την σχέση των δύο φύλων. Διατηρεί ορισμένα ταμπού σχετικά με την παρθενία και τις σεξουαλικές σχέσεις. Θεωρεί ότι μια κοπέλα πρέπει να είναι παρθένα πριν από το γάμο και ότι οι σεξουαλικές σχέσεις επιτρέπονται μόνο μέσα στο γάμο και μόνο όταν πρόκειται για να γίνει αναπαραγωγή, διαφορετικά μπορεί το άτομο να θεωρηθεί αμαρτωλό.

Η Εκκλησία προσεγγίζοντας τα παιδιά μέσα από τα κατηχητικά σχολεία, τις χριστιανικές

νεανικές κινήσεις, προσπαθεί να εμψυχήσει στα παιδιά τις συντηρητικές της απόψεις, γεγονός που μπορεί να έρθει σε αντιθεση με τα διαφορετικά ερεθίσματα και μηνύματα που ίσως έχει δεχθεί ο νέος. Πηγές αυτών των ερεθισμάτων και μηνυμάτων μπορεί να είναι η οικογένεια και διάφοροι άλλοι εξωοικογενειακοί φορείς πχ. μέσα μαζικής ενημέρωσης, βιβλίο, κ.ά. Οι διαφορετικές απόψεις που έχουν οι φορείς (Εκκλησία, οικογένεια κ.ά.) είναι πολύ πιθανόν να δημιουργήσουν στα παιδιά απορίες και ερωτήματα και να προκαλέσουν διχασμό σχετικά με την υιοθέτηση μιας θέσεως.

Τελικά, η Εκκλησία με την συγκεκριμένη θέση της σχετικά με την σεξουαλικότητα και την σχέση των δύο φύλων, μπορεί να προσεγγίσει στους κόλπους της τους νέους; Υπάρχει τάση τροποποίησης των θέσεων της ώστε να μην απομακρύνονται οι νέοι από την Εκκλησία;

γ. Μέσα μαζικής ενημέρωσης - Οπτικοακουστικά μέσα

Οι μοναδικές άμεσες πληροφορίες, που έχουμε σχετικά με το θέμα, προέρχονται από δημοσιογραφικές πηγές. Κι εδώ ακριβώς, πρέπει να επισημανουμε ότι η επίδραση των εφημερίδων και περιοδικών στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση μπορεί να είναι τόσο θετική όσο και αρνητική. Θετική είναι η σωστή πληροφόρηση (πχ. Αθηναϊκή εφημερίδα καθιέρωσε τη δημοσίευση μιας σειράς ιατρικών θεμάτων σε σκίτσα, που προκαλούν ενδιαφέρον). Αρνητικά είναι όλα τα σχετικά "ρεπορτάζ" ή "έρευνες", που παρουσιάζονται για να κεντρίσουν μόνο στιγμιαία το ενδιαφέρον του κοινού και πολύ, με τις διάφορες "περιγραφές" τους, δημιουργούν πολλά ερωτηματικά.

Σε μια γενική προσπάθεια σωστής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, το έντυπο υλικό μπορεί να ενημερώσει σωστά και να απομυθοποιήσει πολλά ταμπού. Υλικό από τις αγγλοσαξωνικές χώρες, που έχει βασικό στόχο την ενημέρωση των παιδιών, όταν αρχίσουν να προβληματίζονται, είναι

πιστεύουμε παράδειγμα για μίμηση. Δυστυχώς, υλικό τέτοιου επιπέδου δεν υπάρχει στη χώρα μας.

Επίσημα, πρότυπα βιβλία, άλλα έντυπα ή βοηθήματα (διαφάνειες, ταινίες, κλπ.) για την σεξουαλική ενημέρωση, φυσικά δεν υπάρχουν ακόμα. Τα τελευταία, όμως, χρόνια κυκλοφορούν τουλάχιστον στην Αθήνα, αρκετά βιβλία και για μικρά και για μεγάλα παιδιά και για ενηλίκους. Τα περισσότερα είναι μεταφράσεις ξένων βιβλίων και δεν έχουμε την δυνατότητα να εκτιμήσουμε ούτε πόση κυκλοφορία έχουν ούτε πόση απήχηση. Μερικά βιβλία για μικρά παιδιά μοιάζουν να είναι πιο χρήσιμα ως βοηθήματα των γονέων ή των παιδαγωγών.

Στον ημερήσιο και τον περιοδικό τύπο έχουν δημοσιευθεί επανειλημμένα, τα τελευταία χρόνια, άρθρα κυρίως για την ανάγκη της σεξουαλικής διαφώτισης. Συνήθως είναι μεταφράσεις άρθρων του ξένου τύπου και δεν είναι πάντα υπεύθυνα.

Στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση δεν έχει γίνει ως τώρα σχεδόν ποτέ λόγος για σεξουαλική ενημέρωση ή διαπαιδαγώγηση. Έχουν μάλιστα απορριφθεί επανειλημμένες προτάσεις παιδίατρων

για λιγότερες ραδιοφωνικές συνεντεύξεις με θέμα είτε την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είτε τον οικογενειακό προγραμματισμό. Δεν είναι βέβαιο αν αντικατοπτρίζει αυτή η ενέργεια πάγει επίσημη πολιτική της ελληνικής ραδιοφωνίας, ή την προσωπική απροθυμία ορισμένων δημοσιογράφων να αναλάβουν την ευθύνη της προβολής θεμάτων, που φοβούνται μήπως θεωρηθούν ακατάλληλα. Η τηλεόραση έχει ασχοληθεί πολλές φορές με τον οικογενειακό προγραμματισμό, αλλά η σεξουαλική διαψύτιση δεν έχει φτάσει ως την τηλεοπτική οθόνη, παρ' όλο που ανήκει στις δραστηριότητες του οικογενειακού προγραμματισμού (Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου, 1971 και 1981).

“Το βιβλίο είναι απαραίτητη πηγή από την οποία ο έφηβος μπορεί να πάρει στοιχεία που χρειάζεται. Τα τελευταία χρόνια κυκλοφορούν αρκετά βιβλία και για μικρά και για μεγάλα παιδιά και για ενηλίκους. Τα περισσότερα είναι μεταφράσεις ξένων βιβλίων. Μερικά βιβλία για μικρά παιδιά μοιάζει να είναι πιο χρήσιμα ως βοηθήματα των γονέων ή των παιδαγωγών.

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να ασχοληθούν κατ' αρχάς οι γονείς με τα βιβλία αυτά διαβάζοντάς τα. 'Υστερα από την ανάγνωση μπορεί ο καθένας να διαπιστώσει κατά πόσο είναι απαλλαγμένος από προκαταλήψεις και κατά πόσο μπορεί να μιλήσει ελεύθερα, απαντώντας στις διάφορες ερωτήσεις με την βοήθεια των εικόνων των βιβλίων. Ένα βιβλίο με όμορφες και χαρακτηριστικές εικόνες είναι πολύ μεγάλη βοήθεια για τα παιδιά και ιδιαίτερα για εκείνα που έχουν ακόμα δυσκολίες στο διάβασμα. Από την στιγμή που οι γονείς μπορούν να μιλήσουν ελεύθερα παίρνουν βιβλία και μαζί με τα παιδιά διαβάζουν και συζητούν αυτά που βλέπουν στις εικόνες.

Η εισαγωγή του παιδιού σε ζητήματα σεξουαλικά γίνεται στα πλαίσια του σπιτιού. Στην ηλικία των 10 ετών πολλά παιδιά, σύμφωνα με στατιστικές έρευνες, ψάχνουν να βρουν βιβλία κατάλληλα με λεπτομερειακά στοιχεία, γύρω από τα προβλήματα και τις απορίες τους. Γι' αυτό ακριβώς, βιβλία με απαραίτητες εικόνες βοηθούν αποφασιστικά γονείς και παιδιά να πλησιάσει ο ένας τον άλλον"

(Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής και Γενετικής του ανθρώπου, 1971 και 1981).

“Στο σημείο αυτό επιχειρείται μια πρώτη ενημέρωση και δειγματοληπτική παρουσίαση ορισμένων προγραμμάτων των οποίων η διεθνής εμπειρία έχει καταδείξει την χρησιμότητα. Είναι μια περιγραφή της Βελγικής οπτικοακουστικής σειράς “Γνώρισε τον εαυτό σου”, εκπαιδευτικών ταινιών του Β.Β.С. και άλλων οργανισμών.

Ο διάλογος, όπως έχει αποδειχθεί με έρευνα, είναι η μέθοδος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης που συγκεντρώνει την φανερή προτίμηση των μαθητών και περισσότερο ακόμα των μαθητριών (72-84%). Φαίνεται ότι οι νέοι αναμένουν από αυτόν το διάλογο, που δίνει μάλιστα συνεχή δυνατότητα ερωτήσεων, υποστήριξη και βοήθεια. Οι επιθυμίες τους, για διάλογο εκτείνονται σε ευρύ ψάσμ από αίτηση πληροφοριών μέσω ανωνύμων σημειωμάτων μέχρι συμβουλευτική επί προβληματισμού για θέματα σεξ. Σε μια τέτοια διαλογική διαδικασία έχουν τη θέση τους και οι αμφίδρομες ερωτήσεις, και οι “ανόητες” ερωτήσεις, ακόμα και να δημιουργηθούν παρεξηγήσεις παρ' όλη την

φιλότιμη προσπάθεια εξηγήσεων. Ίσως, είναι δυνατόν απ' αυτή τη συγκέντρωση ψήφων προτιμήσεως για το διάλογο να επισημανθεί η ελπίδα που υπάρχει στους μαθητές να πάρουν σαν απαντήσεις από τους καθηγητές τους όχι μόνο πληροφορίες, αλλά και προσωπικές τοποθετήσεις, συγκινησιακές και συναισθηματικές καταστάσεις και αξιολογήσεις. Ακόμα είναι δυνατόν να υποθέσουμε ότι στην υπόδειξη για διάλογο υποκρύπτεται η απαίτηση για συμμετοχή των νέων σε διδακτική διαδικασία πάνω σε ένα θέμα που τους αφορά άμεσα.

Με τον συνδυασμό των οπτικοακουστικών και άλλων μέσων με το διάλογο επιτυγχάνεται η καλύτερη παιδαγωγική πρόσβαση στον κόσμο των μαθητών για ένα θέμα αρκετά ψέγον και ενδιαφέρον. Για κανένα λόγο τα οπτικοακουστικά μέσα δεν θα αντικαταστήσουν τον άμεσο διάλογο, γιατί αυτό θα έδειχνε έλλειψη θάρρους για να μιλήσουμε προσωπικά στα παιδιά γι' αυτά τα πράγματα. Τα παιδαγωγικά οπτικοακουστικά μέσα δεν πρέπει να καταντήσουν αυτοσκοπός. Πολλές φορές μπορεί να είναι εικόνες, ερεθίσματα, μια

προκλήση για ενεργό συμμετοχή σε συζήτηση, μέσα που διευκολύνουν τα παιδιά να εκφραστούν και να μιλήσουν, αφορμή για να ρωτήσουν, πράγμα που το έχουν ανάγκη.

Η οπτικοακουστική σειρά "Γνώρισε τον εαυτό σου"

Πρόκειται για οπτικοακουστική σειρά "Γνώρισε τον εαυτό σου" παραγωγής 1972, των Βέλγων Καθηγητών Jean Drumel της Ηθικής, και Jean Paul Latour της Βιολογίας. Γίνεται συνοπτική περιγραφή του πνεύματος και των στόχων της σειράς και δίνεται η διαίρεση και ο τρόπος χρήσης και τα πλαίσια στα οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί μετά γίνεται περιληψη οκτώ μερών της σειράς.

Η "σειρά" καθαυτή δεν προσφέρει παρά μια παρώθηση και ακριβείς πληροφορίες. Δεν είναι τίποτε άλλο από ένα παιδαγωγικό εργαλείο που έχει σκοπό να δώσει ένα έναυσμα και να εικονογραφήσει την συζήτηση. Σ' αυτή την μορφή έχει αναδειχθεί ένα πρακτικό μέσο μετάδοσης σχημάτων και σχεδιαγραμμάτων. Σε καμμία

περίπτωση δεν μπορεί να αντικαταστήσει το διάλογο, που οφείλει να γίνει μέσα σε ένα κλίμα διαποτισμένο με αγάπη και με φροντίδα για τις ηθικές αξίες. Διαίρεση της σειράς κατά θέματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ Διαίρεση της σειράς κατά θέματα

Μέρος	Τίτλος	Αριθμός Διαφανειών	Από... μέχρι	Διάρκεια προβολής
1	Εισαγωγή	37	1-36	11'
2	ΑΝΔΡΑΣ Ανατομία-φυσιολογία	16	37-51	8'
3	ΓΥΝΑΙΚΑ Ανατομία-φυσιολογία	27	52-78	13'
4	ΕΜΒΡΥΟ Οι 9 μήνες πριν από τη γέννηση	48	79-128	23'
5	ΤΟΚΕΤΟΣ και πρώτα αντανακλαστικά	39	129-164	14'
6	ΕΦΗΒΕΙΑ Διαπροσωπικές σχέσεις	35	165-199	13'
7	ΑΝΤΙΣΥΛΛΗΨΗ Η εκούσια σύλληψη	22	200-219	9'
8	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ Ρύθμιση των γεννήσεων	8	220-227	5'
	ΣΥΝΟΛΟ	232		96'

Η χρησιμοποίηση της σειράς προβλέπεται για περισσότερα μαθήματα των 50 λεπτών με μαθητες της γενικής εκπαίδευσης από 14 χρόνων και πάνω, αλλά και για τελειόφοιτους καθώς και για σπουδαστές των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Παρ' όλο ότι η σειρά αποτελεί ένα σύνολο, είναι ευκταίο να

βλέπεται μόνο ένα θέμα κάθε φορά, κάθε μέρος της έχει γίνει για να βλέπεται χωριστά.

Η σειρά περιέχει μια μαγνητοταινία των 18 cm, ταχύτητας 9,5 cm/sec ενα ντοσιέ 12 φύλλων που περιλαμβάνει 232 διαφάνειες και το κείμενο της σειράς που επιτρέπει τον συγχρονισμό. Για την χρήση των παιδαγωγών υπάρχουν παράλληλα 42 πίνακες βιολογίας, που επαναλαμβάνουν το ουσιώδες των εννοιών που θίγονται και συνοδεύονται από λεπτομερή σχόλια των σχημάτων, έτσι ώστε όταν το δείξει ο παιδαγωγός να μπορεί να έχει προετοιμασθεί κατάλληλα για τις ακριβείς επιστημονικές γνώσεις που παρέχονται.

Περίληψη της σειράς "Γνώρισε τον εαυτό σου".

ΜΕΡΟΣ 1ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ 11'

Το ανθρώπινο σώμα είναι ένα θαύμα της φύσης και το γυμνό του δεν πρέπει να μας ενοχλεί. Πρέπει να μάθουμε να το βλέπουμε όπως ο ζωγράφος, ο γλύπτης, ο ποιητής. Να χαιρόμαστε την ομορφιά του. Η αναζήτηση της αγάπης στο πρόσωπο κάποιου άλλου και η δημιουργία παιδιών είναι δύο από τις

εκφράσεις της ανθρώπινης σεξουαλικότητας. Οι διαφορές των ανδρικών και των γυναικείων γεννητικών οργάνων δεν έχουν αξιολογικό χαρακτήρα και δεν πρέπει να δημιουργούν συμπλέγματα στην αντιμετώπιση και την συναναστροφή μας με το άλλο φύλο. Η αγάπη για τον άλλον περνά από την αγάπη για τον εαυτό σου. Πρέπει να γνωρίζεις καλά τον εαυτό σου για να φτιάξεις μια προσωπικότητα ικανή να ζήσει σε μια σωστή διαπροσωπική σχέση του αγαπητικού διάλογο, ανάμεσα σε δύο ανθρώπους που σέβονται ο ένας τον άλλον σαν ολότητα: σώμα, πνεύμα και καρδιά. Έτσι, το παιδί θα είναι ο καρπός της αγάπης των γονιών του.

ΜΕΡΟΣ 2ο: ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ

(Διαφάνειες 37-51) 8'

Το σημαντικότερο σεξουαλικό όργανο στον άνθρωπο... είναι ο εγκέφαλος. Αγαπάμε βέβαια με το σώμα μας, αλλά αγαπάμε πρώτα α' όλα με τον εγκέφαλο. Με την λεπτομερή μελέτη των καθαρά γεννητικών οργάνων θα το καταλάβουμε καλύτερα.

Αξίζει να προσέξουμε, όπως προσέχουμε τα λουλούδια που είναι τα γεννητικά όργανα των φυτών.

Εκείνο που δίνει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στον άνδρα είναι η έκκριση της τεστοστερόνης, ορμόνης που παράγεται από τα κύτταρα του Leydig. Η αφύπνιση των γεννητικών οργάνων έρχεται με την ήβη. Θα δούμε πως, κάτω από την επιρροή της υπόφυσης, μικρού αδένα στη βάση του εγκεφάλου, τα γεννητικά όργανα αφυπνίζονται και προετοιμαζονται για μελλοντική σεξουαλική δραστηριότητα. Το κλειδί της σεξουαλικότητας βρίσκεται επομένως, βιολογικά και ψυχολογικά στον εγκέφαλο.

ΜΕΡΟΣ 3ο: ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ

ΓΥΝΑΙΚΑΣ (Διαφάνειες 52-78) 13'

Όπως και στον άνδρα έτσι και στη γυναίκα το βασικό σεξουαλικό όργανο είναι ο εγκέφαλος και ειδικότερα η υπόφυση. Από την εποχή της ήβης και πέρα, αυτή αρχίζει να κατευθύνει τα κυρίως γεννητικά όργανα.

Αντίθετα, με τον άντρα, στη γυναίκα έχουμε δύο ορμόνες, που καθορίζουν τα χαρακτηριστικά της: την οιστρόλη, που δίνει στη γυναίκα τη ψωνή και τις γραμμές του σώματός της, και την οιστραδιόλη που τη βοηθάει στην εγκυμοσύνη.

Υπάρχουν κοινά σημεία στα ανδρικά και γυναικεία γεννητικά όργανα. Βρίσκουμε και στα δύο φύλα:

1. αδένες που παράγουν γαμέτες,
2. οδούς που τους μεταφέρουν στον χώρο συνάντησής τους,
3. συστήματα που επιτρέπουν στα κύτταρα αναπαραγωγής να συναντηθούν.

Και ο άντρας και η γυναίκα πρέπει να εξασφαλίζουν σωστή υγιεινή σ' ολόκληρο τον οργανισμό τους (δηλαδή υγιεινή διατροφή, ανάπαυση, ηρεμία για το νευρικό σύστημα). Ο ήλιος, ο αθλητισμός, ο καθαρός αέρας θα τους βοηθήσουν να βρουν την φυσική και ηθική ισορροπία που είναι απαραίτητα για το φυσιολογικό ρυθμό της σεξουαλικής τους ζωής.

ΜΕΡΟΣ 4ο: ΓΟΝΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΜΒΡΥΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
(Διαψάνειες 79-128) 23'

Τα σπερματοζώαρια που αφήνει κάθε φορά ο άντρας στον κόλπο της γυναίκας είναι 300 με 500 εκατομμύρια. Μόνο όμως τα πιο αυθεντικά από αυτά θα καταφέρουν να περάσουν τα εμπόδια που συναντούν και να φτάσουν στο ωάριο που βρίσκεται καλά προφυλαγμένο στις σάλπιγγες. Ένα ωάριο θα γονιμοποιηθεί από ένα μόνο σπερματοζώαριο. Τα άλλα θα πεθάνουν. Τα χρωμοσώματα είναι οι φορείς των πατρικών και μητρικών χαρακτηριστικών που θα κληρονομήσει το παιδί. Δεν μπορούμε να διαλέξουμε το φύλο του παιδιού, γιατί εξαρτάται από τα 46 "χρωμοσώματα του φύλου", καθώς λέγονται, που είναι διαφορετικά στον πατέρα και στην μητέρα. Η γέννηση διδύμων είναι μια περίπτωση, που συμβαίνει μια φορά στις 100 περίπου. Μπορεί να προέρχονται από δύο διαφορετικά ωάρια που γονιμοποιήθηκαν από δύο διαφορετικά σπερματοζώαρια (δυογενείς δίδυμοι) ή από το ίδιο ωάριο που γονιμοποιήθηκε από ένα σπερματοζώαριο και κατόπιν χωρίστηκε στα δύο (μονογενείς δίδυμοι). Μπορούμε να δούμε, πιο

παραστατικά, τα αποτελέσματα της ένωσης των διαφορετικών χρωμοσωμάτων, στο ζωικό και φυτικό κόσμο.

Στις τέσσερις εβδομάδες, το έμβρυο μοιάζει με μικρή συρρικνωμένη σφαίρα. Το μέγεθός του δεν ξεπερνάει τα 2,5 χιλιοστά. Η καρδιά του αρχίζει να χτυπάει, αν και βρίσκεται σε πρωτόγονο ακόμα στάδιο.

Στις 5 εβδομάδες, μοιάζει ακόμα σε οποιοδήποτε έμβρυο των θηλαστικών, αλλά διαθέτει ήδη όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να γίνει ένα χαριτωμένο ανθρωπάκι. Το κεφάλι, τα χέρια, τα μάτια, η μύτη σχηματίζονται σιγά-σιγά, ενώ συγχρόνως, αρχίζουν οι λειτουργίες του οργανισμού (πέψη, κίνηση κλπ.) να μπαίνουν σε ενέργεια.

ως τις 12 εβδομάδες, όλα τα ανθρώπινα έμβρυα μοιάζουν. Απ' αυτή την εποχή κι έπειτα, αρχίζουν να σχηματίζονται τα διαφορετικά γεννητικά όργανα ανάλογα με το φύλο του παιδιού.

Το μικρό που θα γεννηθεί θα ζυγίζει 3,5 κιλά, θα έχει μήκος 50 εκατοστά και θα αποτελείται από 200.000.000 κύτταρα. Κι όλο αυτό το δημιούργημα

θα έχει ξεκινήσει από ένα μικροσκοπικό σπερματοζώριο κι ένα εξίσου μικροσκοπικό ωάριο που ενώθηκαν κάποτε.

Αλλά το ανθρωπάκι αυτό δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Θα συνεχίσει να μεγαλώνει για καμιά εικοσαριά χρόνια. Είναι όμως αρκετά μεγάλο πια για να αφήσει τη μήτρα, που το προστάτευε και το έτρεφε και να μπει σε έναν καινούργιο κόσμο όπου θα αποκτάει προοδευτικά όλο και πιο μεγάλη ανεξαρτησία.

ΜΕΡΟΣ 5ο: ΤΟΚΕΤΟΣ-ΒΡΕΦΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

(Διαφάνειες 129-164) 14'

Η εγκυμοσύνη είναι συχνά, για την γυναίκα ένα ευτυχισμένο άνθισμα του κορμιού της, που το αποτέλεσμα του το περιμένει όλη η οικογένεια... Η χαρά του ζευγαριού είναι μεγάλη. Χαρά να βλέπει τα πρώτα σημεία μιας καινούργιας ζωής, που είναι καρπός της αγάπης τους, και χαρά να προετοιμάζονται, μαί και οι δύο για τον ερχομό της.

Με την μέθοδο του "ανώδυνου τοκετού", η μητέρα έχει την απέραντη περηψάνεια να παίρνει ενεργό μέρος στην γέννηση του παιδιού της. Το ζευγαρι δεν υφίσταται πια τον τοκετό αλλά τον ζεί.

Με τον ερχομό του στον κόσμο, το μικρό δέχεται τις πρώτες φροντίδες από το γιατρό και τις αδελφές και παίρνει το πρώτο του γεύμα από το στήθος της μητέρας του. Τα πρόωρα παιδιά και τα δίδυμα χρειάζονται ιδιαίτερες φροντίδες μέχρι να γίνουν ικανά να αντιμετωπίζουν το καινούργιο περιβάλλον. Από τις πρώτες εβδομάδες της ζωής του το παιδί έχει ανάγκη απ' όλη την τρυφερότητα και την προστασία των γονιών του, για να μορφώσει την προσωπικότητά του. Δεν θα θυμάται, βέβαια, τίποτα συγκεκριμένο απ' αυτή την περίοδο αργότερα, αλλά θα αισθάνεται πιο ευτυχισμένο για όλη του τη ζωή.

Οι πρώτοι μήνες στη ζωή του είναι οι πιο συναρπαστικοί και για τους γονείς, που το καμαρώνουν να ανακαλύπτει προοδευτικά τον γύρω κόσμο. Ως τα τώρα η μητέρα αποτελούσε το κύριο στοιχείο του περιβάλλοντος του. Σιγά-σιγά όμως,

η παρουσία του πατέρα γίνεται εξίσου ουσιαστική. Και είναι πολύ σημαντικό να του δείχνει κι εκείνος άμεσα τρυφερότητα, προστασία, αγάπη...

Έτσι, από τις πρώτες κιόλας ανθρώπινες επαφές του, θα εξαρτηθεί η προσαρμοστικότητα του νέου ανθρώπου στην κοινωνία. Για να γίνει ένας χαρούμενος έφηβος, ένας αυτόνομος "μεγάλος", ικανός να αγαπήσει και να χτίσει την ευτυχία του, θα πρέπει να εξασφαλίσει από την πιο μικρή του ηλικία όλες τις ευνοϊκές προϋποθέσεις για το τελικό άνθισμα της προσωπικότητάς του.

ΜΕΡΟΣ 6ο: ΗΒΗ, ΕΦΗΒΕΙΑ, ΖΕΥΓΑΡΙ

(Διαφάνειες 165-199) 13'

Τα πολλά προβλήματα που εμφανίζονται στους εφήβους με την ήβη, οφείλονται στις βαθιές μεταβολές που γίνονται στον οργανισμό του αγοριού και του κοριτσιού, αυτή την εποχή. Τα σώματά τους και τα καθαρά γεννητικά τους όργανα "σχηματίζονται", κι αλλάζει η συναισθητική τους κατάσταση.

Η προετοιμασία για την ενεργό σεξουαλική ζωή, γεμάτη εξάρσεις, έντονες καταστάσεις χαράς

ή μελαγχολία, φόβου, αβεβαιότητας, ερεθισμού, επιθετικότητας κλπ., μπορεί να γίνει ηπιότερη μια και ο άνθρωπος μπορεί να ελέγχει το ένστικτο με τη συνείδηση. Αυτό δεν συμβαίνει στα ζώα.

Στο ζευγάρι του άντρα και της γυναίκας, καθένας μας ζητάει να κάνει πραγματικότητα τρία όνειρά του: το όνειρο του κορμιού, το όνειρο της επικοινωνίας με τον κόσμο και το όνειρο της παραδοχής της προσωπικότητας του από τον άλλον.

Όποιος μιλάει για σχέση, εννοεί αμοιβαία ανταλλαγή. Στην αυθεντική ανθρώπινη αγάπη, θέλει πρώτα-πρώτα την ευτυχία του άλλου και δέχεται από αυτήν τα δώρα που θα τον βοηθήσουν να ανθίσει και ο ίδιος. Η ανθρώπινη σεξουαλικότητα είναι μια ανοδική πορεία προς την αγάπη, που είναι διάλογος, σεβασμός του άλλου, αυτοκυριαρχία για την ευτυχία του ζευγαριού ή της οικογένειας μέσα στην κοινωνία.

ΜΕΡΟΣ 7ο: ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΣΥΛΛΗΨΗ

(Διαφάνειες 200-219) 9'

Χτίσιμο ενός πολιτισμού, σημαίνει άρνηση υποταγής στη μοίρα! Ενώ ως χθές ο άνθρωπος

απελευθερωνόταν από προγονικούς φόβους, σήμερα η επιστήμη του επιτρέπει να κυριαρχήσει πλατύτερα στις αντιξοότητες της ζωής. Έτσι, γίνεται πραγματικότητα η υπεύθυνη σύλληψη, που αφήνει στον καθένα περισσότερη εξουσία πάνω στο πεπρωμένο του, και του εξασφαλίζει περισσότερες δυνατότητες ευτυχίας. Η αντισύλληψη, σύνολο μέσων με βάση ανατομικές και ψυχολογικές γνώσεις, επιτρέπει στα ζευγάρια να γεννούν παιδιά που πραγματικά τα επιθυμούν.

Τις αντισυλληπτικές μεθόδους της αρχαιότητας που η παλαιότερη βρίσκεται σε αιγυπτιακό πάπυρο 4000 χρόνων, αντικατέστησαν μέθοδοι περισσότερο αποτελεσματικές και λιγότερο επικίνδυνες.

Η πιο τελευταία και πιο αποτελεσματική από αυτές είναι το γνωστό αντισυλληπτικό χάπι. Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας υπενθύμισε, τον Ιανουάριο του 1972 ότι εκτός από σπάνιες περιπτώσεις ιατρικών αντενδείξεων, δεν παρουσιάζει κανένα σοβαρό κίνδυνο για την γυναίκα. Μέσα στο πολιτιστικό μας πλαίσιο, μια αποτελεσματική αντισύλληψη μειώνει τον αριθμό

των εκτρώσεων που είναι τόσο επικίνδυνες όταν γίνονται κρυφά και των οποίων οι ηθικές και κοινωνικές επιπτώσεις είναι ολέθριες.

ΜΕΡΟΣ 8ο: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΕΝΝΗΣΕΩΝ

(Διαφάνειες 220 - 227) 5'

Από την εποχή του Παστέρ ως σήμερα, η Ιατρική και κοινωνική πρόοδος επέτρεψαν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά πολλές αρρώστιες. Η πείνα και οι μεγάλες επιδημίες έχουν σχεδόν εξαφανιστεί. Μια καινούργια όμως, μάλιστα εμφανίζεται: ο υπερπληθυσμός.

Πάνω από 6 δισεκατομμύρια άνθρωποι θα ζουν στον πλανήτη μας το έτος 2000! Η πιθανή έλλειψη πρώτων υλών και η έλλειψη χώρου και ηρεμίας για να νιώθει ο άνθρωπος ελεύθερος, είναι μερικά από τα προβλήματα που θα πρέπει, σύντομα να αντιμετωπίσουμε. Οι σύζυγοι πρέπει να αποφασίζουν, μαζί και οι δύο, τον ερχομό του παιδιού τους, ανάλογα με προσωπικά κριτήρια: υγεία, ηλικία, κοινωνική κατάσταση.... Η εκλογή

του χρόνου και του αριθμού των γεννήσεων αφορά μονάχα αυτούς.

Αυτό που έχει σημασία είναι ότι, με τον έλεγχο των γεννήσεων, η αντισύλληψη επιτρέπει την προσωπική ωρίμανση, την ευτυχία του ζευγαριού και την ισορροπία της οικογένειας μέσα στην κοινωνία.

Στο τέλος αυτής της προσπάθειας γίνεται μια ευχή. Μετά από είκοσι χρόνια οι υπηρεσίες βοήθειας να έχουν αναπτυχθεί κατά τρόπο που οι άνθρωποι να βρίσκουν πιο εύκολα απαντήσεις στα ερωτήματα τους που θα τολμούν να θέσουν, και τα ερωτήματα τους να είναι τέτοια που κι αν δεν δεχθούν απαντήσεις τουλάχιστον να τους προσανατολίζουν σε ψωτεινούς ορίζοντες". (Α.Μ. Σταυρόπουλος, "Οπτικοακουστικά μέσα και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση", σελ. 212-222, Οπτικοακουστική σειρά "Γνώρισε τον εαυτό σου" Drumel & Latour, 1972).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI.

Α. ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Κάθε άνθρωπος κατά τη βρεφική, νηπιακή και παιδική ηλικία περνάει διάφορα στάδια (στοματικό, πρωκτικό, οιδιποδιακό). Το πέρασμα του ατόμου από το ένα στάδιο στο άλλο, δεν εξαρτάται από την ηλικία του, αλλά από το βαθμό που επέλυσε, ξεπέρασε δηλαδή το συγκεκριμένο στάδιο.

Η επίλυση αυτή σχεδόν ποτέ δεν είναι τέλεια. Όλο και κάποιο υπόλειμμα υπάρχει. Σε μερικούς το υπόλειμμα αυτό είναι αρκετά μεγάλο, ώστε να παρεμβαίνει στη λειτουργία τους στο επόμενο στάδιο, με αποτέλεσμα συνεχή προβλήματα στην ψυχολογική ισορροπία των ατόμων αυτών. Στους περισσότερους, όμως, τα κενά που έχουν αφήσει ανεπίλυτα στα διάφορα στάδια ανάπτυξης είναι μικρά.

Το άτομο μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά, αλλά όταν βρίσκεται αντιμέτωπο με ψυχοπιεστικές καταστάσεις, καταστάσεις που δημιουργούν ψυχολογικό στρες, τότε η ισορροπία ανατρέπεται. Παλινδρομεί ψυχολογικά σε εκείνο το στάδιο που είχε αφήσει τα μεγαλύτερα κενά. Καθημερινά όταν ζοριστούμε άλλος ανάβει τσιγάρο ή τρώει τα νύχια του, άλλος θέλει να ψάει κάτι και κουβαλάει μαζί του τσίχλες, καραμέλες, σοκολάτες ή τρέχει στο ψυγείο. Άλλος παίζει με τα χέρια του ή το κομπολόι του ή το στυλό του, χαϊδεύει τα μουστάκια του ή παίζει με τα μαλλιά του. Όλες αυτές τέλος πάντων οι πράξεις αποκαλύπτουν κενά που έχουμε όλοι, λίγο ως πολύ, αφήσει πίσω μας κατά την ψυχοσεξουαλική μας ανάπτυξη.

Η σεξουαλική λειτουργία είναι μια πολύ ευαίσθητη λειτουργία, που βρίσκεται στο επίκεντρο αυτών των σταδίων της ανάπτυξης.

Κατά τον Π.Σακκά (Νευρολόγος, Ψυχίατρος, Λέκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών), όποιος επιλύσει όλα εκείνα τα στάδια της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, ανέβει δηλαδή ομαλά όλα εκείνα τα

σκαλιά που οδηγούν στην ολοκληρωμένη σεξουαλική ζωή, δεν έχει κανένα λόγο να καταψύγει σε κανενός είδους παρέκκλιση της σεξουαλικής λειτουργίας. Όλοι οι άλλοι, που στην διαδρομή της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, βρήκαν κάποιο ανυπέρβλητο εμπόδιο, αναγκάζονται να καταψύγουν σε κάποια σεξουαλική παρέκκλιση, προκειμένου να δώσουν μια έστω στοιχειώδη διέξοδο στο σεξουαλικό τους ένστικτο. Επομένως, οι σεξουαλικές παρεκκλίσεις αποτελούν ένα κατ' ανάγκη βόλεμα, προκειμένου να διατηρηθεί κάποια ψυχολογική ισορροπία. Δίνουν μια διέξοδο και αποφεύγεται κάποια ψυχοσύγκρουση, που θα απειλούσε την ψυχολογική ισορροπία του ατόμου.

Στο σημείο αυτό όσον αφορά τις σεξουαλικές παρεκκλίσεις, κρίνουμε σκόπιμο, να τις διακρίνουμε αρχικά από τις σεξουαλικές δυσλειτουργίες, γιατί πολλοί από εμάς ερμηνεύουν αυτούς τους δύο όρους με την ίδια σημασία.

Οι σεξουαλικές δυσλειτουργίες σύμφωνα με τον Ν. Μάνου, χαρακτηρίζονται από διαταραχή στην σεξουαλική λειτουργία. Οι σεξουαλικές

δυσλειτουργίες είναι διαταραχές που δεν επιτρέπουν σε ένα άτομο την σεξουαλική ευχαρίστηση ή μερικές φορές ακόμη και την οποιαδήποτε σεξουαλική επαφή. Συνήθως αφορούν αναστολές φυσιολογικών αντιδράσεων - δηλαδή της φλεβικής διόγκωσης των σεξουαλικών οργάνων, της οργασμικής αντίδρασης ή και των δύο - που κάνουν την εμπειρία της σεξουαλικής δραστηριότητας τελικά δυσάρεστη.

Όσον αφορά τις σεξουαλικές παρεκκλίσεις παλιότερα ονομάζονταν σεξουαλικές διαστροφές. Στο DSM-III και DSM-III-R ονομάζονται Παραφυλίες (paraphilias - κατά παράφραση των Ελληνικών λέξεων para και philia, όπου para σημαίνει παρέκκλιση και philia αυτό το άτομο έλκεται. Πρόκειται σύμφωνα πάντα με τον Ν. Μάνο, για καταστάσεις που χαρακτηρίζονται σύμφωνα με το DSM-III-R από τα εξής:

Για μια περίοδο τουλάχιστον έξι μηνών, υπάρχουν επανειλημμένες έντονες σεξουαλικές παρορμήσεις και σεξουαλικά διεγερτικές φαντασιώσεις που γενικά αφορούν:

1. μη ανθρώπινα αντικείμενα

2. καταστάσεις στις οποίες το άτομο υποφέρει ή κάνει το σύντροφό του να υποφέρει, ταπεινώνεται ή ταπεινώνει

3. παιδιά ή άλλα μη συναινούντα άτομα

Υπάρχουν οι εξής διαβαθμίσεις βαρυτητας στις παραφιλίες και είναι οι εξής:

Ήπια: Το άτομο ενοχλείται έντονα από τις επανειλημμένες παραφιλικές παρορμήσεις, αλλά δεν έχει ποτέ προβεί σε πράξεις σύμφωνα με αυτές.

Μέτρια: Το άτομο περιστασιακά έχει προβεί σε πράξεις σύμφωνα με την παραφιλική παρόρμηση.

Σοβαρή: Το άτομο επανειλημμένα έχει προβεί σε πράξεις σύμφωνα με την παραφιλική παρόρμηση.

Σύντομη περιγραφή των σεξουαλικών παρεκκλίσεων

1. *Επιδειξιομανία:* Η επίδειξη των γεννητικών οργάνων έχει σαν σκοπό να ξαψνιάσει ή να

“σοκάρει” τη γυναίκα κι όχι να της κάνει κακό. Ο επιδειξίας μπορεί και να αυνανισθεί μπροστά στο θύμα, που μπορεί να είναι κοριτσάκι ή γυναίκα.

2. Φετιχισμός: Το άτομο με φετιχισμό συχνά αυνανίζεται ενώ κρατά, χαϊδεύει ή μυρίζει στηθόδεσμούς, γυναικεία εσώρουχα, κάλτσες, παπούτσια, μπότε κλπ.

3. Εψαψιομανία: Δημιουργούνται στο άτομο επανειλημμένες έντονες σεξουαλικές παρορμήσεις και σεξουαλικά διεγερτικές φαντασιώσεις που αφορούν το άγγιγμα και το τρίψιμο πάνω σε ένα άτομο που δεν συναινεί. Είναι το άγγιγμα και όχι η εξαναγκαστική (προς το θύμα) ψύση της πράξης που διεγείρει σεξουαλικά.

4. Παιδεραστία ή Παιδοφιλία: Οι σεξουαλικές παρορμήσεις και φαντασιώσεις αφορούν σεξουαλική δραστηριότητα με ένα παιδί ή παιδιά (γενικά ηλικίας 13 ετών ή μικρότερα).

5. *Σεξουαλικός μαζοχισμός:* Το άτομο προτιμά να διεγείρεται ή διεγείρεται μόνο με το να δένεται, να δέρνεται, να ταπεινώνεται, να βασανίζεται.

6. *Σεξουαλικός σαδισμός:* Ο σεξουαλικός σαδισμός είναι η πρόκληση σωματικού ή ψυχολογικού πόνου σε ένα άλλο άτομο με σκοπό την σεξουαλική διέγερση του παραφιλικού ατόμου.

7. *Παρενδυσιακός ή Τρανσβεστικός Φετιχισμός:* Η ένδυση με ρούχα του αντίθετου φύλου τυπικά αρχίζει στην παιδική ηλικία ή κυρίως στην εφηβεία. Το άτομο (που είναι σχεδόν πάντα ετεροφυλόφιλο) ντύνεται κυρίως με γυναικεία ρούχα και συνήθως αυνανίζεται και φαντάζεται άλλους άντρες να ελκύονται από αυτόν σαν γυναίκα μέσα στα γυναικεία του ρούχα.

8. *Ηδονοβλεψία:* Ο ηδονοβλεψίας δεν επιζητεί σεξουαλική δραστηριότητα με το παρατηρούμενο άτομο, αλλά μπορεί να αυνανισθεί κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης ή μετά ανακαλώντας

στη μνήμη του την σκηνή. (N. Μάνος, Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής, σελ. 525, 540-545).

Η Ομοφυλοφιλία

Φυσικά, δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν να αγνοηθεί η ομοφυλοφιλία, η οποία είναι μια σεξουαλική διαταραχή πολύ διαδεδομένη.

Η ομοφυλοφιλία, σύμφωνα με τον N. Μάνο, δεν μπορεί να ταξινομηθεί σε καμία από τις προηγούμενες κατηγορίες. Για το λόγο αυτό, κρίνουμε σκόπιμο να αφιερώσουμε κάποιο ξεχωριστό κομμάτι.

Πάρα πολλοί άνθρωποι θεωρούν την ετεροφυλοφιλία, σαν κάτι δεδομένο στις σχέσεις τους με τους άλλους ανθρώπους και σαν την μόνη φυσιολογική ή επιτρεπτή σεξουαλική λειτουργία. Υπάρχει όμως, ένας μεγάλος αριθμός αντρών και γυναικών που προτιμούν σεξουαλικούς συντρόφους του ίδιου φύλου.

Ομοφυλοφιλία είναι η σεξουαλική έλξη προς άτομα του ίδιου φύλου, δηλαδή άντρας προς άντρα

και γυναίκα προς γυναίκα. Σε αρχαιότερους πολιτισμούς αυτός ο τύπος σχέσεων δεν καταδικάζονταν και επομένως ήταν ανεκτός. Στη συνέχεια όμως, η ηθική του δυτικού κόσμου καλλιέργησε την ιδέα ότι ήταν κάτι το αφύσικο και κατά συνέπεια "παρά φύση". Σήμερα οι ψυχαναλυτές και οι σεξολόγοι δέχονται ότι λίγο-πολύ η ομοφυλοφιλία υπάρχει στον καθένα τουλάχιστον στα πρώτα παιδικά και εφηβικά στάδια και ότι πολλοί περνάνε από την μεταβατική αυτή περίοδο, ώσπου να αναγνωρίσουν και να σταθεροποιήσουν τη δική τους σεξουαλική ταυτότητα. Πολλά άτομα που θεωρούνται ομοφυλοφιλα, στη συνέχεια γίνονται αμφισεξουαλικά, επειδή νιώθουν μια έλξη και για τα δύο φύλα. (Εγκυκλοπαίδεια Υγεία, 3ος τόμος, κεφ. 1, σελ. 413).

"Οι αιτίες της ομοφυλοφιλίας παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Οι ερευνητές έχουν διερευνήσει ποικίλες ψυχολογικές και βιολογικές υποθέσεις. Η κλασική ψυχαναλυτική θεωρία, βλέπει την ομοφυλοφιλία σαν μια καθήλωση της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης. Για τους άντρες

πιστεύεται ότι το πρόβλημα είναι αποτέλεσμα εμπειριών της παιδικής ηλικίας με μια πολύ κοντινή, δεσμευτική και σαγηνευτική μητέρα και ένα παθητικό, εχθρικό ή απουσιάζοντα πατέρα. Για τις γυναίκες δεν έχει προταθεί καμμία ξακάθαρη υπόθεση με κάποιου είδους οικογενειακό σχήμα, αλλά οι παραδοσιακές θεωρίες πιστεύουν ότι η ομοφυλοφιλία μεταξύ των γυναικών είναι αποτέλεσμα άλυτων αναπτυξιακών χαρακτηριστικών. Η έρευνα αυτή μειονεκτεί, γιατί το μεγαλύτερο μέρος της έγινε με ομοφυλόφιλους που επισκέφθηκαν ψυχιάτρους για ψυχολογικά προβλήματα και επομένως επηρέασαν το δείγμα προς την κατεύθυνση της ύπαρξης ψυχικών διαταραχών.

Οι γενετικές θεωρίες προσπαθώντας να εξηγήσουν την αιτιολογία της ομοφυλοφιλίας με έρευνες σε διδύμους, έδειξαν ότι υπάρχει υψηλότερου βαθμού συμφωνία ταυτόχρονης ομοφυλοφιλίας σε μονοζυγώτες διδύμους απ' ότι οι διζυγώτες. Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις όπου ομοφυλοφιλία δεν παρατηρείται και στους δύο μονοζυγώτες διδύμους. Μέχρι τώρα δεν έχει κατορθωθεί να αποδειχθεί ή να αποκλεισθεί το αν ο

γενετικός παράγοντας παίζει ρόλο στον ομοφυλοφιλικό προσανατολισμό.

Όσον αφορά τις νευροενδοκρινικές μελέτες, πιο πρόσφατες έρευνες έχουν εστιασθεί στην υπόθεση ότι διαφορετικά επίπεδα εμβρυικών ανδρογόνων στην ενδομήτρια περίοδο του ατόμου πιθανόν να προγραμματίζουν την ανάπτυξη του εμβρύου προς την ετεροφυλόφιλη ή την ομοφυλόφιλη κατεύθυνση. Μέχρι σήμερα, δεν υπάρχουν σαφή συμπεράσματα από αυτές τις έρευνες.

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα μπορούσε να πει κανείς ότι οι διάφορες θεωρίες, ψυχολογικές και βιολογικές, που προτάθηκαν για την εξήγηση των αιτίων την ομοφυλοφιλίας δεν έχουν αποδειχθεί ακόμη. Είναι πιθανό ότι τόσο περιβαλλοντικοί, όσο και βιολογικοί παράγοντες παίζουν ρόλο στη γένεση της ομοφυλοφιλίας, όπως βέβαια συντελούν και στη γένεση της ετεροφυλοφιλίας" (N. Μάνου, Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής, σελ. 548-549).

Β. ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑ

Με την πορνογραφία εκφράζεται κάθε τί το άσεμνο. Βέβαια, ο ορισμός της πορνογραφίας ποικίλει από λεξικό σε λεξικό, γιατί, αν μη ξεχνάμε, η έννοια της αισχροτήτας ποικίλει ανάλογα με τα γεωγραφικά πλάτη και μήκη και τις πολιτιστικές παραδόσεις των λαών, ενώ αυτό, που σήμερα θεωρείται αισχρό, αύριο μπορεί να αλλάξει.

Αν θυμηθούμε το βιβλίο του Λορενς "Ο εραστής της λαίδης Τσάτερλυ", που είχε καταδικαστεί από τα αγγλικά δικαστήρια σαν πορνογραφικό έργο, ενώ σήμερα αναγνωρίζεται απ' όλους σα λογοτεχνικό αριστούργημα.

Η κοινή γνώμη πολλών δυτικών χωρών και οι ίδιοι οι νόμοι τους θεωρούν την πορνογραφία σαν σκόπιμη προσπάθεια σεξουαλικής διέγερσης. Τα περιοδικά και εικονογραφημένα βιβλία, φωτογραφίες, κινηματογραφικές ταινίες, δίσκοι μουσικής και έργα γλυπτικής. Δύσκολα, όμως, ο νόμος προσδιορίζει τα όρια αυτού του τομέα και μεγάλο ρόλο παίζει η υποκειμενική ερμηνεία του κάθε νόμου. Στην Αγγλία και σε πολλές πολιτείες

των ΗΠΑ, η κρίση σε αυτό του τομέα βασίζεται σε μια απόφαση, που πήρε το 1868 ο σερ Αλεξάντερ Κοκμπέρν:

“Θεωρείται άσεμνο καθετί, που τείνει να διαβρώσει εκείνους, που τείνουν να επηρεαστούν από τέτοιες ανήθικες επιρροές”. Σε τελική, όμως ανάλυση ο προσδιορισμός του “άσεμνου” αφήνεται στην ερμηνεία και την κρίση του κάθε δικαστηρίου.

Όσον αφορά την πορνογραφία, αυτή ασχολείται με τέτοια άσεμνα θέματα, χωρίς καλλιτεχνικές, επιστημονικές, ή εθιμικές τάσεις.

Οι νόμοι πολλών χωρών τιμωρούν το συγγραφέα τον εκδότη, τον παραγωγό και το διανομέα τέτοιου υλικού, αλλά το βασικό εμπόδιο βρίσκεται ακριβώς στον προσδιορισμό του “άσεμνου” έστω κι αν τέτοιο υλικό θα ήταν αρκετό για να προκαλέσει απλά την “προσβολή” της δημόσιας αιδούς” και της “κοινής λογικής”.

Υπολογίζεται ότι στις ΗΠΑ η πορνογραφία έχει έναν ετήσιο τζίρο από 100 μέχρι 300 εκατομμύρια δολάρια. Αυτή η πορνογραφία είναι

οργανωμένη πάνω σ' αποτελεσματικότητες εμπορικές βάσεις, σε σημείο που να προσφέρει στον πελάτη, εκτός από τα έντυπα, που του ζητάει, ειδικούς καταλόγους διεθνούς χαρακτήρα, που απεικονίζουν το πιο ετερόκλητα και αλλοπρόσαλλα αντικείμενα για την ικανοποίηση κάθε είδους σεξουαλικής διαστροφής.

Οι γνώμες, για την επιρροή του πορνογραφικού υλικού πάνω στους ενήλικες και τους εφήβους και γενικά την εγκληματικότητα, διίστανται.

Σύμφωνα με το πόρισμα μιας ειδικής διεθνούς επιτροπής του 1953, η άσεμνη λογοτεχνία είναι μια από τις αιτίες της αύξησης των σεξουαλικών εγκλημάτων. Οι Αμερικανοί Σέλντον και Ελέανορ Γκλόουκ, στην πραγματεία τους για την νεανική εγκληματικότητα, βεβαιώνουν απεναντίας πως οι νεαροί εγκληματίες γενικά διαβάζουν λιγότερο από τους άλλους νέους και ότι γι' αυτό η πορνογραφία είναι από τα στοιχεία, που λιγότερο επηρεάζουν και προδιαθέτουν για το έγκλημα. Ο Νόρμπερ Μύλεν υποστηρίζει με την σειρά του πως η άσεμνη λογοτεχνία διαβάζεται περισσότερο από τους ενήλικες παρά από τους νέους, οι οποίοι

καταφεύγουν σ' άλλες πηγές για να ικανοποιήσουν τη σεξουαλική τους περιέργεια. Ο δικαστής Φρανκφούρτερ, του ανώτατου δικαστηρίου των ΗΠΑ, δήλωσε:

“Είμαι σίγουρος πως τα ένστικτα περιπέτειας και βίας εφήβων και ενηλικων ασθενούς χαρακτήρα ερεθίζονται από τις φωτογραφίες και τα έντυπα εγκληματικού περιεχομένου, και γι' αυτό τα λάθη των νεαρών εγκλημάτων οφείλονται, τουλάχιστον εν μέρει, σ' αυτά τα έντυπα”. Με τα παραπάνω συμφωνεί και ο Φρέντερικ Ουέθαμ, που έγραψε το 1955 ότι η επιρροή ορισμένων εντύπων άσεμνου ή βίαιου περιεχομένου δηλητηριάζει τη σεξουαλική ανάπτυξη των νεαρών. (Εγκυκλοπαίδεια Υγεία, τόμος 3, κεφ. 2: Αντισύλληψη και στειρότητα, σελ. 145-146).

“Πολύ συχνά, οι διάφορες μορφές στα πορνογραφήματα, παρουσιάζονται σκληρές και βίαιες, με διαστάσεις και μυσ, να βλέπουν το σεξ σαν “γυμναστική δωματίου”. Και περιγράφονται με τέτοιο τρόπο ώστε στο τέλος και να “πρωτοποιούνται”. Ιδιαίτερα δυνατή είναι η επίδραση και η εντύπωση που παραμένουν από ψίλμς

με τέτοιο περιεχόμενο. Με την βοήθεια της άποψης πως οι εικόνες δεν μπορεί να λένε ψέμματα, τα παρουσιάζουν ψυσιολογικά "όλα", απ' την πρώτη γνωριμία μέχρι το ευτυχισμένο τέλος, σε διάρκεια μιας ή δύο ωρών. Εντυπωσιασμένος από ένα "Σεξ-φίλμ", ένας νεαρός στη Νέα Υόρκη εκφράστηκε με τον ακόλουθο τρόπο: "Όταν πεινώ μπορώ να πίνω όταν διψώ μπορώ να πιώ, όταν είμαι οργισμένος μπορώ να ουρλιάζω, όμως τι μπορώ να κάνω, όταν βλέπω τέτοια ψίλμς;". Δεν βοηθάς καθόλου με το να ερεθίζεις τους νέους σεξουαλικά με μέσα ψτιαχτά, τεχνητά, γιατί και οι ίδιοι την περίοδο αυτή αντιμετωπίζουν στενά προσωπικά προβλήματα γύρω από την σεξουαλικότητα.

Στις περιπτώσεις αυτές, για να υπάρξει αποτελεσματική βοήθεια χρειάζονται ειδικές διατάξεις προστασίας για τους νέους. Στην προκειμένη περίπτωση παραβιάζονται τα συμφέροντα της κοινωνίας και η πολιτεία έχει υποχρέωση και καθήκον να τα προστατεύσει. Οι προσπάθειες ενάντι στο μεγάλο άπλωμα που έχουν τέτοια περιοδικά, φωτογραφίες και παραστάσεις, δυσκολεύονται γιατί οι απόψεις τί είναι "άσχημο

και τί όχι δεν είναι ξεκαθαρισμένες και αρκετοί πολίτες το ίδιο γεγονός ' το εξηγούν πολύ διαφορετικά ο ένας από τον άλλον" (Απόσπασμα από το Λεξικό και όρια της σεξολογίας" Hesse) .

'Όλοι συμφωνούν λοιπόν, σήμερα πως η πορνογραφία είναι μια απλή και χυδαία κερδοσκοπία σε βάρος των νεαρών και των σεξουαλικά ανώριμων ενηλίκων, οι οποίοι, μαζί με τους διεστραμμένους και τους ψυχοπαθείς είναι οι μεγαλύτεροι καταναλωτές της. Είναι βέβαια δύσκολο να προσδιορίσουμε το αν μια μεγαλύτερη σεξουαλική ελευθερία θα περιόριζε το εμπόριο της πορνογραφίας. Ο Λόρενς ήταν βέβαιος πως αν οι σεξουαλικές εκδηλώσεις δε φυλάγονταν τόσο μυστικές δεν θα υπήρχε πορνογραφία.

Τα πορνογραφικά έντυπα, σε πολλές χώρες του κόσμου, κυκλοφορούν ελεύθερα ή υποβάλλονται σε κάποιο είδος ελέγχου σε τρόπο, που να απαγορεύεται αυστηρά η πώλησή τους σε ανηλίκους και η διακριτική διάθεσή τους στους ενήλικες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σύμφωνα με όλα, όσα προαναφέρθηκαν θα πρέπει να τονιστούν τα βασικά σημεία και κατοπιν θα θέλαμε να προχωρήσουμε στις δικές μας προτάσεις.

Τα σημεία αυτά είναι τα εξής:

Η περίοδος της εφηβείας είναι η πιο σημαντική της ανθρώπινης ζωής, μετά τη γέννηση, γιατί, κατά την διάρκειά της, συντελούνται οι βασικές αλλαγές - βιολογικές και ψυχολογικές, σχέσεις ενδοοικογενειακές και κοινωνικές - που θα οδηγήσουν στην δημιουργία του συγκεκριμένου χαρακτήρα της συγκεκριμένης προσωπικότητας.

Μια πολύ βασική αλλαγή, που επηρεάζει τον έφηβο όσον αφορά την εσωτερική ισορροπία και την εξωτερική του συμπεριφορά, είναι η σεξουαλική ωρίμανση - σωματική, ψυχολογική και ιδεολογική.

Η σεξουαλική συμπεριφορά του ανθρώπου και ειδικότερα του εφήβου καθορίζεται κυρίως από το κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό σύστημα

κάθε κοινωνίας και κάθε εποχής. Άλλοι παράγοντες, που το επηρεάζουν, είναι ο τρόπος προβολής του από τα μέσα ενημέρωσης, η διακίνηση των ιδεών ανάμεσα στους νέους.

Οι σεξουαλικές αλλαγές κάθε τύπου, συχνά προκαλούν στον έφηβο άγχος και πολλά ερωτήματα για τα οποία ο έφηβος αναζητάει απαντήσεις.

Επειδή το οικογενειακό και το εκπαιδευτικό σύστημα δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες του εφήβου για ενημέρωση στα σεξουαλικά θέματα, ο έφηβος, προσπαθώντας να βρεί απαντήσεις, γίνεται συχνά θύμα ανεύθυνων πηγών ενημέρωσης, όπως διάφορα φυλλάδια, ταινίες, εμπειρίες συνομηλίκων, με αποτέλεσμα να μην σχηματίζει την πραγματική εικόνα του θέματος, που τον αφορά.

Στις περισσότερες οικογένειες, το θέμα αντιμετωπίζεται με προκατάληψη. Οι γονείς αποφεύγουν να συζητούν με τα παιδιά τους για το σέξ, εκτός από μερικούς, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ή δεν είναι σωστά ενημερωμένοι για το πώς να μεταδώσουν τις γνώσεις τους στο παιδί ή έχουν ανεπαρκείς γνώσεις. Υπάρχει επίσης και μια άλλη μερίδα γονέων, που, ενώ

παραδέχονται την αναγκη σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, παρ' όλα αυτά αισθάνονται πολύ δύσκολα, άσχημα, αμήχανα και ντροπή να συζητούν γι' αυτό. Άλλοι πάλι γονείς δεσμευμένοι από τις προκαταλήψεις και τα ταμπού τα οποία ίσως κουβαλούν από τη δική τους εφηβική ηλικία, αρνούνται να ενημερώσουν και να λάβουν θέση και άποψη απέναντι στο θέμα της σεξουαλικής διαφύτισης. Συμπερασματικά, η οικογένεια αποτελεί τον πρωταρχικό πυρήνα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης και παίζει καθοριστικό και σημαντικό ρόλο στην σεξουαλική ανάπτυξη και ωρίμανση των νέων.

Στο σχολείο δεν γίνεται καμμία προσπάθεια σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης αν και δίνεται η ευκαιρία μέσα από τα μαθήματα της ανθρωπολογίας και της βιολογίας.

Η εκκλησία έχει τη δική της γνώμη για την σεξουαλική σχέση, η οποία πρέπει να ολοκληρώνεται μετά το γάμο και γνωρίζουμε πόσο αλληλένδετος είναι ο δεσμός μεταξύ παιδείας και θρησκείας.

Τα μέσα ενημέρωσης, βασισμένα στα ξένα πρότυπα και με κυρίαρχο στόχο να αυξήσουν την εμπορικότητά τους, προβάλλουν το ανθρώπινο σώμα και την σεξουαλικότητα με έναν τρόπο, που θα μας επιτρέψετε να τον χαρακτηρίσουμε "απάνθρωπο" και αντιπαιδαγωγικό.

Ένα ολοκληρωμένο και καλογραμμένο βιβλίο δεν είναι πάντα η σωστή λύση, αφού ο έφηβος από την φύση του είναι τέτοιος, ώστε να ζητάει πάντα περισσότερα πράγματα. Η μελέτη, επομένως, ενός βιβλίου ή κάποιων υπεύθυνων συγγραμμάτων, δε συνιστάται, γιατί τα βιβλία "δε μιλάνε", ούτε ο συγγραφέας τους μπορεί να φανταστεί τί θα αναρωτηθεί ανά πάσα στιγμή ο έφηβος, ο οποίος και πάλι δεν θα βρει τις απαντήσεις που θέλει.

Η εξάπλωση της εφηβικής ενεργούς σεξουαλικότητας, τα τελευταία χρόνια, έχει σαν αποτέλεσμα να βγούν από την αφάνεια και την μυστικότητα, προβλήματα που πάντοτε υπήρχαν: εφηβική εγκυμοσύνη, εκτρώσεις, AIDS, αφροδίσια νοσήματα κλπ. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μιλούν όλοι για σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, αλλά κανείς

να μην τολμάει να κάνει το αποφασιστικό σοβαρό βήμα.

Δεν έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε, που ζήσαμε κι εμείς τη δική μας εφηβεία, τα ερωτήματα, τις σκέψεις ακόμα και τα όνειρα για τη ζωή, επηρεασμένοι από τα σεξουαλικά πρότυπα της εποχής μας. Η κοινωνία μας όμως, αλλάζει τόσο γρήγορα, που σίγουρα οι σημερινοί έφηβοι ζούνε με το δικό τους τρόπο και τα δικά τους πρότυπα την εφηβεία και την σεξουαλικότητα. Το ότι περάσαμε και εμείς από αυτό το στάδιο μας δίνει, ίσως το δικαίωμα να προτείνουμε κάποια πράγματα και να προσθεσουμε κάτι από τη δική μας εμπειρία, που να απευθύνεται στους σημερινούς νέους.

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση θα πρέπει να αρχίζει από τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, από τότε που ρωτάει τους γονείς του για το πώς προήλθε. Η "αλήθεια" περνάει στο υποσυνείδητο του παιδιού. Όταν εκείνο ψτάσει στην παιδική ηλικία σπάνια κάνει τέτοιου είδους ερωτήσεις. Όταν ψτάσει όμως στην εφηβεία, όπου η σεξουαλικότητα επανέρχεται και η "αλήθεια" η

οποία ήταν τόσο καιρό στο υποσυνείδητο κι έτσι γίνεται πιο εύκολη η πληροφόρηση.

Ο πατέρας και η μητέρα είναι εκείνοι, που πρώτοι απ' όλους πρέπει να είναι ενήμεροι για τα σεξουαλικά θέματα να παροτρύνουν τα παιδιά να συζητήσουν μαζί τους και να τους δίνουν σωστές κατευθύνσεις. Γι' αυτό, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πρέπει πρώτα να υπερισχύσει σαν ιδέα και να ριζώσει στις ανθρώπινες αξίες. Το κράτος πρέπει να προνοήσει, ώστε οι γονείς, να έχουν στη διάθεσή τους ειδικούς-γιατρούς, κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους που να μπορούν να τους συμβουλευτούν, ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό τους επίπεδο.

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση θα πρέπει να μπει στα σχολεία με την μορφή ξεχωριστού μαθήματος ή μέσα από τα άλλα μαθήματα. Η αγωγή αυτή θα πρέπει επίσης, να προσφέρεται από άτομα με ειδικές γνώσεις και ικανά να ανταπεξέλθουν στο ρόλο τους. Παράλληλα, θα πρέπει να τονίζεται στους νέους ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δεν εντοπίζεται μόνο στις γενετήσιες σχέσεις, αλλά σε όλο το φάσμα των βασικών γνώσεων με αποτέλεσμα

να μην δημιουργούνται ερωτηματικά κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας σε ειδικότερα θέματα. Ας διδαχθεί λοιπόν η σεξουαλική αγωγή, στα Ελληνικά σχολεία για να έχουμε λιγότερους βιασμούς, κακοποιήσεις παιδιών, αιμορριξίες, ψυχρότητες κλπ.

Είναι αναγκαίο η διαπαιδαγώγηση να γίνεται πρώτα στους γονείς και ύστερα στα παιδιά. Κι αυτό μπορεί να επιτευχθεί με το να γίνονται ομιλίες με τους γονείς των παιδιών, γι' αυτό θεωρούμε απαραίτητη την σωστή οργάνωση και λειτουργία των Σχολών Γονέων.

Να συνδέεται η ενημέρωση με τον συναισθηματισμό του ατόμου και να γίνεται η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση από ανθρώπους χωρίς "ταμπού" και που έχουν ξεπεράσει τα δικά τους προβλήματα.

Να υπάρχει συνεργασία "ειδικών" και γονέων και έπειτα ανοικτές συζητήσεις με τους εφήβους.

Αναμφισβήτητης αξίας είναι επίσης η ύπαρξη μιας διεπιστημονικής ομάδας που να αποτελείται από Κοινωνικούς Λειτουργούς, ψυχολόγους, παιδίατρος, σεξολόγους, κ.ά. που να προσφέρουν σωστή και αποτελεσματική ενημέρωση σε παιδιά και

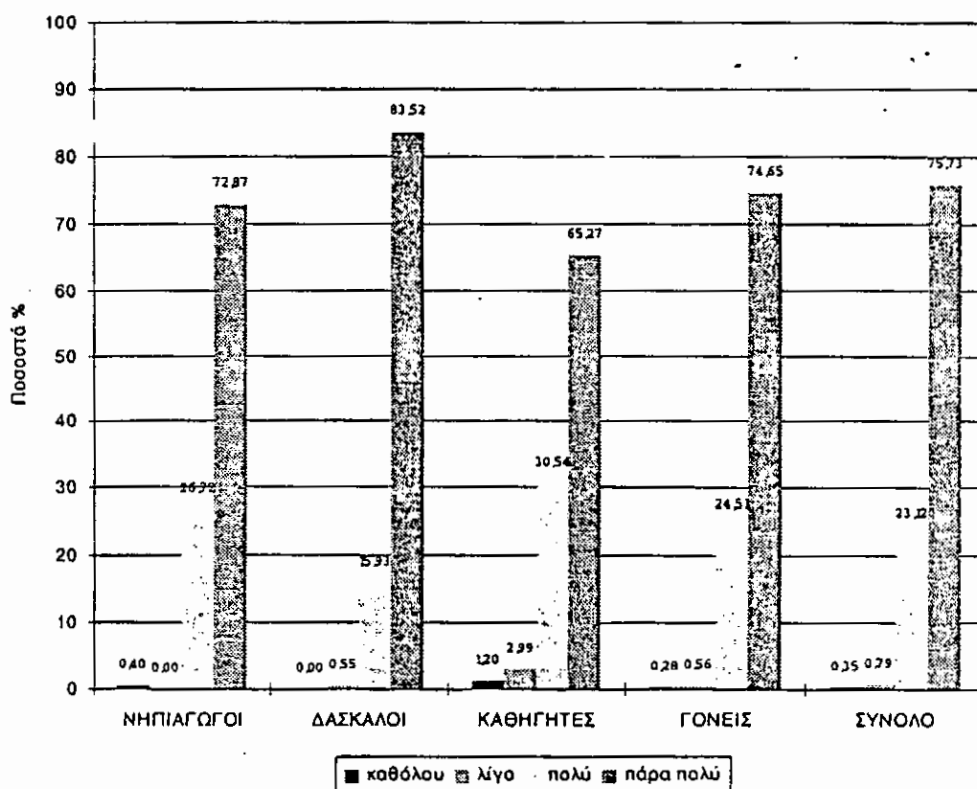
γονείς. Η ομάδα αυτή θα πρέπει να υπάρχει πάντα σε χώρους όπως το σχολείο, η Εταιρεία Οικογενειακού Προγραμματισμού, σε Σχολές Γονέων και γενικά σε φορείς που να έχουν άμεση σχέση με την οικογένεια και τον έφηβο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Πόσο σημαντική θεωρείτε τη σωστή σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή του παιδιού;

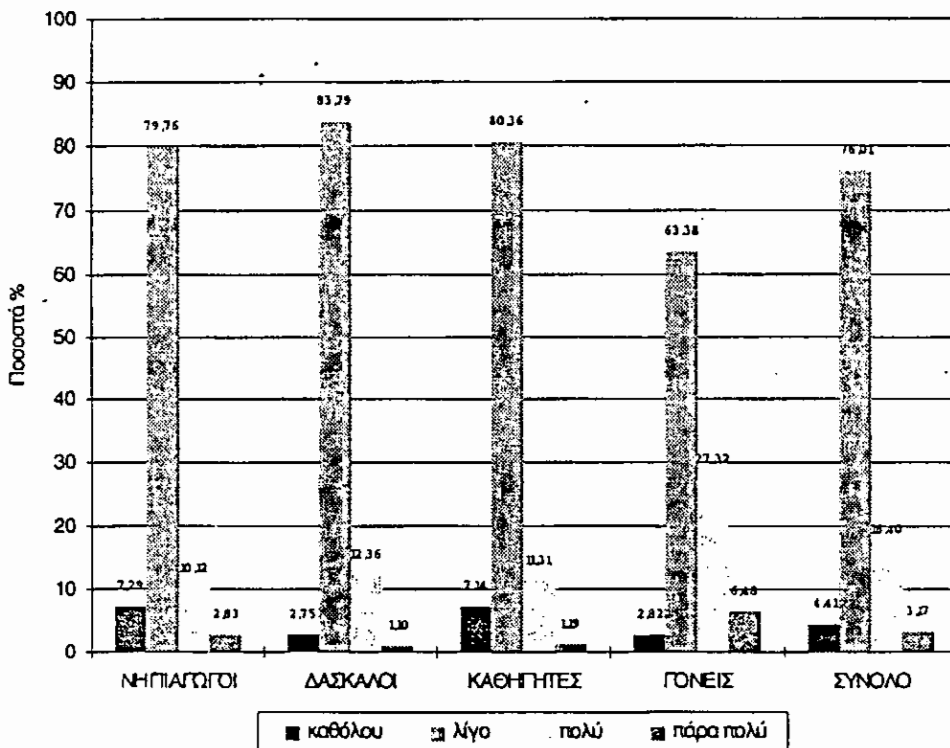
	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
καθόλου	1	0,40	0	0,00	2	1,20	1	0,28	4	0,35
λίγο	0	0,00	2	0,55	5	2,99	2	0,56	9	0,79
πολύ	66	26,72	58	15,93	51	30,54	87	24,51	262	23,12
πάρα πολύ	180	72,87	304	83,52	109	65,27	265	74,65	858	75,73
ΣΥΝΟΛΟ	247	100,00	364	100,00	167	100,00	355	100,00	1133	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Σε ποιό βαθμό νομίζετε ότι η σημερινή οικογένεια έχει γενικά τις προϋποθέσεις (σχετική ενημέρωση και ανάλογο οικογενειακό κλίμα) για να προσφέρει σωστή σεξουαλική αγωγή στα παιδιά;

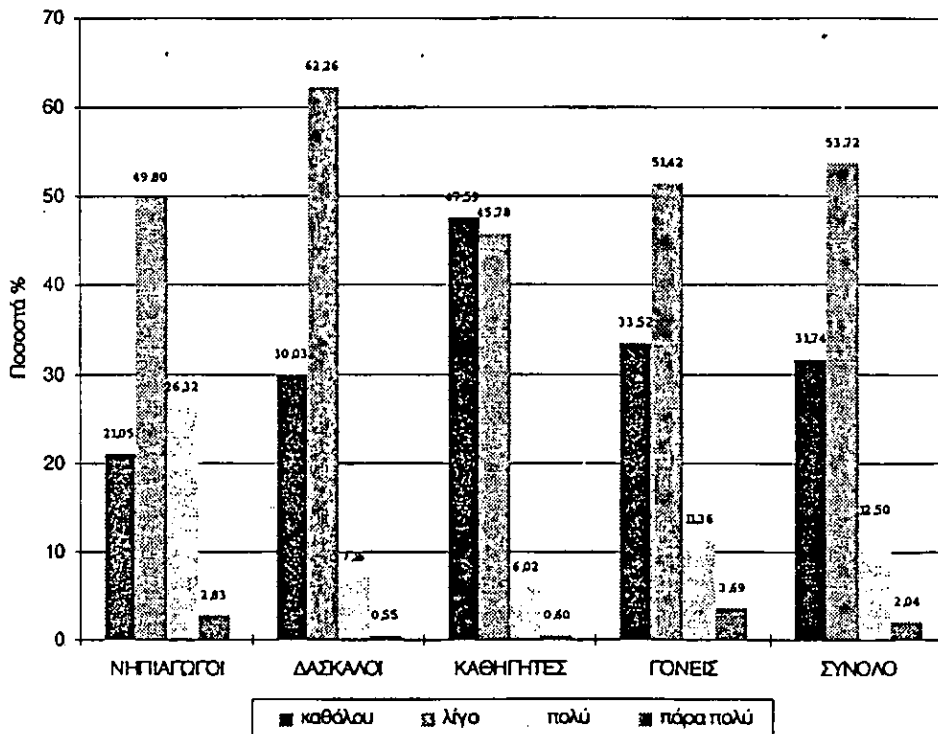
	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
καθόλου	18	7,29	10	2,75	12	7,14	10	2,82	50	4,41
λίγο	197	79,76	305	83,79	135	80,36	225	63,38	862	76,01
πολύ	25	10,12	45	12,36	19	11,31	97	27,32	186	16,40
πάρα πολύ	7	2,83	4	1,10	2	1,19	23	6,48	36	3,17
ΣΥΝΟΛΟ	247	100,00	364	100,00	168	100,00	355	100,00	1134	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Σε ποιο βαθμό νομίζετε ότι το σχολείο (νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνάσιο - λύκειο) έχει γενικά τις προϋποθέσεις (σχετική ενημέρωση, κατάλληλα μέσα και ανάλογο παιδαγωγικό κλίμα) για να προσφέρει σωστή σεξουαλική αγωγή στους εφήβους;

	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
καθόλου	52	21,05	109	30,03	79	47,59	118	33,52	358	31,74
λίγο	123	49,80	226	62,26	76	45,78	181	51,42	606	53,72
πολύ	65	26,32	26	7,16	10	6,02	40	11,36	141	12,50
πάρα πολύ	7	2,83	2	0,55	1	0,60	13	3,69	23	2,04
ΣΥΝΟΛΟ	247	100,00	363	100,00	166	100,00	352	100,00	1128	100,00

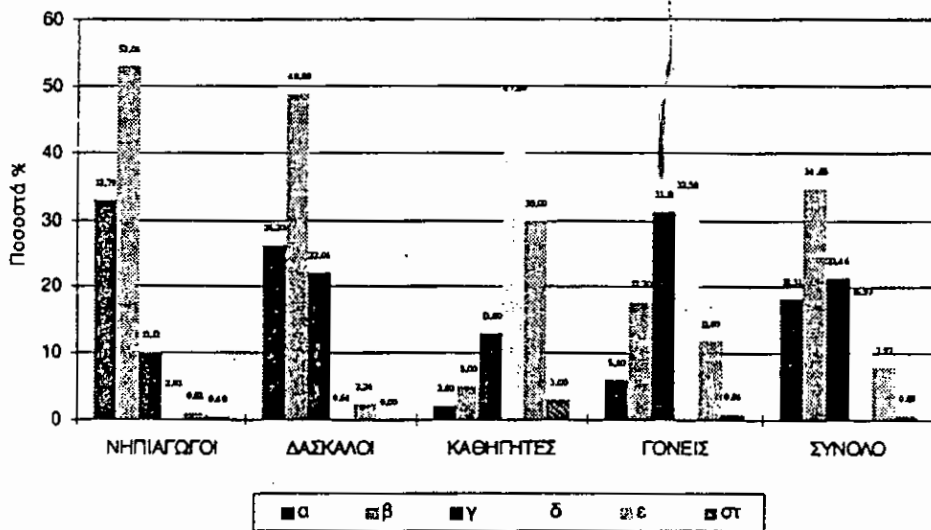

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Πότε κατά τη γνώμη σας πρέπει να αρχίζει η φροντίδα για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή του παιδιού; Υπογραμμίστε μία από τις περιόδους:

- α. Από τη βρεφική ηλικία (0-2) ετών
 β. Από την νηπιακή ηλικία (3-5) ετών
 γ. Από την ηλικία των 6-9 ετών
 δ. Από την ηλικία των 10-12 ετών
 ε. Από την ηλικία των 13-15 ετών
 στ. Από την ηλικία των 16-18 ετών

	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
α	81	32,79	82	26,20	2	2,00	21	5,90	186	18,31
β	131	53,04	153	48,88	5	5,00	63	17,70	352	34,65
γ	25	10,12	69	22,04	13	13,00	111	31,18	218	21,46
δ	7	2,83	2	0,64	47	47,00	116	32,58	172	16,93
ε	2	0,81	7	2,24	30	30,00	42	11,80	81	7,97
στ	1	0,40	0	0,00	3	3,00	3	0,84	7	0,69
ΣΥΝΟΛΟ	247	100,00	313	100,00	100	100,00	356	100,00	1016	100,00

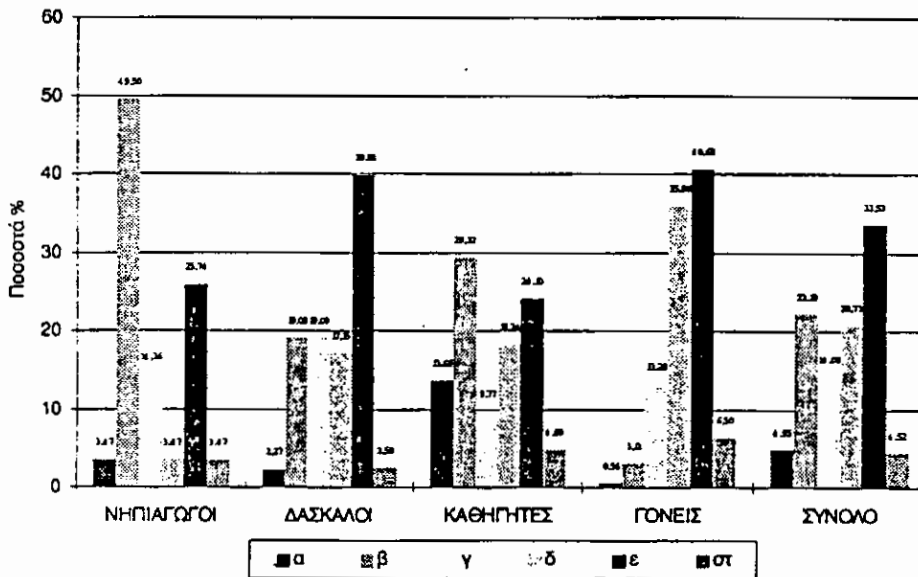

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Από τις παρακάτω περιόδους ανάπτυξης ποιά είναι κατά τη γνώμη σας η πιο κρίσιμη για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή;

- α. Από τη βρεφική ηλικία (0-2) ετών
- β. Από την νηπιακή ηλικία (3-5) ετών
- γ. Από την ηλικία των 6-9 ετών
- δ. Από την ηλικία των 10-12 ετών
- ε. Από την ηλικία των 13-15 ετών
- στ. Από την ηλικία των 16-18 ετών

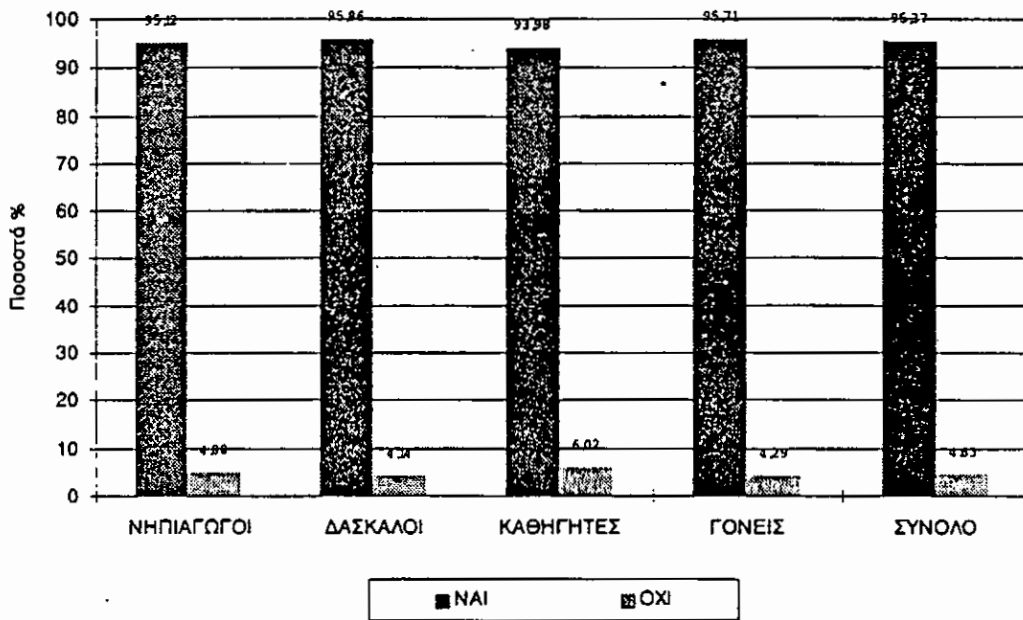
	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
α	7	3,47	7	2,27	42	13,68	2	0,56	58	4,95
β	100	49,50	59	19,09	90	29,32	11	3,11	260	22,18
γ	29	14,36	59	19,09	30	9,77	47	13,28	165	14,08
δ	7	3,47	53	17,15	56	18,24	127	35,88	243	20,73
ε	52	25,74	123	39,81	74	24,10	144	40,68	393	33,53
στ	7	3,47	8	2,59	15	4,89	23	6,50	53	4,52
ΣΥΝΟΛΟ	202	100,00	309	100,00	307	100,00	354	100,00	1172	100,00

· ΠΙΝΑΚΑΣ 6.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: *Νομίζετε ότι στα Πανεπιστημιακά Τμήματα για την εκπαίδευση υποψηφίων εκπαιδευτικών πρέπει να υπάρχει ειδικό μάθημα για την σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή του παιδιού;*

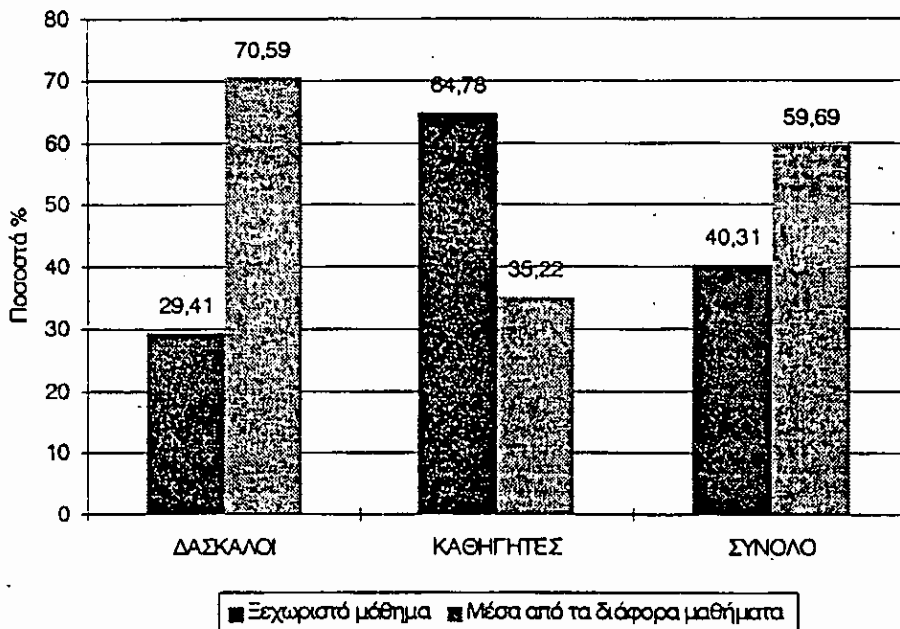
	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
ΝΑΙ	234	95,12	347	95,86	156	93,98	335	95,71	1072	95,37
ΟΧΙ	12	4,88	15	4,14	10	6,02	15	4,29	52	4,63
ΣΥΝΟΛΟ	246	100,00	362	100,00	166	100,00	350	100,00	1124	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: *Νομίζετε ότι η σεξουαλική αγωγή στο δημοτικό, γυμνάσιο ή λύκειο πρέπει να παρέχεται ως ξεχωριστό μάθημα ή μέσα από τα διάφορα μαθήματα;*

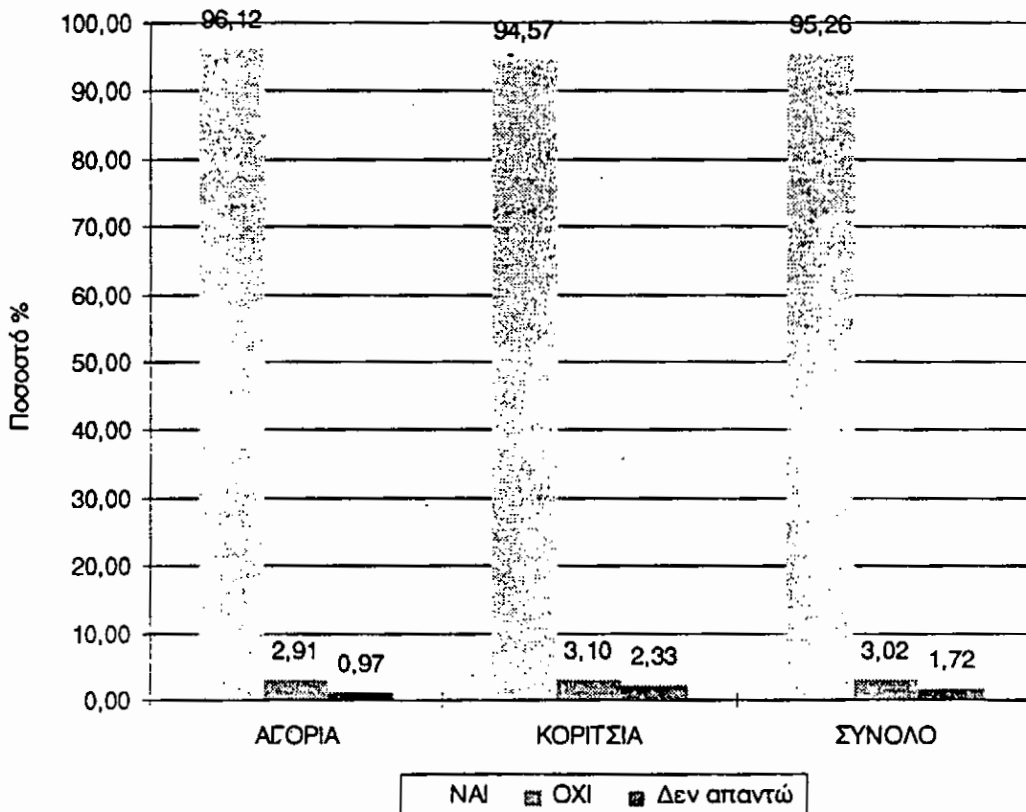
	ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
Ξεχωριστό μάθημα	105	29,41	103	64,78	208	40,31
Μέσα από τα διάφορα μαθήματα	252	70,59	56	35,22	308	59,69
ΣΥΝΟΛΟ	357	100,00	159	100,00	516	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 8.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: *Νομίζετε ότι πρέπει να υπάρχει ξεχωριστό μάθημα στο σχολείο για την σεξουαλική αγωγή;*

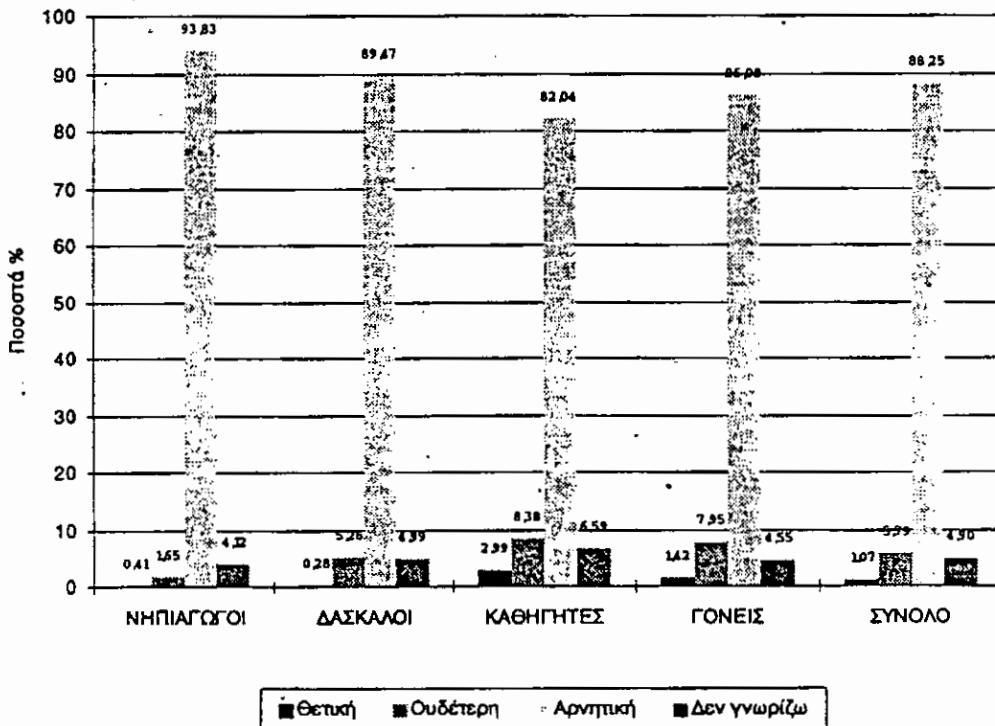
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
ΝΑΙ	99	96,12	122	94,57	221	95,26
ΟΧΙ	3	2,91	4	3,10	7	3,02
Δεν απαντώ	1	0,97	3	2,33	4	1,72
ΣΥΝΟΛΟ	103	100,00	129	100,00	232	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 9.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: *Τί είδους επίδραση νομίζετε ότι έχουν οι άσεμνες σεξουαλικές σκηνές (σε ταινίες, αφίσσες, έντυπα ή αλλού) στη σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή του παιδιού;*

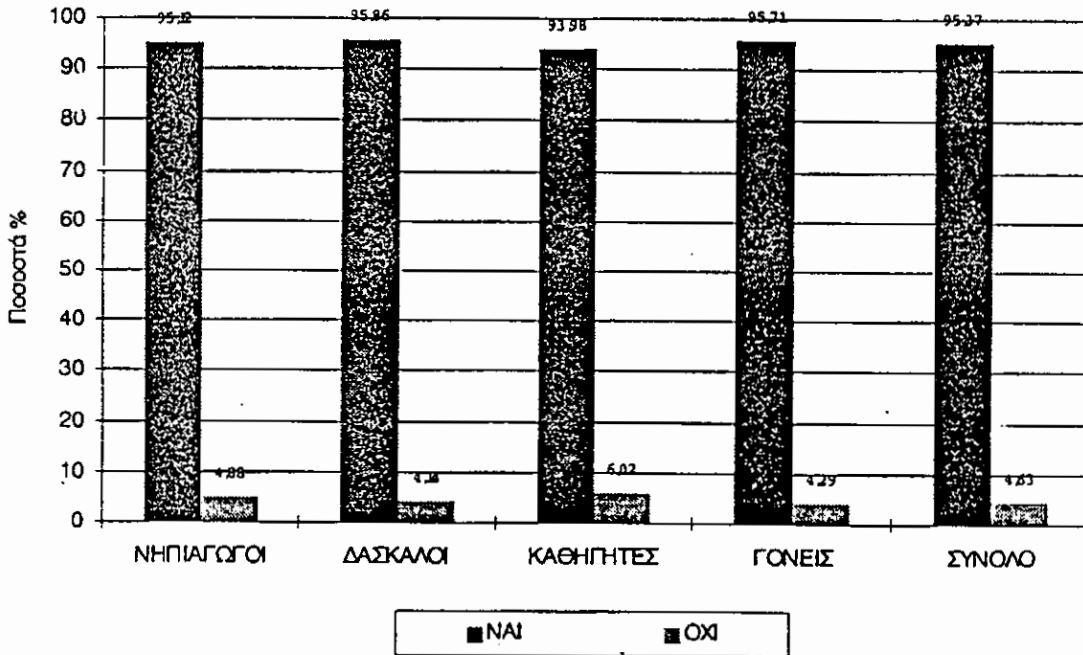
	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Θετική	1	0,41	1	0,28	5	2,99	5	1,42	12	1,07
Ουδέτερη	4	1,65	19	5,26	14	8,38	28	7,95	65	5,79
Αρνητική	228	93,83	323	89,47	137	82,04	303	86,08	991	88,25
Δεν γνωρίζω	10	4,12	18	4,99	11	6,59	16	4,55	55	4,90
ΣΥΝΟΛΟ	243	100,00	361	100,00	167	100,00	352	100,00	1123	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 10.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: *Κατά τη σεξουαλική αγωγή πρέπει τα παιδιά, εκτός από τις σχετικές πληροφορίες που παίρνουν, να κατανοούν το βαθύτερο νόημα και τον βασικό σκοπό της γενετήσιας λειτουργίας, καθώς και τη σημασία των σχέσεων μεταξύ των προσώπων των δύο φύλων;*

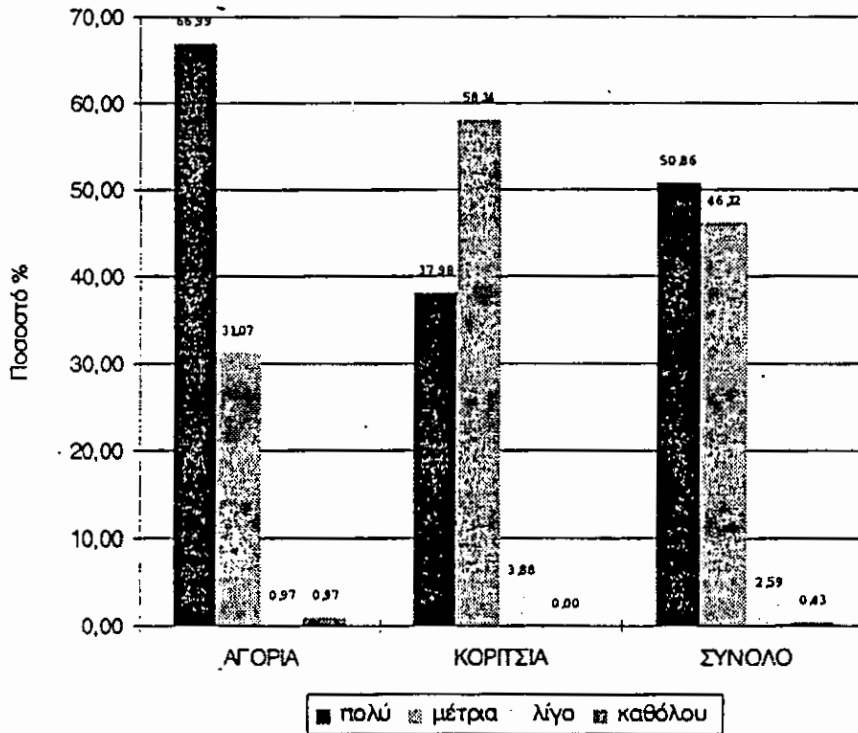
	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
ΝΑΙ	234	95,12	347	95,86	156	93,98	335	95,71	1072	95,37
ΟΧΙ	12	4,88	15	4,14	10	6,02	15	4,29	52	4,63
ΣΥΝΟΛΟ	246	100,00	362	100,00	166	100,00	350	100,00	1124	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 11.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Σε ποιά βαθμό νομίζεις ότι γνωρίζεις όσα χρειάζεσαι σχετικά με το φύλο σου, ως αγόρι ή ως κορίτσι;

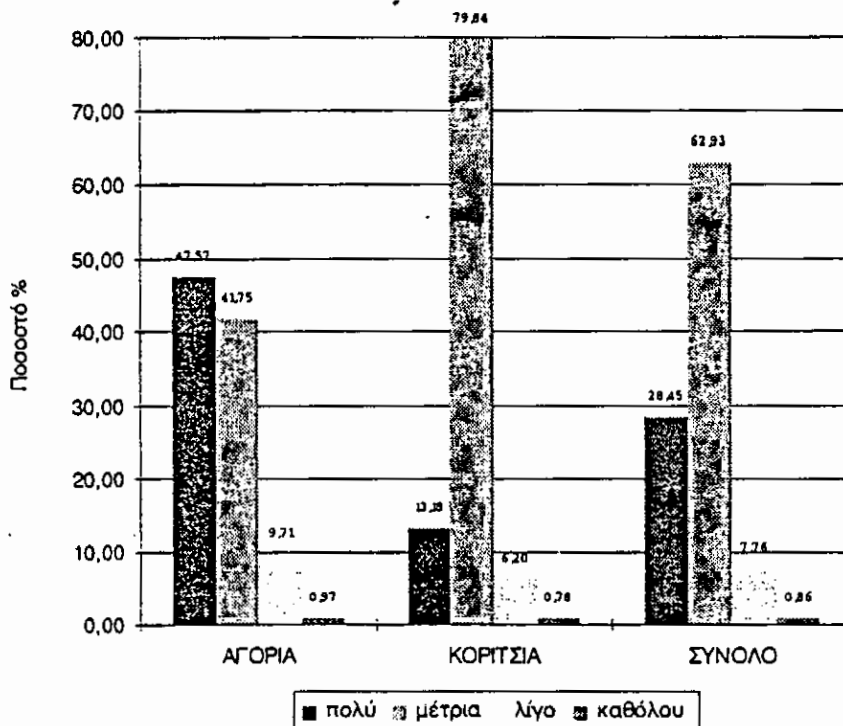
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
πολύ	69	66,99	49	37,98	118	50,86
μέτρια	32	31,07	75	58,14	107	46,12
λίγο	1	0,97	5	3,88	6	2,59
καθόλου	1	0,97	0	0,00	1	0,43
ΣΥΝΟΛΟ	103	100,00	129	100,00	232	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 12.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Σε ποιό βαθμό νομίζεις ότι γνωρίζεις όσα χρειάζεσαι σχετικά με τις σχέσεις των δύο φύλων;

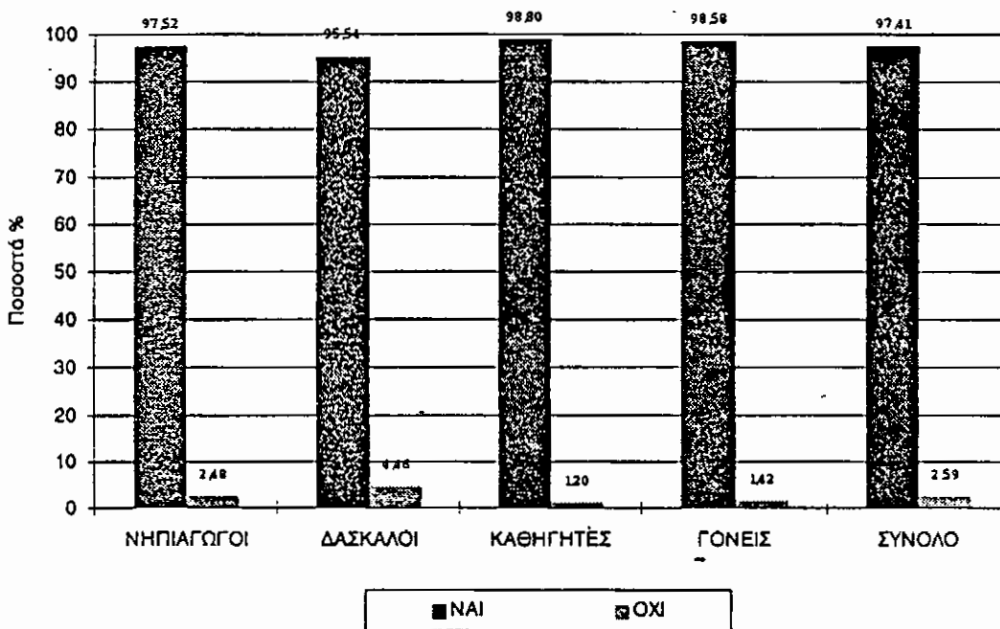
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
πολύ	49	47,57	17	13,18	66	28,45
μέτρια	43	41,75	103	79,84	146	62,93
λίγο	10	9,71	8	6,20	18	7,76
καθόλου	1	0,97	1	0,78	2	0,86
ΣΥΝΟΛΟ	103	100,00	129	100,00	232	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 13.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: *Νομίζετε ότι οι σχέσεις των προσώπων των δύο φύλων πρέπει να ρυθμίζονται από ηθικές αρχές;*

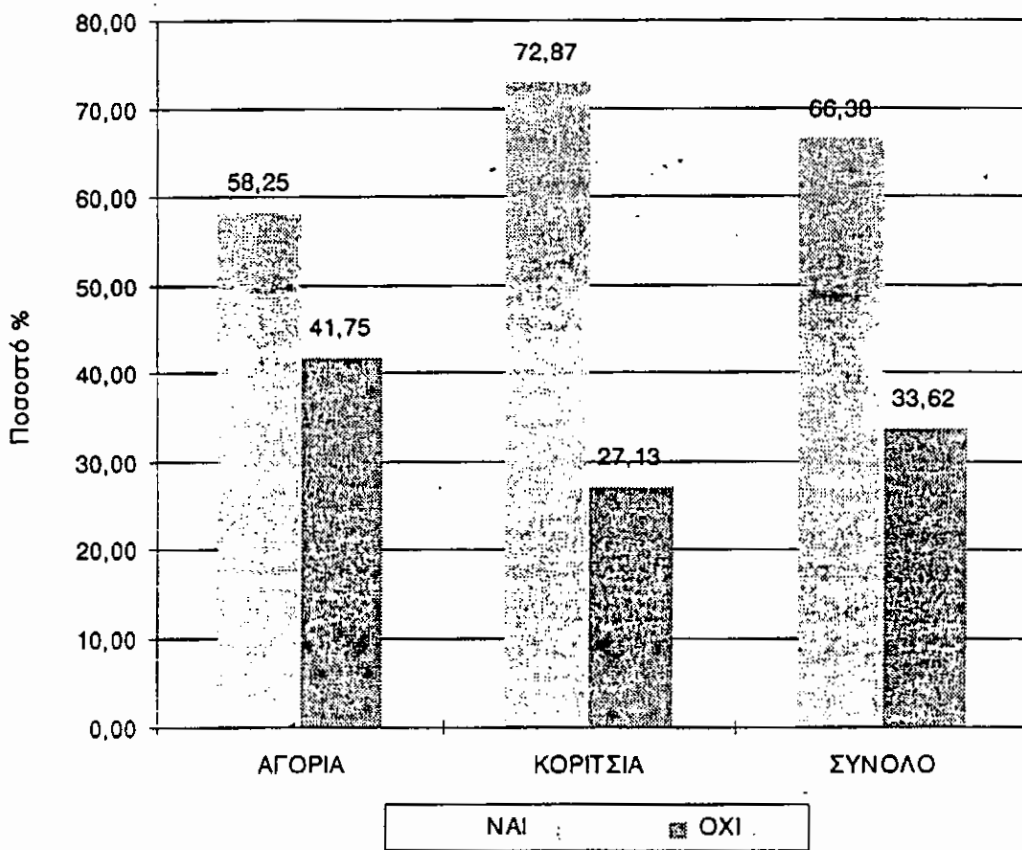
	ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ		ΔΑΣΚΑΛΟΙ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ		ΓΟΝΕΙΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
ΝΑΙ	236	97,52	343	95,54	165	98,80	346	98,58	1090	97,41
ΟΧΙ	6	2,48	16	4,46	2	1,20	5	1,42	29	2,59
ΣΥΝΟΛΟ	242	100,00	359	100,00	167	100,00	351	100,00	1119	100,00

ΠΙΝΑΚΑΣ 14.

Αριθμός υποκειμένων και ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: *Νομίζεις ότι οι σχέσεις των δύο φύλων πρέπει να ρυθμίζονται από κάποιες ηθικές αρχές;*

	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΟ	
	N	%	N	%	N	%
ΝΑΙ	60	58,25	94	72,87	154	66,38
ΟΧΙ	43	41,75	35	27,13	78	33,62
ΣΥΝΟΛΟ	103	100,00	129	100,00	232	100,00

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αριστοτέλης, *Ρητορική*, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Ιωάννου και Π. Ζαχαρόπουλου, 1940.
2. Θουκυδίδης, *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, Βιβλίο Β', Ι.Ν. Ζαφειρόπουλος, Αθήνα 1956.
3. Κακαβούλης Α., *Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή*, Εκδ. Κακαβούλης Κ., Αθήνα 1995.
4. Κουκουλές Φ., *Βυζαντινός βίος και πολιτεία*, Αθήνα Collection de l' Institut Francais d' Athens, 1948, Τόμος Α'.
5. Κρεατσάς Γ. *Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση*, Β' έκδοση, Εκδ. Δωρικός, Αθήνα 1989.
6. Μάνος Ν., *Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής*, Εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1988.
7. Παπαδόπουλος Ν., *Ψυχολογία*, Αθήνα 1990.
8. Παρασκευόπουλος Ι., *Εξελικτική Ψυχολογία*, Τόμος β', Αθήνα 1984.
9. Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Λυκούργος και Νουμάς, Εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1939.

10. Πρεσβέλου Κ., Τεπέρογλου Α., *Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της εκτρώσεως στον Ελληνικό χώρο*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Τεύχος 28, 1976.
11. Σταυρόπουλος Μ., *Οπτικοακουστικά μέσα και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση*, 1986.

ΕΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Adler A., *Η ατομική ψυχολογία στο σχολείο*, Μετάφραση Κατερίνα Λιάπτη, Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1990.
2. Brykuer Hienrich, *Τί απαντάς όταν το παιδί σε ρωτάει*, Αντιπαράλληλα, Αθήνα, Οκτώβριος 1982.
3. Comfort A., *Το σεξ στην Κοινωνία*, Μετάφραση Γιώργος Βαμβαλής, Εκδ. Μασκομάνη, Αθήνα 1971.
4. Conger J., *Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά*, Μετάφραση Μαρία Σόλμαν, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 1951.
5. Diedrich Hens, *Η καταπιεστική οικογένεια*, Μετάφραση Γεώργιος Βάμβαλης, Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1973.

6. Ikme & Michael Mayer, *Απαντήστε σωστά στις ερωτήσεις των παιδιών σας*, Εκδόσεις Νότος, Αθήνα 1978.
7. Υπό των ιατρών Marc Poissonniek, Claude Sentilhes, Claire Vesin & Paul Vesin: *Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση (πώς θα αντιμετωπίσουν οι γονείς τις ερωτήσεις πάνω στα σεξουαλικά θέματα, που ασφαλώς θα τους θέσουν κάποια μέρα τα παιδιά τους)*, Εκδόσεις Χρυσή Πέννα, Αθήνα 1978.
8. Rattner Josef, *Ανατρέφω σωστά το παιδί μου; Μετάφραση Γεώργιου Βαμβαλή*, Εκδόσεις Μανιατέα, Αθήνα 1967.

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου, *Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση*, Αθήνα 31 Μαρτίου - 1 Απριλίου 1979.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Μητροπολίτη Περιστερίου Αλεξάνδρου, *Πολιτικά θέματα*, 1978.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

1. Εγκυκλοπαίδεια Υγεία, Τόμος 3, *Ο ενήλικας και το περιβάλλον*, Εκδόσεις "Δομική Ο.Ε.", Γκούμας-Κωτσιόπουλος, 1991.

2. Εγκυκλοπαίδεια Φυσιολογία και Ψυχολογία, *Σεξουαλική Αγωγή για όλες τις ηλικίες*, Εκδ. Ελληνική Παιδεία, Μετάφραση 'Αρης Αλεξάνδρου Vetroux Ch., Αθήνα 1974-1976.

Εταιρεία Οικογενειακού Προγραμματισμού Θεσσαλονίκης